

Ре-візія історії

Російська історична пропаганда та Україна

за редакцією Володимира Єрмоленка

Ця публікація була підготовлена ГО «Інтерньюз-Україна» за фінансової підтримки Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження» в рамках грантового компоненту проекту «Громадська синергія» під егідою Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю ГО «Інтерньюз-Україна» і необов'язково відображає точку зору Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».

Проект фінансується
Європейським Союзом

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Громадська
Синергія

НАЦІОНАЛЬНА ПЛАТФОРМА
Форуму громадянського суспільства
СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

УДК 94(477):316.776.23(470)
P32

Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна. — Київ : К.І.С., 2019. — 99 с.

P32 ISBN 978-617-684-245-3

“Ре-візія історії” – це аналіз ключових наративів російської пропаганди щодо української історії, а також відповідь українських істориків на ці наративи. Виявлення наративів було здійснено через аналіз даних – передусім російського сегменту інтернету. Для цього були використані нейронні мережі та інші засоби машинного навчання. Книга містить шість головних наративів, з відповідними меседжами та підмеседжами, які показують, як Росія перетлумачує українську історію, аби виправдати свою військову агресію. Книга також містить відповідь українських істориків на ці наративи та меседжі: аналіз експертів проекту “ЛікБез: Історичний фронт” та розмову з відомим українським істориком та інтелектуалом Ярославом Грицаком.

УДК 94(477):316.776.23(470)

- Ярослав Грицак • Кирило Галушко • Яна Примаченко • Геннадій Єфіменко •
• Сергій Громенко • Іван Гоменюк • Оксана Ілюк • Олена Сороцинська •
• Артур Кадельник •

Експертна підтримка:

Аналіз даних:

ЛІКБЕЗ
історичний фронт

SINGULAREX

ISBN 978-617-684-245-3

© Галушко К., Гоменюк І., Грицак Я.,
Громенко С., Єрмоленко В., Єфіменко Г.,
Ілюк О., Кадельник А., Примаченко Я.,
Сороцинська О., 2019

© Інтеньюз-Україна, 2019

Зміст

Вступ	4
Резюме	5
I. «Окраїна», «тінь Росії», «фашисти»: російська історична пропаганда про Україну.	11
Наратив I. «Україна – це невдала тінь Росії»	12
Наратив II. «Україна – це штучний проєкт Заходу»	16
Наратив III. «Крим, Донбас і південний схід України – це Росія»	19
Наратив IV. «СРСР – потужна імперія, Сталін – герой»	26
Наратив V. «Усі українські націоналісти були фашистами»	30
Наратив VI. «Україна забула про перемогу над нацизмом»	36
II. Відповідь українських істориків: проєкт «ЛікБез. Історичний фронт»	39
Наратив I.	40
Наратив II	45
Наратив III.	49
Наратив IV	56
Наратив V	59
Наратив VI	68
III. Відповідь українських істориків: Ярослав Грицак	75
Наратив I.	76
Наратив II	80
Наратив III.	85
Наратив IV	88
Наратив V	91
Наратив VI	94
Автори та команда проєкту	96

Вступ

Володимир Єрмоленко

Оксана Ілюк

Не вірте, що історія – це те, що відбулося давно. Що історія – це про дати, бронзових геніїв, забутих героїв і антигероїв. Що вона тільки про те, що ми вивчаємо в шкільних підручниках.

Історія – це те, що продовжує відбуватися з нами. Минуле вплітається в нас як особиста пам'ять, бо зрештою ми ті, яку історію про себе знаємо, і які історії про себе розповідаємо.

Український історик Ярослав Грицак любить повторювати¹: історія – це інша країна. У ній все не так, як ми звикли. Вона говорить іншою мовою, іншими словами та іншими сенсами.

Тим більше спокусливим стає прагнення змусити історію говорити так, як тобі треба. Зчинити над нею тортури – бо більшу частину людської історії саме вони були «королевою доказів». Що беззахисніший той, хто має захищатися, то легше їх застосувати.

Історія і справді беззахисна, вона не здатна себе захистити. Вона захищається хіба що хитрістю, повторенням того, що сталося в минулому, контрабандою того, що хотіли вичавити і стерти. Але цей захист слабкий і неочевидний. Захищати історію можуть тільки люди. Бажано ті, хто знають історію ліпше від інших.

Так сталося, що історія опинилася в центрі найновішої агресії Росії проти України. Щоб надати цій агресії сенс, щоб зробити її «зрозумілою» для певного кола людей, Кремль розповідає цим людям історії про історію. Так мертві стали керувати живими, а минуле – майбутнім. Бо для кожного акту агресії «підганявся» той чи інший історичний наратив: мовляв, ось вони, наші «права».

Незаконну анексію Криму обґрунтовували тим, що Крим «завжди був російським», і що він «святиня російського християнства». Російську агресію на Донбасі обґрунтовували тим, що Донбас опинився в межах України «випадково», і що там живуть винятково «російськомовні», яких от-от прийдуть знищувати українські «нацисти», бо всі українці – «нацисти». Спроби принести «руський мир» в Одесу чи Харків обґрунтовували тим, що від XVIII століття існує якась мітична «Новоросія», і що ці території не були б українськими, якби не російські царі. «Бойовий дух» донецьких чи луганських «ополченців» підживлювали тезою про те, що Україна забула перемогу над нацизмом, бо сама стала «фашистською», а отже до неї слід застосовувати ту саму ненависть, яку застосовували до «німецько-фашистських загарбників» майже 80 років тому.

1 Ці слова належать британському письменникові Леслі П. Гартлі (повість «The Go-Between»)

Ці всі наративи утворюють мозаїку того, що в цій книжці ми називаємо «російською історичною пропагандою». Вона не завжди суто «дезінформація», не завжди «фейкові новини», це значно більше і значно складніше. Вона використовує суміш фактів і вигадок, знань і маніпуляцій. У новому її вигляді це спроба утвердити свій наратив і знецінити наратив опонента, за допомогою спрощених і однозначних тез, часто підкріплених сильними емоціями. Так Росія проводить «ре-візію історії», тобто насаджує свою візію, яка ґрунтується на повному запереченні українських і, ширше, європейських спроб показати складність історичних процесів.

Що головне для нас – у цій ре-візії немає напівтонів. Немає сумніву. Немає двозначностей. Немає відчуття, що історія множинна, що вона часто нелогічна, що в ній переплітаються пласти з різних часів і географій.

Водночас російська пропаганда, як завжди, б'є на випередження. Вона звинувачує всіх інших у фальсифікації історії. Мовляв, саме інші – українці, європейці, американці – роблять з історії фарс, і тільки росіяни, переставляючи все з голови на ноги, розповідають правду. Анексії територій передують *анексія історії*.

Деякі російські користувачі вважають, що «страшний і руйнівний міт» про Радянський союз – це брехня про режим Сталіна, а знищення ним десятків мільйонів невинних людей – міт гітлерівської Німеччини, який пізніше використали США в інформаційній війні проти СРСР². І навіть історія України – це, мовляв, міт, фальшивка, бо фальшивка – і *сама Україна*: теза про Україну як «проект» інших держав, про те, що Україна – «вигадана», як ми побачимо, одна з найпоширеніших тез російської історичної пропаганди.

А тому, мовляв, сама й фальсифікує історію, вигадуючи те, чого немає. Наприклад, спільнота ВК з характерною назвою «Украины больше нет» веде рубрику, де пояснюють причини та умови, які спонукали українську владу до «переписання історії»³. Бо, стверджують деякі користувачі ВК, «украинские власти продолжают уничтожать память о русском происхождении всего»⁴.

У цій книжці ми *не прагнемо* відповісти однією мітологією на іншу. Ми не прагнемо дати український «контрнарратив» і українську «контрпропаганду» у відповідь на російську пропаганду. Ми прагнемо показати, що *все складно*. Бо істина – складна. І вона часто складається з багатьох чинників, в нею вливаються багато різних річок.

Ми дослідили головні наративи російської історичної пропаганди, поширені в російському та українському сегментах інтернету. Для цього ми використали аналіз даних: дібрали понад 850 тисяч постів з ВК та 16 тисяч постів із фейсбуку (період: з 1 січня 2016 до 1 квітня 2019 включно). З них «цільовими» (вони містять ключові слова, які нас цікавили) виявилися 248 тисяч постів у ВК та 2,5 тисяч постів у фейсбуку. З цього масиву інформації ми вибрали найпопулярніші пости і теми, які проаналізували і завдяки цьому вийшли на ключові наративи.

2 Миф о «кровавом геноциде Сталина» на Украине / Военное Обозрение // <https://topwar.ru/145882-mif-krovavom-genocide-stalina-na-ukraine.html>

3 https://vk.com/wall-94269450_610822

4 https://vk.com/wall-50332460_1499158

Для відповіді на ці наративи ми звернулися до українських істориків, яким довіряємо. Це Ярослав Грицак, один із найвідоміших українських істориків і найвпливовіших українських інтелектуалів. І це дослідницький проєкт «ЛікБез. Історичний фронт» (Кирило Галушко, Яна Примаченко, Геннадій Єфіменко, Сергій Громенко, Іван Гоменюк), що давно і ретельно займається проясненням різних сторінок української історії.

Скорочену версію головних тем цієї книжки ви можете прочитати в розділі «Резюме». Але, звісно, «диявол криється в деталях», тому повну версію книжки ми дуже заохочуємо вас прочитати.

Резюме

Книжка «Ре-візія історії: російська історична пропаганда і Україна» містить аналіз ключових наративів російської історичної пропаганди щодо України та відповідь українських істориків на ці наративи.

Дослідження провела ГО «Інтерньюз-Україна» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Для аналізу російських наративів ми дібрали понад 850 тисяч постів з ВК та 16 тисяч постів з фейсбуку (період: з 1 січня 2016 до 1 квітня 2019 включно). З них «цільовими» (вони містять ключові слова, які нас цікавили) виявилися 248 тисяч постів у ВК та 2,5 тисячі постів у фейсбуку. З цього масиву інформації ми вибрали найпопулярніші пости і теми, які проаналізували і завдяки цьому вийшли на ключові наративи. Роботу з великими даними провела компанія «**Singularex**»; проаналізували та скласифікували ці дані аналітики ГО «Інтерньюз-Україна»: **Оксана Ілюк, Олена Сороцинська та Артур Кадельник**.

Відповідь істориків складається з двох частин. По-перше, це аналіз учасників проєкту «ЛікБез. Історичний фронт» (**Кирило Галушко, Яна Примаченко, Геннадій Єфіменко, Сергій Громенко, Іван Гоменюк**).

По-друге, це інтерв'ю з **Ярославом Грицаком**, одним з найвідоміших українських істориків та публічних інтелектуалів, професором Українського католицького університету.

Кожен із цих розділів структурований схожим чином: текст поділено на шість головних наративів, з відповідними меседжами та підмеседжами. Нижче – коротко про них.

Наратив I. «Україна – це невдала тінь Росії». У цьому наративі російська історична пропаганда стверджує, що Україна – «окраїна» Росії, звідки, мовляв, походить назва країни; що саме Росія – наступниця Русі; і що українська церква не має підстав для незалежності.

Історики дають детальний аналіз топоніму «Україна», його зв'язку з поняттями «краю» та «країни»; стверджують, що топонім «Україна» вживається з XII століття, ще до входження у вжиток серед східних слов'ян поняття «Росія». Первинний сенс слова «Україна» ближчий до слова «країна», ніж «окраїна». Якщо ж ідеться про «окраїну» – то скорше про прикордоння наддніпрянської Русі з східноєвропейським та азійським степом. Історики також аргументують, чому дискусія про те, хто «наступниця» Русі (Росія, Україна чи Білорусь), не має великого сенсу: середньовічні спільноти Русі зовсім не мислили себе в «національних» термінах. Також наводять аргументи на користь незалежності української церкви – як пов'язані з церковною історією (до Києва християнство прийшло з Константинополя), так і з сучасною логікою східного християнства (суверенні держави рано чи пізно отримують свою церкву).

Наратив II. «Україна – це штучний проєкт Заходу». У цьому наративі російська пропаганда стверджує, що Україна – це «вигадана» держава, що це «проєкт» західних країн, націлений на послаблення Росії. Стверджується, що «Україну придумали поляки та австрійці», що «українську мову створили штучно», і що «Україна відібрала чужі землі».

Українські історики у відповідь вказують на те, що будь-яка держава – «проєкт», бо вона продукт колективної уяви та збігу різних чинників. Сама Росія – також «проєкт», і навіть пізніший: якщо політичний «проєкт» Україна формується в середині XVII століття з повстанням Хмельницького, то політичний «проєкт» Росія формується наприкінці XVII – початку XVIII століття, у часи Петра I. Питання ж загалом не в тому – країна – «проєкт» чи ні – а в тому, які ці «проєкти» життєздатні. Український політичний проєкт, який вижив попри війни, Голодомори, репресії та зовнішні агресії, довів своє право на життя. Що ж до тези, що Україна відібрала чужі землі, то українські історики звертають увагу на різні концепції держави в Україні (локальна спільнота, що формує свою державу) та Росії (імперія). Землі, «подаровані» Україні з боку Російської імперії чи СРСР, насправді були землями, де більшість населення вже становили етнічні українці, а отже постання України як держави цілком відповідає модерному принципіві «самовизначення націй».

Наратив III. «Крим, Донбас і південний схід України – це Росія». У цьому наративі російська історична пропаганда розвиває свої улюблені тези: мовляв, Крим і Донбас завжди були російськими, а південний схід України – це насправді «Новоросія».

У відповідь українські історики стверджують, що лише протягом 5,6 % своєї писемної історії Крим належав Росії (11,4 % – Кримському ханату); росіяни становили відносну більшість у Криму лише 4 % його писемної історії, а абсолютну більшість – лише 2,5 %. Донбас же традиційно мав регіональну ідентичність, хоч, знову ж таки, більшість населення, принаймні на сільських територіях, становили і становлять українці. Міт про «Новоросію» пов'язаний з історією колонізації Причорномор'я і Приазов'я Російською імперією у XVIII столітті; але головною рушійною силою цієї колонізації були українські селяни, а не росіяни.

Наратив IV. «СРСР – потужна імперія, Сталін – герой». Ще один наратив російської пропаганди полягає у звеличенні радянського минулого і створенні нового культу Сталіна. Відповідно до російських тез, саме СРСР створив Україну, перетворив її з відсталої на прогресивну і промислову.

На думку українських істориків, теза про радянський промисловий «прорив» нехтує ключовим нюансом: питанням величезної і трагічної ціни такої індустріалізації. Скрізь у Європі в XX столітті відбулася індустріалізація, і тільки в СРСР вона відбулася з такою кількістю жертв: близько 1 млн жертв голоду 1921 р.; близько 1 млн жертв російської громадянської війни 1917–1921 рр.; 3 млн 900 тис. загиблих від Голодомору 1932–1933 рр.; близько 1 млн жертв голоду 1946 р. – і цей список можна продовжувати. Теза ж про те, що СРСР по-справжньому створив Україну, ставить все з ніг на голову: саме реальність українського національного руху змусила більшовиків іти на компроміс, створити СРСР як федерацію та запровадити в 1920-х роках політику «українізації».

Наратив V. «Усі українські націоналісти були фашистами». Це одна з найважливіших тез російської історичної пропаганди. Її суть – усі націоналісти 1930-х – 1940-х років були «фашистами», усі були «слугами» в Гітлера. Також стверджують, що гасло «Слава Україні» – калька з нацистського «Гайль Гітлер».

За аргументами українських істориків, питання про близькість українського інтегрального націоналізму 1930-х років до тогочасного фашизму досі дискусійне і стосується різновидів націоналізмів 1930-х – 1940-х років. Що ж до колаборації українських націоналістів з нацизмом та участі в нацистських злочинах – то деякі епізоди, які розкручує російська пропаганда, давно спростовані, деякі спростовані нещодавно. Важливо, що, згідно з рішенням Нюрнберзького трибуналу, ані ОУН, ані УПА не були визнані злочинними організаціями. Українські історики наголошують, що нацисти не були зацікавлені в українському незалежницькому рухові, а тому лідери українських націоналістів швидко опинилися за ґратами. Але важливий висновок полягає також у тому, що відкриття українських архівів завдяки декомунізації може уможливити ретельніші дослідження про участь чи неучасть українських націоналістів у нацистських злочинах. Що ж до гасла «Слава Україні», то воно з'явилося ще в період незалежності 1917–1921 років, а коріння його сягає XIX століття, творів Шевченка.

Наратив VI. «Україна забула про перемогу над нацизмом». Важливий елемент російської історичної пропаганди – у спробі знецінити роль України в перемозі над нацизмом. В одному з меседжів стверджується, що нова українська політика пам'яті нехтує «великою перемогою», в іншому – що саме росіяни звільнили Європу від нацистів.

Українські історики у відповідь наголошують: Україна справді відійшла від радянського трактування перемоги 1945-го року, бо: 1) війна для України почалася не 1941, а 1939 року, 2) Україна наголошує не тільки на важливості перемоги, а й на величезній кількості жертв цієї війни, зокрема й невинуватих жертв, принесених самим радянським режимом. У лавах Червоної армії воювало близько 7 млн представників України, тобто приблизно 23 % від загальної чисельності Збройних сил СРСР. Загальні втрати Червоної армії становили 8,6 млн осіб, з них українців – близько 3,5–4 млн. Що ж до тези, що Росія звільнила Європу від нацизму, то українські історики наголошують: найбільше від війни з радянських республік постраждали Україна та Білорусь. Крім того, росіяни аж ніяк не єдині, хто воював проти нацизму: українці становили 22–23 % складу Червоної армії, і звершили безліч героїських вчинків; навіть за офіційними радянськими даними, 2 тисячі українців здобули звання Героя Радянського Союзу.

**I. «Окраїна»,
«тінь Росії», «фашисти»:
російська історична пропаганда
про Україну**

Наратив I

«Україна – це невдала тінь Росії»

Важливий наратив російської історичної пропаганди – твердження, що Україна не може бути самостійною державою, адже завжди була частиною «русского мира» в різних формах державності: Київська Русь, Московське царство, Російська імперія чи СРСР. Стверджують, що Україна – «окраїна» Росії, що українці насправді – це «зіпсуті» росіяни, що тільки Росія – справжня наступниця Київської Русі, і що Україна не має історичних прав на жодну автономну інституцію, зокрема церкву.

Розгляньмо меседжі цього наративу детальніше.

Меседж 1⁵

«Україна – це 'окраїна' Росії»

Оксана Ілюк

«Украинцев, как нации, не существует», – так починається допис у спільноті «РН /Нация: Свобода: Отечество/» у «ВК»⁶. Автор допису вважає, що спроба заявити про окрему націю українців – маніпуляція. Мета таких тверджень – «оторвать от русских часть их этнических земель и ослабить в будущем Россию». Автор подає своє тлумачення як відомий усім факт, підтвердження якому можна легко знайти в інтернеті. Пости зі схожими меседжами досить популярні у «ВК»⁷.

Російські коментатори часто спекулюють на тому, що назва України походить від слова «окраина». Різняться вони тільки в гіпотезах, чия це «окраина», тобто край Польщі чи Росії. Деякі російські історики стверджують, що галицькі українофіли почали використовувати назву «Україна» лише в 1899 році. Ба більше, вони стверджують, що спеціально використовувалися різні комбінації: «Галицкая Украина», «Галицкая Русь-Украина» замість «Галицкая Русь», «Угорская Украина» і «Угорская Русь-Украина» замість «Угорская Русь»⁸. На думку деяких російських істориків, мета вживання таких назв – бажання відділитися від Русі та руського народу⁹. Автор допису «Причём здесь Украина?» стверджує, що назва «Україна» штучно відділяють від слова «окраїна», щоб стверджувати, що Україна – самостійна країна, а не частина Росії¹⁰.

5 Відповідь укр. істориків дивіться: с. 40 – Лікбез, с. 76 – Грицак

6 <https://vk.com/@-15667008-net-takoi-nacii-kak-ukraincy>

7 <https://vk.com/soutukraine>

8 Окраина – Украина / LiveJournal // <https://narvasadataa.livejournal.com/10263.html>

9 Почему Украина (окраина) от слова беда и несчастье. Как словом Украина подменили слово Русь / Мидгард-ИНФО // <https://via-midgard.com/news/pochemu-ukraina-okraina-ot-slova-beda-i-neschaste.htm>

10 ПРИЧЁМ ЗДЕСЬ УКРАИНА? / Народный Корреспондент // <https://nk.org.ua/obshchestvo/prichem-zdes-ukraina-188047>

Російський кандидат історичних наук Фьодор Гайда присвятив цій темі свою дисертацію. Він пояснює, що назву «Україна» почали застосовувати як назву цілої держави навмисно в українській «околоисторической публицистике». Автор заявляє, що в російській мові немає слова «країна», але є слово «край», тому «оукраиной» позначали територію Росії на її околицях, але ніяк не самостійну державу. Усі інші версії та дослідження він відкидає¹¹.

Меседж 2¹²

«Росія – наступниця Русі; українці – це ‘русские’»

Меседж 2а

«Украинцы – это русские»

Оксана Ілюк

«Жодної стародавньої української нації немає й ніколи не було» – ще одна теза російської історичної пропаганди.

Відповідно до цієї тези, на землях усієї Русі жив один народ зі спільною культурою, мовою та історією з IX ст., який із давніх часів називали «русским», а повсюдно правила династія Рюриковичів¹³. Олесь Бузина трансліював цю тезу в різних меседжах, апелюючи до своєї ментальної прив'язки з єдиним «русским» народом: «Я называю себя и украинцем, и русским, потому что для меня украинец – это такой русский. До революции это называлось триединым русским народом, состоявшим из малорусов, белорусов и великорусов»¹⁴. На території України тепер проживає одна з гілок «русского» народу, який називали малоросами, – вважає він. Натомість, на думку Бузини та багатьох його послідовників, Україна – це польсько-австрійський проект, скерований на розкол «русского единства». «Все, считающие себя украинцами – обманутые русские», – розповідається в одному з дописів¹⁵.

Автор одного з постів спільноти «РУССКОЕ ОБОЗРЕНИЕ||РОССИЯ||ПУТИН» у «ВК» заявляє, що українці та росіяни були єдиним народом, який штучно розділили й насадили ідею українства¹⁶. Автор стверджує, що русофобію, яку виправдовують псевдолюбов'ю до України та української мови, штучно нав'язав «Захід»: «Судя по шаблонности подобной аргументации, Госдеп завёз свежие методички»¹⁷. З 1991 року РФ, мовляв, лише хотіла допомогти Україні розви-

11 Почему «Украина» – окраина, а не страна? / OSTKRAFT // <http://ostkraft.ru/ru/articles/1060>

12 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 41 – Лікбез, с. 78 – Грицак**

13 Как возникли и что исторически означали слова «Русь», «Русский», «Россия»? / Культура.РФ // <https://www.culture.ru/s/vopros/rossiya/>

14 <https://www.facebook.com/buzina.org/photos/a.191375387591848/2280812408648125/?type=3&theater>

15 https://vk.com/wall347260249_412171?reply=412342&thread=412175

16 https://vk.com/pysskoe_no_pyssku

17 https://vk.com/wall-54012242_633264

ватися, коли остання, налаштована «Заходом», розпалювала ворожнечу між братськими народами. Популярний меседж – те, що Росія краще розуміє потреби українців, тому завжди діяла на благо України.

З іншого боку, популярна теза про «братські народи». «Русский и украинский народы никогда не ссорились. Мы – братья», – якось заявив Владімір Путін¹⁸. Цікавість цієї тези – у тому, що вона явно суперечить тезі про «неіснування» українців. Адже якщо народи братські, то все ж це два народи, а не один¹⁹.

Меседж 26

«Тільки Росія – наступниця Київської Русі»

Артур Кадельник

Одна з важливих тез російської історичної пропаганди є теза про те, що Росія – наступниця Київської Русі.

Російська версія вікіпедії визначає таку послідовність правонаступництва: «Древнерусское государство (Киевская Русь) – Удельные княжества – Русское царство – Российская империя – Советский Союз – Российская Федерация».

Ця теза також часто звучить у російських соцмережах. Ось, наприклад, допис²⁰ в пабліку «Донецк, Луганск, Новороссия», що набрав 25 тис. переглядів у російській соцмережі «Вконтакте». Він вказує на те, що Київ за часів Київської Русі був містом на окраїні держави, бо географічний центр Русі містився в районі між Смоленськом і Москвою. Значення Києва для Київської Русі, мовляв, переоцінене, бо місто завоювали Рюриковичі вже після створення Держави Русі зі столицею спочатку в Ладозі, а потім у Новгороді. Навіть із входженням Києва до складу Русі, провідна роль у державі все одно залишалася за Новгородом, який поступився впливом тільки Володимиро-Суздальському князівству і його містам. За цією тезою, Київ користувався статусом столиці тимчасово та з перервами, його приходили завойовувати з Ладоги або Новгорода – випадків завоювань у зворотному напрямі не було.

Стосовно самого поняття «Київська Русь», то російські історики часто вказують на те, що ця назва помилкова, адже Київ не відразу став частиною цієї держави і з часом втратив свій статус головного міста. Тому, зважаючи на перехідний статус столиці та умовну рівність князівств, доцільніше вживати термін «Древнерусское государство» (за аналогією, що воно було попередником «Русского царства», яке також називають «Русским государством»)

Російська пропаганда користується тезою про «масове переселення з півдня на північ». У цій тезі йдеться про те, що внаслідок міжусобиць та зовнішніх загроз більша частина населення Київського, Чернігівського та Переяславського князівств, мовляв, переселилася на північ, засновуючи міста з тими самими топонімами, що й на півдні. Цим масовим переселенням намагаються підтвер-

18 Путин: Русский и украинский народ никогда не ссорились / regnum // <https://regnum.ru/news/2593339.html>

19 https://flash-player.net/video/qdL_zashffg/один-народ-или-братья.html

20 https://vk.com/wall-66621324_2020132?w=page-66621324_53227127

дити тезу про те, що раз населення з Києва мігрувало на північ, саме має успадкувати ту політичну історію, яка була на півдні.

Відповідно до цих тез, російська історична пропаганда стверджує, що тільки Росія гідна називатися спадкоємицею Київської Русі, а Україна та Білорусь втратили таке право. Адже тільки Росія змогла зберегти оригінальну культуру та пам'ять про період Київської Русі. Мовляв, тільки удільні князівства на території Росії змогли зберегти свою автентичність, на відміну від тих, що були на території України та Білорусі, адже ці останні пізніше були захоплені іншими державами та зазнали впливу католицької церкви та уніатства.

Меседж 3²¹

«Українська церква не має підстав для незалежності»

Артур Кадельник

Одна з тем російської пропаганди, яка значно актуалізувалась за останній рік, – питання релігії, а саме тема православ'я на території України. Зважаючи на отримання Томосу про автокефалію Православною церквою України, російські медіа почали говорити про те, що він наданий з порушеннями, тому факт його надання, мовляв, нікчемний і ставить церкву в підпорядкування Константинополя. Теза російської пропаганди полягає в тому, що в Україні існує тільки одна канонічна церква – Українська православна церква, яка перебуває в підпорядкуванні Російської православної церкви. Основні причини для такої позиції – те, що, на думку російських «медійних» (а скорше пропагандистських) ресурсів на кшталт «Россия 1», RT, «Regnum» та інших, Томос був наданий «розкольникам», а отже легалізував розкол, а не вилікував його. Також часто говорять про те, що Православна церква України контролюється державними органами; крім того, її, мовляв, «підтримують» більше людей, ніж новостворену ПЦУ.²²

Російські ресурси також апелюють до того, що московські церковні очільники продовжували носити титул «митрополита Київського». І навіть після того, як Константинополь пізніше відновив Київську митрополію у своєю складі, вона зрештою була передана Московському патріархатові, чим підтвердила його статус як патріарха всієї Русі. Отже, наявне намагання довести, що сучасні кордони держав не мають впливу на кордони церковні й Російська православна церква – це тільки продовження тієї самої Православної церкви Київської Русі. Тож, мовляв, саме тому вона повинна керувати на всій її колишній території і саме тому будь-яка інша церковна структура не має права існувати на цій «канонічній території». Про це заявляє академік П. Толочко в інтерв'ю для спільноти Олесь Бузини²³. Така ж офіційна позиція Російської православної церкви.

21 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 43 – Лікбез**

22 Див., наприклад, <https://www.facebook.com/buzina.org/posts/1913704665358903>

23 Петр Толочко: «Получив томос, Украина проиграла. Будем надеяться, что временно» / Олесь Бузина // <https://buzina.org/golos-naroda/3214-tolochko-tomos.html?fbclid=IwAR34nBu2UE2lpA6UxollmDSnbotJ0DpShENQhpWjrAnV2vdEW7bkTdnOuPM>

Наратив II

«Україна – це штучний проєкт Заходу»

Російська історична пропаганда часто висуває думку про те, що Україна ніколи не існувала як незалежна держава, і вона «проєкт» іноземців, які «вигадали» Україну, щоб послабити Росію. Найчастіше при цьому називають австрійців і поляків. Розгляньмо ці меседжі детальніше.

Меседж 1²⁴

«Україну придумали поляки та австрійці»

Олена Сороцинська

За деякими російськими джерелами, Богдан Хмельницький, коли укладав договір про «возз'єднання» України та Росії, вважав себе «русским человеком». Такої ж думки, мовляв, дотримувалися й інші жителі «окраїнних» земель, звідки й назва – «Україна». І ніхто не називав себе «українцем», бо всі вони, кажучи словами давніх літописців, були й залишалися «от рода русского»²⁵. А винайдення концепту «Україна», за твердженням деяких російських авторів, належить полякві Яну Потоцькому. Начебто саме він у своїй праці «Історико-географічні фрагменти про Скитію, Сарматію та слов'ян» (1795 рік) «приписав» українцям окреме від росіян походження, а вже згодом його ідею про українців розвинув інший поляк – Тадеуш Чацький.

Інша теза полягає в тому, що «Україна» – це проєкт Австро-Угорщини. Про це стверджує популярний у російських медіа, народжений в Одесі «знаток» Анатолій Вассерман: «В 19-м веке там придумали Украину, начав с восточного склона Карпат – Галичины, – где использовали технологии стравливания русского с русским. И довольно успешно. Затем идею того, что Украина отличается от остальной России, подхватили большевики. Им для всемирной рекламы революции нужна была витрина: нация, показательно освобожденная из царской “тюрьмы народов”»²⁶.

У Рунеті також поширена думка, що «флаг оказался флагом Нижней Австрии, а гимн – украденное у поляков “Ещё Польша не погибла”». Говорять також про те, що історія України – це «извращенная, ворованная, тысячелетняя история Руси. Ведь до революции 1917 года ни такого государства, ни такой национальности испокон веков никогда не существовало. Но лишь приграничная полоса территорий между Россией и Польшей и называлась окраиной, а по

²⁴ **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 45 – Лікбез, с. 80 – Грицак**

²⁵ Как Российская империя породила украинский национализм / Посольский приказ // <http://www.posprikaz.ru/2016/11/kak-rossijskaya-imperiya-porodila-ukrainskij-nacionalizm/>

²⁶ Анатолий Вассерман: «Украину придумали австрийцы в 19-м веке» / newslab.ru // <http://newslab.ru/article/309227>

польски – украиной»²⁷ [...]». Далі: «Герб Украины это всего-навсего простое тавро (или клеймо)[...]»²⁸, і він «не имеет никакого отношения к государственной символике и вообще к геральдике»²⁹.

Меседж 2³⁰

«Українську мову створили штучно»

Оксана Ілюк

Стверджуючи, що Україну створили поляки, австрійці чи інші іноземці, російська пропаганда поширює аналогічні тези й щодо української мови. Одні стверджують, що українська мова відділилася від російської, а інші поширюють ідею про штучне створення української мови поляками, австрійцями чи євреями. На думку авторів таких наративів, українська мова – це «омана»: «Обман длится не одно столетие, направлен на раскол русских как нации, и отрыв от России исконных территорий – её исторического сердца!»³¹.

Російське інформаційне агентство «Рex» розмістило статтю, яку активно поширювали користувачі ВК та ОК, де пояснюють: «украинская «мова» – оружие гибридной войны». Автори статті проводять паралелі між минулим і майбутнім, коментуючи квоти на україномовний контент для радіо та телебачення. Вони вважають, що «штучне» насадження мови характеризує українську як гібридну технологію «програмування мізків»³². Інші російські «ЗМІ», зокрема портал «Политнавигатор», пояснює, що українці комплексують щодо штучності мови: «Русский язык на Украине не исчезнет, поскольку украинцы по-прежнему чувствуют себя неполноценными и не гордятся своим государством»³³.

27 «Украина» это проект Австро-Венгрии. Галиция заселена хазарами в конце XIX века // <https://simonovkon.livejournal.com/110133.html>

28 Там само.

29 Символика для свидомитов / picabu // https://pikabu.ru/story/simvolika_dlya_svidomitov_2525761

30 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 46 – Лікбез, с. 83 – Грицак**

31 https://vk.com/wall347260249_412171?reply=412342&thread=412175

32 Украинская «мова» оружие гибридной войны / REX //

http://www.iarex.ru/news/62698.html?utm_source=smm-ok&utm_medium=social&utm_term=main

33 Украинский писатель шокирован: Даже во Львове мова теряет популярность / Политнавигатор // <https://www.politnavigator.net/ukrainskijj-pisatel-shokirovan-dazhe-vo-lvove-mova-teryaet-populyarnost.html>

Меседж З³⁴**«Україна відібрала чужі землі»****Олена Сороцинська**

Російська історична пропаганда часто стверджує, що землі, які сьогодні входять до складу України, насправді не українські. Мовляв, це землі, що їх мали інші держави, які були штучно приєднані до України, були «подаровані» Російською імперією чи СРСР. А тому Україна, мовляв, не має на них жодного права.

Наприклад, землі, «приєднані Сталінім», мовляв, не мали б належати Україні, адже питання їхньої етнічної належності досить складне та делікатне. Російський історик та публіцист Александр Дмитрієвській заявив, що «Украина как государство возникло не на ничейных землях: её территория в разное время входила в состав Российской, Османской и Австро-Венгерской империй, а также Речи Посполитой и других государств»³⁵. На його думку, «бывшие владельцы [...], рано или поздно они вспомнят о том, чем некогда владели», а що «післямайданна» Україна знесилена, то претензії з боку сусідніх держав – «закономерный итог». Про «розпад» України писав ще 2010 року Олесь Бузина: «... жалко, честно говоря, ликвидировать страну с такими идеальными границами, подаренными российскими империалистами – Карпатами на западе, Полесскими болотами – на севере и Черным морем – на юге»³⁶. Сьогодні російські ЗМІ заявляють, що начебто прем'єр-міністр Угорщини, Віктор Орбан, відомий своїми радикальними поглядами, «запропонував Польщі поділити Україну»³⁷.

34 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 47 – Лікбез**

35 Венгрия предложила Польше разделить Украину // <http://19rus.info/index.php/vlast-i-politika/item/101085-vengriya-predlozhila-polshe-razdelit-ukrainu>

36 <https://www.facebook.com/buzina.org/posts/1568105683252138>, 781 реакція, 249 репостів

37 Венгрия предложила Польше разделить Украину /19 Rus info // <http://19rus.info/index.php/vlast-i-politika/item/101085-vengriya-predlozhila-polshe-razdelit-ukrainu>

Наратив III

«Крим, Донбас і південний схід України – це Росія»

Приєднання нових територій до Російської імперії часто велося під гаслом об'єднання всіх «руських» земель. Через те що імперський підхід у Росії процвітає і сьогодні, РФ і надалі використовує міт про свої історичні права на «споконвічно російські землі»³⁸.

Один з основних наративів полягає в легітимації права Росії на Крим та Донбас, а також на південний схід України.

Розгляньмо ці меседжі докладніше.

Меседж 1³⁹

«Крим споконвічно належав Росії»

Меседж 1а

«Крим завжди був російською територією»

Олена Сороцинська

«Возвращение в родную гавань» – саме так називають анексію Криму в багатьох російських ЗМІ⁴⁰. З метою демонстрації нерозривного зв'язку Росії з Кримом був створений «документальний» фільм «Крым. Возвращение домой. Специальный репортаж».

Путін у своїй «кримській промові» зазначив, що «...в сердце, в сознании людей Крым всегда был и остаётся неотъемлемой частью России»⁴¹. Тоді ж він прямо натякнув на намір Росії втручатись у внутрішні справи України з метою захищати інтереси мільйонів росіян та російськомовних, які проживають в Україні⁴².

Меседж про Крим як територію, що завжди входила до складу Росії – це один зі стовпів пропагандистської політики РФ. Міт виник на підставі анексії Російською імперією Кримського ханства у 1783 році. На гачок російської пропаганди потрапляють і проросійські європейські політики, які повторюють про «історичну

38 РАН / Путин начал собирание Земель Русских 16 октября 2018 // <http://bit.ly/2R0nxkp>

39 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 49 – Лікбез, с. 85 – Грицак**

40 5 лет назад Крым вернулся в родную гавань / Парламентская газета // <https://www.pnp.ru/politics/5-let-nazad-krym-vernulsya-v-rodnyuyu-gavan.html>

41 Полный текст обращения Владимира Путина по Крыму / RT // <https://russian.rt.com/article/24532>

42 «На Украине живут и будут жить миллионы русских людей, русскоязычных граждан, и Россия всегда будет защищать их интересы политическими, дипломатическими, правовыми средствами». // Там само.

справедливість» повернення Криму. Так, Валері Жискар д'Естен, експрезидент Франції, якого цитує один із головних інструментів російської пропаганди, RT, вважає, що на території півострова, починаючи з відвоювання Криму Росією у XVIII столітті, «проживали только русские». Ба більше, він наголосив, що «підкорення» півострова відбулося без шкоди для України, бо її тоді «не существовало»⁴³. Угорський політик з сумнівною репутацією (перебуває під слідством через звинувачення у шпигунстві на користь РФ) Бела Ковач заявив, що «... Народ имеет право высказывать свое мнение и определять свое будущее», тим самим аргументуючи «законність» референдуму в Криму⁴⁴. Експрем'єр Японії Юкіо Хатояма, який, попри офіційну позицію своєї країни, відвідав анексований Крим, також підкреслив «легітимність референдуму» на півострові⁴⁵.

Путін під час свого виступу перед Федеральними зборами 4 грудня 2014 року зазначив, що «...для России Крым, древняя Корсунь, Херсонес, Севастополь имеют огромное цивилизационное и сакральное значение. Так же, как Храмовая гора в Иерусалиме для тех, кто исповедует ислам или иудаизм»⁴⁶. Він акцентував увагу на важливості «возз'єднання» Криму з Росією, бо саме там «духовный исток формирования многоликой, но монолитной русской нации и централизованного Российского государства»⁴⁷.

Меседж 16

«Росія зрадила кримчан після розпаду СРСР, тому тепер виправляє помилку»

У цьому меседжі йдеться про те, що після розпаду СРСР Російська Федерація повинна була відстояти Крим та «повернути» його до свого складу. Мовляв, президент Єльцин припустився помилки, ухваливши рішення зберегти статус-кво щодо Криму. Тим самим він зрадив кримчан, які відчували свою належність до Росії. 18 березня 2014 року Путін заявив, що жителі Криму жалілися, що їх передавали «як мішок картоплі» у 1991 році. Та зважаючи на реалії та кризу, в якій опинилася Росія на початку 1990-х, вона не могла «защитать свои интересы». «Все эти годы и граждане, и многие общественные деятели неоднократно поднимали эту тему, говорили, что Крым – это исконно русская земля, а Севастополь – русский город»⁴⁸, – заявив президент РФ.

Ба більше у Кремлі вважають, що інфраструктура півострова занепадала, а відповідальність її за відновлення після «українського гніту» тепер лягла на Путіна. Сергій Аксьонов, «голова» Республіки Крим зазначив, зокрема, що за останні п'ять років «Крым впервые в своей истории перестал быть энергодефицитным

43 Экс-президент Франции Валери Жискар д'Эстен: Возвращение Крыма в РФ – исторически справедливо 3 марта 2015 / RT // <https://russian.rt.com/article/77430>

44 <http://0s.ojuwcltsou.cmle.ru/20140315/999645712.html>

45 <http://0s.ojuwcltsou.cmle.ru/20150311/1052047994.html>

46 В. Путин: Крым, где принял крещение князь Владимир, имеет для нас сакральное значение / Православие. РУ // <https://pravoslavie.ru/75632.html>

47 <https://pravoslavie.ru/75632.html>

48 Полный текст обращения Владимира Путина по Крыму / Президент России // <https://russian.rt.com/article/24532>

регионом»⁴⁹. Та й загалом він підкреслив, що «за пять лет в российском Крыму созданы прочные основы для поступательного движения вперед»⁵⁰. Тож, за словами провідника «російської весни» на півострові, за п'ятирічку вже зроблено чимало, та це лише початок.

«Экономика Крыма, промышленное производство семимильными шагами догоняют экономику России»⁵¹, – оптимістично дивиться в майбутнє голова Держдуми Вячеслав Володін. Він також закликав зобов'язати Україну виплатити компенсацію за ті збитки, яких зазнав Крим у її складі: «Украина обошлась с Крымом очень и очень непорядочно. Она нарушала основополагающие права граждан, право на образование на своем родном языке. Украина разрушила экономику Крыма и Севастополя»⁵². Така риторика російської влади вкотре демонструє намагання Росії переписати історію. Вона намагається показати, що Україна, яка стала жертвою російської окупації та агресії, сама окупант-агресор. І що російська незаконна анексія Криму насправді відповідь на «українську анексію».

Меседж 1в

«Передання Криму при Хрущові була «формальністю» та сваволею»

Передання Криму Хрущовим УРСР у 1954 році, яке пов'язують з 300-ю річницею так званого «возз'єднання» України з Росією, трактується російською пропагандою як «помилка», «формальність» чи навіть незаконний акт. «Передача русского региона Украине при Хрущеве была "формальностью", которая после Беловежской пуши обернулась трагедией»⁵³, – стверджує в одному зі своїх текстів партія ЛДПР.

Така теза пролунала й в інтерв'ю Сергея Філатова, президента російського некомерційного Фонду соціально-економічних та інтелектуальних програм та ексголови адміністрації президента Єльцина (1993–1996 рр.). Він зазначив, що вже в 90-х роках «...Крым прилагал большие усилия, чтобы расстаться с Украиной и присоединиться к России», тож «Надо убедить мир, что Крым всегда принадлежал России и пока нам приходится уже 20 лет расплачиваться за ошибку, которую совершил Никита Хрущев»⁵⁴.

Ба більше, такий крок Хрущова трактується як «протизаконний». Валентина Матвієнко, голова ради Федеральних зборів РФ, заявила, що «...тогда была наруше-

49 Что изменилось в Крыму за пять лет с Россией / Российская газета //

<https://rg.ru/2019/03/18/reg-ufu/chto-izmenilos-v-krymu-za-pyat-let-s-rossiej.html>

50 <https://rg.ru/2019/03/18/reg-ufu/chto-izmenilos-v-krymu-za-pyat-let-s-rossiej.html>

51 <https://rg.ru/2019/03/18/reg-ufu/chto-izmenilos-v-krymu-za-pyat-let-s-rossiej.html>

52 Володин предложил добиться компенсации за «разрушительную политику Украины» в Крыму / Новая газета // <https://www.novayagazeta.ru/news/2019/03/15/150030-volodin-predlozhit-dobitsya-kompensatsii-za-razrushitelnyu-politiku-ukrainy?print=true>

53 ЛДПР: Крымский мост открывает новую эру / ТРУД //

http://www.trud.ru/article/27-10-2017/1355838_ldpr_krymskij_most_otkryvaet_novuju_eru.html

54 Глава администрации Ельцина: Еще в 90-е годы Крым хотел расстаться с Украиной / LIFE //

<https://life.ru/t/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/129073>

на Конституция страны, по которой решались вопросы целостности границ, и это решение должно было приниматься путем референдума граждан страны и оформления его Верховным Советом. Всего этого сделано не было [СРСР]»⁵⁵.

На думку високопосадовців РФ, принцип «права на самовизначення» населення був повністю проігнорований. Лідер ЛДПР та постійний кандидат у президенти Росії Владімір Жириновський вважає «формальність» 1954 року «трагедією» та навіть «злочином»: «Жителей Крыма не спросили, хотят ли они вдруг стать "украинцами". Но куда большим преступлением было согласие Ельцина на то, чтобы Крым оставался украинским, когда разваливали СССР»⁵⁶. Путін у своєму виступі 18 березня 2014 року у Кремлі зазначив, що «... когда Крым вдруг оказался уже в другом государстве, вот тогда уже Россия почувствовала, что её даже не просто обокрали, а ограбили»⁵⁷.

Тож так званий «референдум» був покликаний відновити «історичну справедливість». Тим паче, владу в Україні «узурпировали самозванцы», «украинские идейные наследники Бандеры – приспешника Гитлера»⁵⁸. Мовляв, «тем, кто сопротивлялся путчу, сразу начали грозить репрессиями и карательными операциями. И первым на очереди был, конечно, Крым, русскоязычный Крым». Отже, російські «захисники» «не могли не откликнуться на эту просьбу, не могли оставить Крым и его жителей в беде, иначе это было бы просто предательством»⁵⁹.

Меседж 2⁶⁰

«Донбас і 'Новоросія' – це частина 'русского мира'»

Не лише Хрущов потерпає від нищівної критики російської пропаганди: чимало дістається Владіміру Леніну і навіть вождеві Іосіфу Сталіну, який «подарував» Україні Донбас⁶¹. Президент РФ неодноразово звинувачував більшовицьких вождів у тому, що вони за незрозумілою йому логікою приєднали до УСРР території, які «історично» були півднем Росії, наразі – південно-східні регіони України. Його бентежить, зокрема, те, що таке приєднання було зроблене без урахування етнічного складу населення: «границы определялись совершенно произвольно и далеко не всегда обоснованно. На Украину, например, Донбасс передали»⁶². Тож, за логікою Кремля, те, що сьогодні відбувається – це лише

55 Ошибка Хрущёва: Совфед весной признает незаконной передачу Крыма Украине / Московский комсомолец // <https://www.mk.ru/politics/2014/12/23/sovfed-vesnoy-priznaet-nezakonnoy-peredachu-kryma-ukraine-v-1954-godu.html>

56 ЛДПР: Крымский мост – символ единства народа / Камчатский Край // <http://kam-kray.ru/news/12681-ldpr-krymskii-most-simvol-edinstva-naroda.html>

57 Обращение Президента Российской Федерации / Президент России // <http://kremlin.ru/events/president/news/20603>

58 Там само.

59 Там само.

60 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 53 – Лікбез, с. 85 – Грицак**

61 Как Сталин Украине Донбасс подарил / Россия Навсегда // <http://rossiyanavsegda.ru/read/1876/>

62 Путин раскритиковал Ленина за идею равноправия республик с правом выхода из СССР /

відновлення історичної справедливості та повернення колись несправедливо відібраних територій додому.

Російська пропаганда стверджує, що перебування Донбасу в складі УРСР, а згодом незалежної України – «велика історична помилка». Мовляв, Донбас ніколи не був Україною, а в складі УРСР опинився через зухвалі та необачні дії радянського політичних лідерів. Ситуація повторилася у 1991 році, коли Донбас був «відірваний» від Росії. Деякі російські ЗМІ покликаються на статті Олеса Бузини щодо його «далекоглядних» поглядів на майбутнє «Новоросії»: «унижение русскоязычных приведет к тому, что Донбасс и Крым действительно начнут осознавать себя именно частью современной российской политической нации»⁶³.

«Мы всегда будем защищать этнических русских на Украине и ту часть украинского населения, украинского народа, которая чувствует свою неразрывную не только этническую, но и культурную, языковую связь с Россией, чувствует себя частью широкого русского мира»⁶⁴, – заявив Путін у червні 2014 року у Відні. А наразі, на думку ініціаторів російського проекту «101LIFE» про дітей-жертв «громадянської війни на Україні», «привід є»: «... с 2014 года украинские милитаристы целенаправленно уничтожают жителей Донбасса, открыто поддерживая маргиналов и носителей идей нацизма»⁶⁵.

На «русскомирности» Донбасу наголошують і місцеві ватажки. Наприклад, Павел Губарев, політичний діяч на окупованих територіях Донбасу, у своєму відкритому листі новообраному Президентові України відповів, що «Мы не украинцы. Мы не зомби. Мы – русские»⁶⁶. «Експрокурор Криму» Поклонська заявила, що «...точка невозврата в вопросе территориальной принадлежности Донецкой и Луганской народных республик пройдена, эти территории – часть русского мира»⁶⁷.

У проаналізованому нами російському та проросійському сегментах соціальної мережі ВК чимало постів присвячені саме питанню «повернення споконвічно російських земель». Наприклад, один з найпопулярніших такий пост: «Анекдот на злобу дня: Юлия Тимошенко заявила, что намерена вернуть Крым, на что Путин ответил: "Крым вы нам уже вернули, верните теперь Юго-восток"»⁶⁸.

Водночас ставиться наголос на негативній тенденції заперечення «русскости русских, живущих на Украине, со стороны некоторых русских, живущих в России», адже «Малороссия и Новороссия – это наши исконные территории»⁶⁹. Для деяких особистостей, як-от Владіміра Жириновського, «Вся территория

Интерфакс // <https://www.interfax.ru/russia/491443>

63 <https://www.facebook.com/1568105683252138> 781 лайк, 249 репостів

64 Заявления для прессы и ответы на вопросы журналистов по итогам российско-австрийских переговоров / Президент России // <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/46060>

65 https://vk.com/wall-67059574_1631833 669 лайків, 236 репостів, 44078 переглядів

66 Мы не зомби, мы – русские: открытое письмо П. Губарева В. Зеленскому / DNR LIVE // <http://dnr-live.ru/myi-ne-zombi-my-russkie-otkryitoe-pismo-p-gubareva-v-zelenskomu/>

67 Точка невозврата пройдена: Поклонская объявила начало возвращения Донбасса в Россию / Царь Град // https://tsargrad.tv/news/tochka-nevozvrata-projdена-poklonskaja-objavila-nachalo-vozvrashhenija-donbassa-v-rossiju_190705

68 https://vk.com/wall-54012242_578245 8429 лайки, 912 репостів

69 https://vk.com/wall-54012242_633264 872 лайки, 90 репостів. РУССКОЕ ОБОЗРЕНИЕ || РОССИЯ || ПУТИН

нынешней Украины является историческими землями России»⁷⁰. Цей пост здобув близько двох тисяч лайків, що свідчить про підтримку такої думки серед користувачів.

Стверджується, що більшість місцевих мешканців Донбасу вважали російську мову рідною та не володіли українською. Ресурс «Руксперт» вказує на «підтасування статистичних даних» з боку України: мовляв, на карті під назвою «Російська мова як рідна за переписом 2001 р.» вказано області, які знають лише російську⁷¹. Інша теза – начебто більшість жителів Донбасу за етнічною належністю ідентифікували себе росіянами. Саме такі висновки роблять, знову ж таки, на основі того самого перепису населення: зокрема, за підрахунками редакції сайту «Накануне. РУ», «в Новороссии русских более 80 %». Далі: «В Новороссии же число русских было специально занижено, а "украинцев" – завышено для улучшения статистики по Украине в целом и для обоснования насильственной украинизации»⁷². Автор статті Євгеній Чернишов підкреслює, що питання щодо «самоопределения» Донбасу повинні відпасти самі собою, бо «Донбасс ОСОЗНАЕТ свою русскость сильнее других»⁷³, начебто зважаючи на значну більшість саме російського населення.

Меседж про належність Донбасу до «русского мира» проглядається в одному з найпопулярніших постів у соціальній мережі ВК, який розповідає про смерть бойовика Мотороли, «символа российских добровольцев, защищающих донецкую русскую землю от украинских оккупантов»⁷⁴. Російська пропаганда поширює думку, що, мовляв, «пошёл воевать на Донбасс после фразы киевлянина "за одного нашего будем убивать 10 русских"»⁷⁵. А ось ще приклад: «семнадцать мужчин отдали свои жизни, чтобы защитить простых людей от агрессии Украины. Семнадцать жизней за будущее и свободу русских людей»⁷⁶. Тож ми бачимо й свідоме перекручування дискурсу, коли українців називають «окупантами» та «агресорами», що також один з меседжів кремлівської пропаганди.

Попри подібні настрої, існує протилежний погляд: про **українськість** окупованих Росією територій. Меседж, популярний у мережі, полягає в тому, що наразі існує дві України: одна – зі столицею у Києві, де правлять «фашисти»; і друга – зі столицею у Донецьку, «чистая, правильная, справедливая, законная, основанная действительно на волеизъявлении народа, опирающаяся на наши исконные ценности, историю, традиции, обычаи, веру, культуру, братство, единение с Россией и ее народом»⁷⁷. Бойовика Гіві називають ... «героем України», бо він зробив більше для «защиты от фашистских тварей мирных граждан Украины на Донбассе, чем все те обвешенные медалями псевдо-герои и псевдо-патриоты проливающие кровь украинцев с обеих сторон из уютных киевских каби-

70 https://vk.com/wall-66621324_708757 1879 лайків, 234 репости

71 Новороссия – Русский эксперт // <http://bit.ly/2He6ZSg>

72 Сколько русских в Новороссии и на Украине, или Как лжёт киевская статистика / Накануне РУ // <https://www.nakanune.ru/articles/19122/>

73 <https://www.nakanune.ru/articles/19122/>

74 https://vk.com/wall-57424472_118866 6072 лайки, 859 репостів

75 https://vk.com/wall-54012242_817054 551 лайк, 50 репостів

76 https://vk.com/wall-57424472_198513 2089 лайків, 235 репостів, 58561 переглядів

77 https://vk.com/wall-66621324_2040971 27994 лайки, 29 репостів, 120753 перегляди

нетов или особняков в Конча-Заспе»⁷⁸. Його називають «Защитник украинских женщин и детей на Донбассе», який загинув від тих, хто «погибает от теракта, устроенного трусливыми “воинами света”»⁷⁹. В рамках ідеї про українськість територій Донбасу російська пропаганда просуває тезу про необхідність створення нової держави – правонаступниці України⁸⁰.

Меседж 3⁸¹

«Україна в 1991-му та 'ДНР' і 'ЛНР' у 2014-му були створені однаково»

Головна ідея цього меседжу полягає у «винайденні» схожих підстав для виникнення так званих «ЛНР» та «ДНР» та України. Мовляв, Україна у 1991 році виникла так само, як і самопроголошені республіки. Головним аргументом слугує те, що і Україна, і так звані «ЛНР» та «ДНР» здобули незалежність через смертельну загрозу у зв'язку з державним переворотом. Верховна Рада УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності від 24 серпня 1991 року після путчу, який напередодні стався у Москві. На думку російських історичних пропагандистів, «Донбас» почав діяти лише після того, як київська «хунта» відсторонила «легітимного президента» від влади, порушивши при цьому Конституцію. І це, мовляв, стало каталізатором самовизначення – права, закріпленого у Статуті ООН, яким, своєю чергою, скористалася Україна у 1991 році⁸².

78 https://vk.com/wall-57424472_132979 2444 лайки, 471 репост, 121853 перегляди Сводки от ополчения Новороссии

79 Там само. Сводки от ополчения Новороссии

80 https://vk.com/wall-66621324_2032352 4161 лайк, 138 репостів, 60973 перегляди

81 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 55 – Лікбез**

82 Ещё чуть чуть о ДНР и ЛНР // <https://bit.ly/2ltfG1q>

Наратив IV

«СРСР – потужна імперія, Сталін – герой»

Російська історична пропаганда часто наголошує на тому, що СРСР був потужною промисловою та військовою імперією. Саме він, мовляв, зробив з бідної країни потужного промислового гіганта, світову наддержаву – а сучасні українці нехтують його здобутками, хоча продовжують використовувати його потенціал. У межах цього наративу також створюється новий культ Сталіна – «переможця» у війні, «науковця», «індустріалізатора» та справжнього «творця» української державності.

Меседж 1⁸³

«СРСР був потужною імперією, а українці знехтували її здобутками»

Артур Кадельник

Чимало російських медіа та російських публічних осіб люблять прославляти життя в Радянському Союзі та потужність цієї держави. Вони вважають, що Україна, як і інші пострадянські країни, нехтують своїм минулим. Величність СРСР намагаються пов'язати з багатьма сферами, від побутових речей до військового протистояння та здатності пригнічувати інші держави. Велика частина тез про чудове життя в Радянському Союзі базуються на ностальгії того покоління, яке встигло пожити в СРСР. Найчастіше озвучуються тези про атмосферу тотальної довіри одне до одного і те, що фактично не було злочинності («оставляли ключ под ковриком», «гранений стакан в автомате никто не воровал»⁸⁴), про низькі ціни на продовольчі товари та стабільність («колбаса по 2.20», «эта какая же была экономика если цену указывали прямо на товаре и она годами не менялась»), високу загальну культуру населення та найкращу в світі систему освіти. Наприклад, у такому ключі висловлюється блогер та письменник Захар Прілепін⁸⁵ в одній із спільнот у соціальній мережі «Вконтакте», де його пост про автомати з газованою водою як символом радянської епохи набрав понад 124-и поширення.

Використовуються тези про масштабні проєкти, які втілював або хотів втілити Радянський Союз, але на які не вистачило часу. Наприклад, портал Politikus.ru згадує «Сталинский план преобразования природы» – план щодо змін клімату в європейській частині СРСР шляхом масштабних лісозахисних посаджень⁸⁶,

83 Відповідь укр. істориків дивіться: с. 56 – Лікбез, с. 88 – Грицак

84 https://vk.com/wall-54012242_1161671

85 Там само.

86 Последний удар Сталина / Politikus.ru // <https://politikus.ru/articles/politics/56411-posledniy-udar-stalina.html>

який, мовляв, не мав аналогів в світі. Або, наприклад, про Червону армію, яка ніколи не програвала і яку всі боялись, що часто згадується навіть у різного роду анекдотах – наприклад, про вигадану «бабусю» Ангели Меркель⁸⁷.

Радянському керівництву також приписують неабияку «мудрість» та управлінські таланти. Для деяких російських медіа Сталін – геній та герой, а його оточення – найрозумніші та найкращі керівники, яких навіть не можна порівнювати з сучасними політиками. Самі порівняння стають мотивами для сатиричних або анекдотичних постів у соцмережах; один із них змальовує «хороших» Сталіна та Берію, які допитують «поганого» Порошенка; пост набрав понад 3 тисячі «сердечок» у ВК⁸⁸

У зв'язку з цим російські та проросійські медіа і коментатори також часто намагаються створити міт, що все героїчне в історії України пов'язане з Російською імперією та Радянським Союзом. Тому якщо Україна відмовиться від цього «славного» минулого, вона, мовляв, залишиться ні з чим. Просувається ідея того, що ніяких визначних українців, за винятком тих, що існували в радянську епоху, немає.

Натомість, «украинские власти не смогли добиться полноценного результата», бо «все построенное за последние сто лет – построено коммунистической властью⁸⁹». Автори таких дописів критикують українську владу, звинувачуючи її в знищенні славетного радянського минулого. Вони вважають, що Україна тепер у гіршій ситуації, ніж за часів Російської імперії та СРСР, тому українська влада стирає всі нагадування про хороші часи.

Крім того, останнім часом у російському медіапросторі почав розвиватися потужний культ особи Сталіна. Часто наголошують на тому, якою важливою була ця персона для «успіху СРСР», що саме в період його керування країна досягла найбільшого розвитку. Мовляв, саме завдяки його військовому генієві СРСР переміг у Другій світовій війні і тільки завдяки генієві Сталіна Радянський Союз зміг швидко відбудуватися після війни. Також згадуються «високі моральні якості» та «неймовірна стійкість» навіть у найскладніших ситуаціях. Наприклад, коли він відмовився міняти свого сина на фельдмаршала Паулюса⁹⁰.

Деякі російські ЗМІ та сторінки в соцмережах популяризують Сталіна як людину надзвичайно освічену. Говорять про те, що він багато читав і розумівся на всіх науках. Саме тому, мовляв, під час його керування в Радянському Союзі відбувся небувалий розвиток усіх наук, адже сам Сталін розумів їх важливість. Також ознакою його наукового розуму були масштабні проекти в різних сферах, які втілив або збирався втілити Сталін.

Також стверджують, що сталінський період в СРСР – це період небувалого прогресу⁹¹, що був досягнений завдяки управлінському генію Сталіна. Саме в цей період відбулася масштабна індустріалізація – найбільша в історії людства. Мовляв, з відсталого аграрної країни Радянський Союз перетворився на найрозвинутішу економіку світу, яка стала прикладом для інших та змогла скласти

87 https://vk.com/wall-54012242_780162

88 https://vk.com/wall-54012242_652005

89 Украинский «историк» планирует уничтожить память о русских городах / MediaCоль // https://vashinovosty.mediasalt.ru/ukrainskiy_istorik_planiruet_unichtozhit_pamyat_o_russkih_gorodah

90 Двойной Сталин / RT // <https://russian.rt.com/opinion/404455-limonov-drugoi-stalin>

91 <https://postnauka.ru/courses/56286>

гідну конкуренцію США та іншим країнам Заходу. Відповідно до тез російської пропаганди, за час керування Сталіна в Радянському Союзі істотно збільшується кількість населення, зменшується смертність, майже подолана безграмотність, завдяки досягненням у науці та економіці створюється ядерна бомба для забезпечення ядерного паритету з США⁹². Натомість у часи незалежної України відбувається зменшення народжуваності та депопуляція.

Якщо для всього світу Друга світова війна – це трагедія, то деякі російські медіа твердо переконують усіх, що це безумовна перемога Радянського Союзу і військового генія Сталіна. Важливим кроком для цього стали чистки в рядах офіцерів, що, мовляв, очистило Червону армію від потенційних зрадників. Цей хід Сталіна, мовляв, відзначав навіть Гітлер, який не зміг зробити те саме в німецькій армії. Про це, зокрема, пише російський письменник Едуард Лімонов у колонці для RT⁹³. Також стверджується, що Сталін зміг не тільки підготувати країну до війни, але, взявши на себе керування військами, не допустив перемоги німецьких військ, які несподівано напали на Радянський Союз.

Меседж 2⁹⁴

«Більшовики і Сталін створили Україну»

Олена Сороцинська

Російська історична пропаганда любить повторювати, що СРСР був могутньою імперією, яка роздала землі своїм республікам. Деякі російські ЗМІ стверджують, що саме завдяки щедрості СРСР пострадянські республіки отримали значну частину своїх територій. Зокрема, йдеться про Україну, бо Сталін «подарував» УРСР Бессарабію, Закарпаття, Крим та Галичину.

«Украина, как государство, – это лоскутное одеяло, насильственно “сшитое” Сталиным по политическим соображениям из регионов, исторически ненавидящим друг друга,» – йдеться у статті під назвою «Сталин – создатель Украины, как государства, и украинцев, как нации.»⁹⁵. Олесь Бузина, якого часто цитують російські ЗМІ, ще у 2012 році писав: «никакой Украины в современных границах не существовало бы, не возникни так называемый “советский проект”. [...] А три самых великих украинских “гетмана” – не Сагайдачный, Хмельницкий и Выговский, а... Ленин, Сталин и Хрущев. Первый присоединил к Украине Донбасс, уничтожив Донецко-Криворожскую Республику. Второй, благодаря пакту Молотова – Риббентропа и победе в Великой Отечественной войне, прирастил Украину Галицией. А третий – добавил ко всему этому спорному добру Крым»⁹⁶.

92 СССР при Сталине: только факты / newsland //

<https://newsland.com/user/4297665210/content/sssр-pri-staline-tolko-fakty/4201861>

93 Другой Сталин / RT // <https://russian.rt.com/opinion/404455-limonov-drugoi-stalin>

94 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 89 – Грицак**

95 Сталин – создатель Украины, как государства, и украинцев, как нации //

<https://maxpark.com/community/politic/content/1839956>

96 <https://www.facebook.com/buzina.org/posts/2141541085908592> 676 лайків, 237 репостів

Меседж 3⁹⁷

«Саме Сталін створив культ Шевченка в Україні»

Олена Сороцинська

Ба більше, на думку російської пропаганди, Шевченко став символом України лише завдяки Сталіну: «Если бы Тарас не обзавелся такой "рукой Кремля", как Сталин, никогда бы его культ не достиг тех абсурдных пределов, которые мы наблюдаем. По сути памятник Кобзарю отлил Иосиф Виссарионович. Независимая Украина только переокрасила его в желто-синий цвет»⁹⁸. Отже, на думку російської пропаганди, Україна має пам'ятати та бути вдячною Сталінові, який «створив» українців як націю, Україну як незалежну країну в її сучасних кордонах та подарував національного героя Тараса Шевченка. Бузина також вважає, що Шевченко був передусім «русским писателем»⁹⁹, а вже потім українським. І саме Сталін перетворив цього провінційного для російської літератури письменника на символ та головну постать української літератури.

97 Відповідь укр. істориків дивіться: с. 55 – Лікбез

98 <https://www.facebook.com/buzina.org/posts/2131473833581984> 494 лайки, 176 репостів

99 Истории от Бузины: Дни рождения Сталина / Сегодня //

<https://www.segodnya.ua/ukraine/ictorii-ot-buziny-dni-rozhenija-ctalina-145929.html>

Наратив V

«Усі українські націоналісти були фашистами»

У багатьох російських ЗМІ та в соцмережах безупинно підкреслюється спільність «ідей, інтересів та цілей» діячів ОУН та фашистів. Ставиться наголос на тому, що ті були «братами по духу»¹⁰⁰. Мовляв, «деятели ОУН неоднократно подчёркивали с приходом к власти Гитлера, что украинский национализм является синонимом и практически идентичным по духу гитлеровскому нацизму и итальянскому фашизму»¹⁰¹.

Розгляньмо меседжі цього наративу детальніше.

Меседж 1¹⁰²

«УПА – це колаборанти Гітлера»

Меседж 1а

«УПА обслуговувала Гітлера»

Олена Сороцинська

Російська історична пропаганда часто стверджує, що між українським націоналізмом 1930-х – 1940-х років та німецьким нацизмом немає ніяких відмінностей.

Ось цитата з популярного поста у фейсбуці, яка належить Олесеві Бузині: «ни один историк не сможет возразить, что идеология бандеровцев – так называемый “интегральный национализм” – почти один в один была слизана с гитлеровского национал-социализма и итальянского фашизма»¹⁰³.

Російські пропагандисти наголошують, що ті, хто сьогодні вважає себе українськими націоналістами, насправді є «духовними потомками военных преступников, фашистов и нацистов»¹⁰⁴. Вони часто транслиють ідею, що в Україні після Майдану домінують націоналістичні настрої, а Україна після Революції гідності очима російської пропаганди – це місце, де відроджується фашизм.

У російських ЗМІ також побутує думка, що оунівці та упівці «были главными исполнителями в Львовских лагерях смерти, где убито сто двадцать тысяч евреев.

100 Украинские националисты должны помнить, что они такое / Русская весна // <http://0s.oj2xg5tfonxgclttou.cmle.ru/news/1548878032>

101 Там само.

102 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 59 – Лікбез, с. 91 – Грицак**

103 <https://www.facebook.com/buzina.org/posts/2257097844352915> 451 лайк. 185 репостів

104 Украинские националисты должны помнить, что они такое/ Русская весна// <http://0s.oj2xg5tfonxgclttou.cmle.ru/news/1548878032>

Это они устраивали рейды по “партизанским деревням”, оставляя после себя лишь пепелища и трупы [...]»¹⁰⁵.

Оунівців у російських соцмережах зображують вкрай жорстокими: «И по привычке, даже когда это было лишним, убивали, убивали, убивали»¹⁰⁶. «Иногда немцы сами изумлялись зверствами своих шавок. Но держали – кто ещё с таким удовольствием будет делать такую мерзкую работу? Палач хорошему господину необходим как воздух»¹⁰⁷, – йдеться в деяких російських джерелах.

Один із описів «звірств УПА» дуже схожий на інший відомий випадок, вигаданий російською пропагандою в нещодавній історії. «Когда на второй день в село вошли партизаны, они увидели в домах сельчан груды обезображенных тел, лежавших в лужах крови. В одном из домов на столе среди объедков и недопитых бутылок самогона лежал мёртвый годовалый ребёнок, голое тельце которого было прибито к доскам стола штыком. В рот ему изверги засунули недоеденный квашеный огурец»¹⁰⁸. Ця «історична подія» могла бути основою для історії про «укрів-карателів» та хлопчика «в трусиках, в футболці», якого «як Ісуса, на дошку оголошень прибили»... «на очах у матері»¹⁰⁹ – фейку «біженки зі Слов'янська», який став одним з найвідоміших прикладів сучасної російської дезінформації.

У російських ЗМІ побутує думка, що начебто у вересні 1939 року начальникові військової розвідки й контррозвідки Гітлера було поставлене завдання підготування українських організацій, які, мовляв, мають ті ж цілі, що й нацисти, а саме – знищення євреїв та поляків¹¹⁰. Під «українськими організаціями» малася на увазі ОУН, бійців якої муштрували нацисти в навчальних таборах. Саме вони стали основою УПА та мали воювати на боці Німеччини «пока на всех фронтах современной войны она не победит»¹¹¹.

Відповідно до деяких російських ресурсів, у день проголошення Акта відновлення української державності український батальйон «Нахтігаль» на чолі із Романом Шухевичем розстріляв понад три тисячі львів'ян-поляків, з них – 70 всесвітньо відомих науковців; «по-звірячому» були вбиті близько семи тисяч українців, росіян та євреїв. В цей час, за свідченнями російських джерел, митрополит Андрей Шептицький провів богослужіння на честь «непобедимой немецкой армии и ее главного вождя Адольфа Гитлера»¹¹². І начебто з благословення голови Української греко-католицької церкви почалося масове знищення мирних жителів загонами бандерівців, есесівців, упівців та нахтігалівців – пишуть російські ресурси. Націоналісти нібито з такою жагою взялися до справи, що навіть Гітлер був шокований звірствами й наказав «навести порядок із цією бандою». Як стверджують деякі російські медіа, співпраця ОУН

105 Бандеровцы – кровавые псы Абвера / КОИТ // <https://cont.ws/@zll11/911292>

106 <https://cont.ws/@zll11/911292>

107 Там само.

108 Там само.

109 <https://www.youtube.com/watch?v=hYDqvqcapkQ>

110 https://zen.yandex.ru/media/filin_dmitry/ukraina-raskol-sviatoi-stepan-bandera-ili-deti-zlobnogo-karluka-18-5cb1d0a9055e1f00b3ef4e69

111 Там само.

112 Зверствами бандеровцев был возмущён даже Гитлер (18+) / Readovka // <https://readovka.ru/news/1429>

і нацистів закінчилася, бо останні розігнали ватажків націоналістів, а Степана Бандеру на декілька років відправили «перепочити» до концтабору¹¹³.

Меседж 16

«УПА сіяла терор і страх серед місцевого населення»

Олена Сороцинська

«Найголовнішим методом впливу УПА на населення підконтрольних їй районів був терор, страх і залякування» – саме таке формулювання найчастіше трапляється на російських медійних ресурсах. І саме таке твердження висуває колишній прем'єр-міністр України Микола Азаров¹¹⁴. «Подвиги бандеровців і прочих українських націоналістів по кровавості і жестокої беспощадності далеко превосходит самые античеловечные поступки Талибана и Халифата»¹¹⁵ – йдеться на російській платформі «Конт», де різні автори публікують свої статті. Упевці, за російськими джерелами, «пиляли полонених, як дрова»¹¹⁶.

Служба безпеки ОУН, за російськими джерелами, займалася жорстокими тортурами мирного населення, яке запідозрили в нелояльності до ОУН-УПА. Вона також проводила жорстокі «чистки» власних загонів, знищуючи всіх «неблагонадійних» членів, тому вони начебто перебігали на сторону НКВД. У російських масмедіа заперечується ідея, що ОУН-УПА боролися за українську незалежність: «стается загадкой, за какую Украину боролись оуновцы. [...] А где великие победы ОУН-УПА во славу Украины? Нет их и не могло быть, потому что бандеровцы боролись не за родное Отечество, а против России»¹¹⁷. Мовляв, «ни одной боевой операции за все время своего существования УПА так и не провела»¹¹⁸, а всі сили скерувала на внутрішню боротьбу та протистояння з ідейними ворогами: поляками та радянськими партизанами.

113 https://zen.yandex.ru/media/filin_dmitry/ukraina-raskol-sviatoi-stepan-bandera-ili-deti-zlobnogo-karluka-18-5cb1d0a9055e1f00b3ef4e69

114 Азаров: Героизация УПА киевской хунтой продолжается / Новостной фронт // <https://news-front.info/2018/09/01/azarov-geroizatsiya-upa-kievskoj-huntoj-prodolzhaetsya/>

115 <https://cont.ws/@zll11/911292>

116 Бандеровские эсбисты пилили пленных, как дрова // <https://varjag-2007.livejournal.com/2082665.html>

117 Были ли бандеровцы героями? / newsland // <http://newsland.com/user/4296648056/content/byli-li-banderovtsy-geroiami/4005420>

118 Кровавая поступь УПА / ДОН24 // <https://don24.ru/rubric/v-strane-i-mire/krovavaya-postup-upa.html>

Меседж 1в

«Карпатська Січ – нацистська українська організація»

Олена Сороцинська

«“Таємниці” Карпатської України: як нацистські маріонетки свою “державу” будували», «На Україні широко відзначають чергове видумане українське “свято незалежності” – 80-річчя проголошення незалежності Карпатської України»¹¹⁹ – так звучать одні із заголовків російських ЗМІ про Карпатську Україну.

Деякі російські ЗМІ ототожнюють ОУН із Карпатською Україною і стверджують, що ця держава – «продукт Абвера». «4 сентября 1938 года в Ужгороде по инициативе членов Организации Украинских Националистов состоялось собрание на котором создали Украинскую национальную оборону (УНО). Это был тот нацистский центр, который впоследствии и создал так называемую Карпатскую Украину»¹²⁰ – пише «Інформаційне агентство «Новоросія». Окупацію Карпатської України угорцями вони пояснюють тим, що угорці були цінніші союзники для Гітлера, ніж ОУН, тому він дав дозвіл на загарбання цих територій Угорщиню.

«“Страна победившего Евромайдана”, в которой, как известно, “фашизма нет”, продолжает праздновать 80-летие провозглашения независимости прогерманской Карпатской Украины»¹²¹, – йдеться на ресурсі «Русь единая». Це має продемонструвати «тяглість української фашистської ідеї», яка, мовляв, процвітає сьогодні.

Меседж 2¹²²

«Гасло ‘Слава Україні!’ – це калька з нацистського гасла ‘Гайль Гітлер!’»

Оксана Ілюк

Гостра тема для дискусій на просторах ВК є вітання «Слава Україні!». Деякі користувачі ВК часто поширюють твердження про те, що вітання «Слава Україні!», яке набрало широкої популярності під час Євромайдану, пов’язане зі «становленням українського нацизму»¹²³. Мовляв, через те що в часи ОУН-УПА бракувало національної ідеї та загальної ідеології, необхідно було сформувати низку націоналістичних обрядів, традицій та символів. Ряд російських джерел часто стверджує, що нацизм, який зароджувався в той час у Німеччині, став прикла-

119 «Тайны» Карпатской Украины: как нацистские марионетки свое «государство» строили / Новороссия // <https://novorosinform.org/764723>

120 <https://novorosinform.org/764723>

121 Праздничное зигование в честь Карпатской Украины / Русь единая // <https://rusedinaya.by/2019/03/prazdnichnoe-zigovanie-v-chest-karpatской-ukrainy/>

122 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 65 – Лікбез, с. 93 – Грицак**

123 «Хайль Гитлер» или «Слава Украине»: в чем права ФИФА в споре с неонацистами / Украина.ру // <https://ukraina.ru/exclusive/20180710/1020587632.html>

дом для «українських нацистів»¹²⁴. «Українські нацисти» Бандера та Шухевич, мовляв, не вигадували нічого нового, а сліпо наслідували нацистів, копіюючи готові зразки¹²⁵. Це стосується безпосередньо вітання: нацистське «Зіг гайль!» у перекладі означає «Слава перемозі!»; ним прославляється перемога Німеччини над іншими країнами й народами. З цього вітання невдовзі утворилося гасло «Гайль Гітлер!»¹²⁶ – а його «копію» стало гасло «Слава Україні!». Так, наприклад, стверджує спільнота «Украина Российский Взгляд»¹²⁷. Завдяки популярності цього звернення, мовляв, «український нацизм» дістав друге дихання: «Приветствие неонацистов «Слава Украине!» и ответ «Героям слава!» станут официальным приветствием в армии Незалежной»¹²⁸.

Низка російських ресурсів намагається знецінити сенс, який українці вкладають у таке вітання: «Термин «Слава Украине, героям слава» обычно используется в самых глупых, малогероических и бесславных моментах (на роликах или картинках в Интернете)»¹²⁹. Ба більше, висміюють та зневажають, доводячи до абсурду випадки використання «Слава Україні»: «[Вітання викрикували] Во время того, когда толпа украинских безработных, которые проводят недели на Майдане, решили попрыгать, чтобы этим показать, что они не москали»¹³⁰.

Меседж 3¹³¹

«Мазепа, Петлюра, Бандера, Шухевич стали героями в Україні тільки тому, що були проти Росії»

Олена Сороцинська

Цих історичних постатей російська пропаганда зображує винятково в негативному світлі. Мазепа, мовляв, – хитрий гетьман-зрадник, Петлюра – винний у смерті понад 50-ти тисяч євреїв в 1919 році, Бандера – «психически нездоровый пособник немецких фашистов», а Шухевич – «прославившийся организацией карательных операций против земляков и белорусских партизан»¹³². Та об'єднує їх те, що всі вони так чи інакше поставали проти всього російського¹³³.

124 Украинский нацизм (уक्रо-нацизм) / Восток 21 век //

<http://east21c.com/index.php/2012-02-16-12-53-10/ukraina/312>

125 «Хайль Гитлер» или «Слава Украине»: в чем права ФИФА в споре с неонацистами / Украина.ру // <https://ukraina.ru/exclusive/20180710/1020587632.html>

126 Мифы о происхождении Украины и украинцев. Миф 9. «Слава Украине! Героям слава!» / Военное обозрение // <https://topwar.ru/147996-mify-o-proishozhdenii-ukrainy-i-ukraincev-mif-9-slava-ukraine-gerojam-slava-heil-hitler-sieg-heil.html>

127 https://vk.com/club70155198?w=wall-70155198_66%2Fall

128 Приветствие неонацистов «Слава Украине!» и ответ «Героям слава!» станут официальным приветствием в армии Незалежной / Архано // <https://ik.arhano.ru/archives/11743>

129 Слава Украине, героям слава! / Викиреальность // <https://cutt.ly/xeuJqkO>

130 Там само.

131 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 67 – Likбез**

132 Кто они, герои Украины / РИА Новости // <http://0s.ojuwcltsou.cmle.ru/20150226/1049832203.html>

133 Настоящие герои Украины / Военное обозрение //

«Воистину чума мазепии бушует ныне на Украине. Горе тому народу, у которого в национальных героях числятся такие ущербные личности, как Мазепа, Петлюра, Бандера, Шухевич, etc. На их примерах хорошо выращивать майдануемых гопников»¹³⁴ – йдеться на «Русской правде». Появу такого «пантеону» російська пропаганда пояснює також тим, що «настоящих героев у националистов очень мало, поэтому и нужны им фальсификации и ложные герои»¹³⁵. Втім російські ЗМІ поширюють ідею, що возвеличення саме таких героїв рано чи пізно призведе до розладу в країні.

<https://topwar.ru/154383-nastojaschie-geroi-ukrainy.html>

134 Мазепа – гетман-предатель / Русская правда // <http://ruspravda.info/Mazepa-getman-predatel-7563.html>

135 Герои Украины – подлинные и мнимые / Независимое военное обозрение // http://nvo.ng.ru/realty/2019-01-18/6_1030_ukraine.html

Наратив VI

«Україна забула про перемогу над НАЦИЗМОМ»

Важлива стратегія російської історичної пропаганди – «анексувати» перемогу над нацизмом, і присвоїти Росії статус єдиної «справжньої» переможниці, яка «по-справжньому» цінує цю перемогу. Для цього використовується два головні меседжі: теза про те, що Україна нехтує спадком перемоги і девальвує її значення, і теза про те, що насправді саме росіяни звільнили Європу від нацизму.

Розгляньмо ці меседжі детальніше.

Меседж 1¹³⁶

«Україна нехтує перемогою 1945-го року»

Олена Сороцинська

Відповідно до меседжів російської історичної пропаганди, в Україні «не цінують нічого, пов'язаного з Великою Перемогою»; навіть більше, «там отправляют в тюрьму за георгиевскую ленту, запрещают знамя Победы и поздравляют ветеранов ВОВ вместе с теми, кто стрелял им в спины во время войны»¹³⁷. Натомість «людей, которые чтят Великую Победу, на Украине всячески запугивают, не дают им праздновать 9 мая, во время шестивий «Бессмертного полка» националисты просто избивают «неугодных», а полиция задерживает всех, кто «посмел» надеть георгиевскую ленточку. Но люди все равно выходят на улицы 9 мая и поздравляют ветеранов»¹³⁸. Деякі російські ЗМІ пишуть, що українців та росіян, як єдиний народ, розділяють на два ворожих табори: « В украинских школах детям преподают историю по украинским учебникам на украинском языке, насаждают ненависть к «москалям», общему советскому прошлому и нынешней России, называя ее «страной-агрессором»¹³⁹.

8 листопада 2014 року російський ресурс «Военное обозрение» розмістив статтю «На руинах победы» авторства Олеса Бузини, де йдеться про те, що «на протяжении двух последних десятилетий в Победу откровенно плевали»¹⁴⁰. Він також натякає на те, що Голова Інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович, «который едва ли не больше времени проводит в США, а не в родной Украине», тільки й вичікує, щоб видати «циркуляр» про те, що «Великая и не Отечественная, а – миф, сказка»¹⁴¹.

136 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 68 – Лікбез, с. 94 – Грицак**

137 Юго-восток Украины покажет мощь русского народа в День Победы, это 9 мая будет знаковым // <https://nahnews.org/1010761-yugo-vostok-ukrainy-pokazhet-mosh-russkogo-naroda-v-den-pobedy-eto-9-maya-budet-znakovym>

138 <https://nahnews.org/1010761-yugo-vostok-ukrainy-pokazhet-mosh-russkogo-naroda-v-den-pobedy-eto-9-maya-budet-znakovym>

139 Там само.

140 На руинах победы / Военное обозрение // <https://topwar.ru/62055-na-ruinah-pobedy.html>

141 Там само.

«Переписування» підручників історії, відмова від терміна «Велика Вітчизняна», заборона георгіївської стрічки, святкування 8 травня як Дня пам'яті та примирення «разом з усією Європою» – це, на думку апологетів російської пропаганди, «важная часть украинского каргокульта, позволяющая местным идеологам и всей националистической общественности считать себя Европой»¹⁴². Мовляв, колись українці разом із Росією скинули ярмо Польщі, а зараз ризикують розчинитися серед європейських країн, стати придатковою територією. Леонід Слуцький, голова Комітету Державної думи з міжнародних справ, зазначає, що «відмова» від святкування 9 травня Дня Перемоги на Україні – це «побочный эффект евроинтеграции» та «историческая амнезия»¹⁴³, а «киевские нардепы ведут себя как вассалы Запада, забывая при этом собственную историю»¹⁴⁴.

Меседж 2¹⁴⁵

«Україна забороняє 'георгіївські стрічки', але люди продовжують їх носити»

Цей меседж у російських ЗМІ виник після інтерв'ю Нестора Шуфрича телеканалу «NewsOne». У ньому політик заявив, що українці не мають права відмовлятися від символу перемоги. Шуфрич також продемонстрував, як обійти закон: «Один из букетов гвоздик на Могилу Неизвестного Солдата, перевязанный черной и оранжевой лентами по отдельности»¹⁴⁶.

Та не стрічкою єдиною: попри всі ці «злочинні» дії української влади в царині історичної пам'яті, «"спасибо деду за победу" все равно повторяют», – стверджують російські пропагандисти. «А карточки предков с медалями "За отвагу" на черно-оранжевых ленточках висят в каждой семье»¹⁴⁷. «События по всем городам Украины показали превосходящее количество адекватных граждан, готовых противостоять фактически оккупационному колониальному режиму панамских шумеров-патриотов. Полмиллиона людей вышли на улицы!»¹⁴⁸, – саме так йдеться в одному з найпопулярніших постів у ФБ про акцію Безсмертного полку в 2018 році. Мовляв, попри «псевдодсторичну політику» української влади, яка діє за вказівками Держдепу, «знищити народну пам'ять про війну не вдається»¹⁴⁹.

142 Бывший День Победы на Украине: свастика наконец победила красную звезду / РИА Новости // <https://ria.ru/20190509/1553358446.html>

143 Идею Киева отказаться от празднования 9 мая в Госдуме назвали «исторической амнезией» / ТАСС // <http://tass.ru/politika/1850298>

144 <http://tass.ru/politika/1850298>

145 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 69 – Лікбез**

146 На Украине придумали, как обойти запрет на георгиевские ленты / Московский комсомолец // <https://www.mk.ru/politics/2018/05/10/na-ukraine-privdumali-kak-oboyti-zapret-na-georgievskie-lenty.html> <http://stopcor.org/shufrich-obiyshev-zaboronu-na-koloradski-strichki/>

147 Одна из причин трагедии на Украине – мы не ценили наследие Победы в Великой Отечественной // <https://m.mywebs.su/blog/22539/>

148 <https://www.facebook.com/buzina.org/posts/1806731772722860> 1100 лайків, 219 репостів

149 Украина, День Победы. Память и беспамятство / Украина.ру //

<https://ukraina.ru/exclusive/20190509/1023531805.html> 1100 реакцій, 219 репостів

Як ілюстрація стійкості тих, хто не боїться виказати свою повагу «дедам», – пост Максима Равреби про 9 травня в Україні: «[...] я ношу георгиевскую ленту не снимая, чтобы доказать делами правоту своих убеждений». Він звинувачує Україну, що «подчинившаяся перевороту», у вкладанні у стрічку негативного сенсу і переслідуваннях за неї: «[...] носить и демонстрировать Георгиевскую ленту[...] кроме ветеранов Великой Отечественной войны, будут задерживать. [...]». В 2016 [...] тем, кто шел по аллее Славы был устроен фашистский «коридор ненависти». [...] нацисты и срывали ленты с груди тех, кто имел смелость законно носить символ нашей общей Победы. Не остановило бандитов то, что ленты были на груди у детей и инвалидов»¹⁵⁰.

Меседж 3¹⁵¹

«Європу від нацизму звільнили росіяни»

Російські ЗМІ регулярно поширюють повідомлення про те, що саме Росія «визволила» Європу від «фашистської» окупації. Мовляв, «європейцям десятилетиями корректируют сознание относительно роли СССР и России в истории XX века»¹⁵². Це, на думку російських пропагандистів, робиться з метою «відправити Росію на задвірки історії»¹⁵³. Та в російських соцмережах всіляко чинять опір таким «несправедливостям», постійно нагадуючи, хто ж врятував Європу від «фашистської» навали. В одному з анекдотів, популярному у ВК, йдеться про те, як уявна «бабуся» Ангели Меркель боялася «російської» армії¹⁵⁴.

Стверджується також, що на Заході «отменяют и запрещают празднование Дня Победы, называя русских солдат захватчиками и убийцами»¹⁵⁵.

Російських можновладців також обурило рішення Польщі знести пам'ятники радянським воїнам. Депутати Державної думи Федеральних зборів РФ офіційно закликали парламенти Європи засудити ухвалений закон¹⁵⁶. Ба більше, у російських медіа побутують наративи про те, що «всеми этими богатствами поляки и Польша обязаны лично Сталину, СССР и как её правопреемнице – Российской Федерации»¹⁵⁷. «Если бы СССР не освободил Европу, Польша и поляки стали бы историей»¹⁵⁸ – теза, у якій міститься натяк на те, що західні країни прагнули нового поділу Польщі, а Сталін незалежність Польщі «відстояв».

150 <https://www.facebook.com/buzina.org/posts/1426528644076510> 909 реакцій, 297 репостів

151 **Відповідь укр. істориків дивіться: с. 71 – Лікбез**

152 Европа забыла о том, кто освободил ее от фашизма / РИА Новости // <https://ria.ru/20150428/1061370070.html>

153 Там само.

154 https://vk.com/wall-54012242_780162 1839 лайків, 297 репостів

155 Юго-восток Украины покажет мощь русского народа в День Победы, это 9 мая будет знаковым // <https://nahnews.org/1010761-yugo-vostok-ukrainy-pokazhet-mosh-russkogo-naroda-v-den-pobedy-eto-9-maya-budet-znakovym>

156 <http://0s.orqxg4zooj2q.cmle.ru/politika/4426035>

157 Как Сталин отстоял интересы Польши / Военное обозрение // <https://topwar.ru/4132-kak-stalin-otstoyal-interesy-polshi.html>

158 Историк Михаил Мягков: Если бы СССР не освободил Европу, Польша и поляки стали бы историей / Комсомольская правда // <https://www.tumen.kp.ru/daily/26378/3257823/>

II. Відповідь
українських істориків:
**проєкт «ЛікБез.
Історичний фронт»**

Наратив I

«Україна – це невдала тінь Росії»

Меседж 1¹⁵⁹

«Україна – це 'окраїна' Росії»

Кирило Галушко

Тут змішуються дві різні історичні проблеми (і за змістом, і за періодами, і за контекстами).

1. Перша проблема – становлення українського модерного національного проєкту XIX ст. і утвердження назви «українці».

На початок XIX ст. Україна була поділена поміж імперіями Романових і Габсбургів. Але доба романтичного націоналізму та створення Харківського імператорського університету у 1806 р. із частиною німецьких викладачів змінили ситуацію. Нові інтелектуальні моди: вивчення народної культури, мови та традиції стали популярними в українських інтелектуалів. Назва «малороси» стала видаватися застарілою і невідповідною статусові народу, який живе у країні «Україна», що у фольклорі того ж народу яскраво і відбилось. Харків був центр Слобідсько-Української губернії (до 1834 р.). Місцеві інтелектуали запропонували просте рішення: вважати «малоросів», що живуть в «Україні» – «українцями». Це не викликало жодного опору в інтелектуальних колах. А чітке пов'язання «українців» і «козацького народу» цілком відповідало попередньому баченню України в європейській географії і місцевим народним уявленням.

У межах модерного українського національного проєкту наприкінці XIX ст. інтелектуали та політики-українофіли Галичини свідомо провели «ребрендинг»: перейменували галицьких русинів (це історична назва місцевої людності від середніх віків) на «українців», щоб підтримати транскордонний (поміж Австро-Угорщиною та Російською імперією) український політичний проєкт. Для східних українців назва «українці» чіткіше позиціонувала місцевий народ стосовно російської імперської ідеї. Ця назва перекреслювала офіційну [в Російській імперії] назву «малороси». Галицькі українофіли підтримали цю ідею і в своєму власному контексті: щоб чіткіше відокремитися від місцевих «москвофілів», які за російської підтримки, пропагували єдність русинів (Ruthenians) з російським народом. З огляду на очевидну етнокультурну однаковість русинів та малоросів, вони потребували спільної історичної самоназви. На етнографічних картах Європи XIX – початку XX ст., зокрема на британських картах різних редакцій, в одному контурі писалося: «Ruthenians or Little Russians». А після 1920 р. – «Ukrainians».

2. Друга проблема – це сама етимологія назви «Україна» та її зв'язок з темою «Окраїни». Паралель можна провести зі Scottish Borders, Шотландськи-

159 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 12

ми кордонами; тут неможливо сказати, чиїм саме кордоном чи «окраїною» вони були: Англії чи Шотландії. Етимологія назви «Україна» від перших згадок (1187р., Київський літопис) дійсно означала «окраїну», «кордон», при цьому за більшістю сенсів – «бойовий, воєнний кордон».

Але ключове питання – «окраїна» чого були ці землі? За часів Середньовіччя це слово означало «окраїну Руської землі». Але в тогочасних джерелах «Руська земля» протягом 300 років до XIII ст. означала територію навколо Києва – столиці, «найстаршого міста» імперії Рюриковичів. Київ сьогодні – столиця України. Тобто середньовічна «україна» була, по суті, «окраїною України».

«Бойовий кордон», «захист рідної землі» надавав цьому слову емоційного забарвлення, яке набуло нової популярності у XVII ст., в добу козаків. Цивілізаційний фронт, який на території сучасної України розмежував християнський та ісламський світ, мав загальноєвропейське значення. Суб'єкт головних діянь цього фронтиру – козаки, які стали національним стереотипом, породили вислів «де козак, там Україна». В західноєвропейських картографічних видавництвах з середини XVII ст. з'являються «карти України, або козацької землі», які показують територію, ідентичну сучасній Україні¹⁶⁰. Вона самодостатній феномен, країна «з її провінціями», а не «окраїна» чогось. Сенси змінилися, і з XVII ст. ми маємо Україну не як «окраїну», а як «країну».

Меседж 2¹⁶¹

«Росія – наступниця Русі; українці – це 'русские'»

Меседж 2а

«Украинцы – это русские»

Кирило Галушко

Спроба довести, що українці – це «русские», становить давню проблему. Російська імперська історична схема виходила з тези про наявність середньовічного «руського народу», який потім поділився на «племена» (термін російської етнографії XIX ст., який сьогодні ідентичний термінові «субетнос» чи «субетнічна група»). Але, за цією російською схемою, цей поділ не позбавив їх національної та конфесійної єдності, тому вони мають возз'єднатися та інтегруватися: їхній розвиток, мовляв, запрограмований приреченістю на інтеграцію.

Радянська схема модифікувала попередню в контексті своєї інтерпретації марксизму. Спочатку була «давньоруська народність» (в радянській етнографії «народність» – це домодерний, феодальний стан етносу, який потім заступається «буржуазною нацією»). Унаслідок ворожих загарбань XIII–XIV ст. вона, мовляв,

160 Див.: «Карта України або козацької землі з її провінціями» Й. Гоманна, 1714 р.

161 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 13

розпалася на великоруську, українську (малоруську) та білоруську народності. Потім, у ранньомодерну добу (XVI–XVII ст.) ці народності перетворилися на окремі народи, а в соціалістичному суспільстві вони (і решта зі 150 етнічних груп СРСР) мали злитися в «єдиний радянський народ» на основі російської культури.

Тобто за часів СРСР українці концептуально з'явилися як народ, аби «возз'єднатися з братерським російським народом» та розчинитись у ньому зі спільною назвою «радянський».

З 2012 р. можна було спостерігати за такою, синтетичною модифікацією цієї схеми. Пострадянський концепт, який ще передбачав наявність «окремого українського народу», змінився на попередній, який бачив лише один народ – руський/російський. Але послідовність явищ та їхні причини лишилися. Актуалізувалася конспірологічна версія причин «українського сепаратизму», яка була поширена в російській націоналістичній публіцистиці початку ХХ ст.: він, мовляв, інспірований інтригами Заходу (Австро-Угорщини, Німеччини, згодом НАТО, США) з метою зруйнувати російську національну єдність.

Засада єдності росіян, українців та білорусів у цій концепції є наявність давньоруської спільності часів IX–XIII ст. – тобто єдності мови, культури і релігії. У ХХ ст. існувала лінгвістична теорія про існування в ті часи спільної мови східних слов'ян. Вона ґрунтувалася на наявності спільної мови текстів, що мало свідчити про етнокультурну (етнічну) єдність.

Утім факти це заперечують. Спільна мова була писемна (книжна) – церковнослов'янська. Це мова винахідників слов'янської кириличної абетки Св. Кирила і Св. Методія, тобто давньоболгарська. Вона виконувала в Давній Русі ті ж функції, що й латина в Західній Європі. Тобто вона не була розмовною мовою. Зокрема, відомий австрійський славіст Міхаель Мозер (Michael Mozer) заперечує існування спільної мови східних слов'ян. Мова у домодерні часи становить для сучасних дослідників основний маркер етнічності. Після 700 р. розвиваються давні діалекти майбутніх стандартизованих слов'янських мов: від хорватів і чехів до росіян, білорусів і українців. Це заперечує етнокультурну єдність населення Київської Русі.

Конфесійна єдність (православ'я) була очевидною до кінця XIII ст. У 1299 р. київський митрополит-грек, лишивши за собою титул київського митрополита, переїхав із Києва до Владіміра-на-Клязьме, чим спричинив кризу традиційної єпархіальної структури: утворення окремої Галицької митрополії в королівстві Русі на західній Україні (1302), а потім Віленської (у Вільнюсі) в межах Великого князівства Литовського (1417) (Докладніше – нижче). Після Флорентійської унії 1439 р. та самопроголошення автокефалії в Москві версії православ'я на території України та Росії суттєво відрізнялися до середини – другої половини XVII ст. Унаслідок Брестської церковної унії 1596 р. частина українців стала уніатами (сучасна назва – греко-католики).

Меседж 26

«Тільки Росія – наступниця Київської Русі»

Кирило Галушко

У сучасній науковій літературі все, що відбувалося на теренах Східної Європи до середини X ст. вважається гіпотетичним, якщо не підтверджено зовнішніми синхронними джерелами. Ми знаємо маршрути скандинавів по Східній Європі, але не знаємо, де територіально вживалася назва «Русь», окрім Києва. Можливо, вона була ще десь і раніше, але про це бракує джерел.

Термін «Київська Русь» справді кабінетний і його нема в джерелах. Щоправда, саме він активно використовувався в обстоюванні російської імперської схеми історії: відповідно до неї, спочатку була Київська Русь, а потім Московська. Тобто відбулося *translatio imperiae* (перенесення імперії). Річ у тому, що територія сучасної центральної Росії вперше була названа в джерелах «Руссю» 1238 р., у той час, коли Київ, згідно з літописом початку XII ст. (попри всі сумніви в його фактажі), названий «матір'ю городів руських» від 882 р. Це для російської історичної схеми очевидний «травматичний досвід».

Можна, звісно, повикреслювати назву «Київська Русь», але «Руська земля» лишиться там, де й була: Київська, Чернігівська та Переяславська землі. Її межі окреслили ще радянські учені¹⁶².

Тому для України немає особливого значення «Київська» Русь чи не «Київська». Вона все одно перебуває в Києві.

Меседж 3¹⁶³

«Українська церква не має підстав для незалежності»

Кирило Галушко

По-перше, від часів хрещення Русі київські митрополити традиційно підпорядковувалися Константинополю. Тому найперший історичний зв'язок київської церкви – це Константинополь, а не Москва.

Своє хрещення Київ дістав від Константинополя у 988–989 рр. У дальші століття християнство з великими проблемами просувалося на північ та північний схід від Києва. Зазвичай це супроводжувалося повстаннями язичників та кривавим придушенням заколотів з боку влади. Після 1240 р. (Монгольської навали, яка скасувала вищий політичний статус Києва) ситуація змінилася. 1299 р. київський митрополит-грек переїхав до Володимира-на-Клязьмі, а згодом до Москви, що зміцнило політичні амбіції московських князів. Непідкорені монголами території зажадали свого православного митрополита –

162 Див. докладніше: Галушко К. Русь – Україна – Малоросія: назва і територія. К., 2017

163 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 15

Королівство Русі в Західній Україні та Велике князівство Литовське, до якого у середині XIV ст. увійшла більшість українських земель. Тому існували Галицька митрополія (1302–1347 та 1371–1401) та Віленська (у Вільнюсі – столиці Литви, з перервами у 1317–1458). 1448 р. московська єпархія відокремилася від Константинополя і протягом століття перебувала неканонічною (невизнаною Константинополем). Але й після визнання Московської автокефалії (самоврядування) 1589 р. Київська митрополія до 1686 р. все одно перебувала під керівництвом Константинополя.

Так уже склалося в східному християнстві, що суверенна держава рано чи пізно здобуває автокефалію. З ретроспективного погляду, це відтягнуте в часі визнання суверенітету держави із правом на церковне самоврядування в межах православної канонічної традиції. Московська держава після проголошення власної патріархії (1448) чекала століття на визнання канонічності від Константинополя. Автокефалію мають православні церкви навіть у тих державах, де більшість населення не православна (Чехія та Словаччина), а коли після 1921 р. православні вірні Західної Білорусі та Волині опинилися в складі нової Польської держави, місцева церковна структура також здобула автокефалію і незалежність від РПЦ.

Щодо передання Київської митрополії в підпорядкування Московського патріархатові 1686 р. за хабар патріархові, то, нагадаю, згідно з історичними фактами, той був «звільнений з посади» за корупцію – точніше «симонію» – продаж церковних посад, але тепер, через 350 років, дійшла черга й до розгляду рішень, обумовлених цією корупцією. Церква зазвичай ніколи не поспішає.

Так що тут є й політика, і традиція, і практика, і право.

Важливо також пам'ятати, що хоча офіційно князь Володимир хрестив «усю Русь», тобто величезну державу, фактично він хрестив лише Київ і Новгород. У Києві з цього приводу про конфлікти джерела не пишуть, але Новгород був охрещений «залізом і кров'ю». Якщо ж говорити про сучасну Центральну Росію, то там повстання проти хрещення («повстання волхвів») відбувалися ще в кінці XI ст., через сто років після «хрещення Русі». Язичницька символіка фіксується на монетах російських князівств ще у XV ст.

Тобто «за взаємною згодою» хрестили лише Київ – який і був сакральним містом Київської Русі, а сьогодні він столиця України. Християнські громади існували в Києві ще за кілька десятиліть до Володимирового хрещення з огляду на тісні стосунки з Константинополем. Вважається, що охрещеним був ще князь Аскольд (середина IX ст.), але про нього замало відомостей. Безперечно, християнкою була княгиня Ольга (945–960). Тобто київське християнство має за собою на сотні років тривалішу історію.

За тих часів Володимир міг вважати, що хрестить Руську землю (офіційна назва держави), але «Руською землею» в той час вважалася територія навколо Києва, Чернігова і Переяслава. Це нині – Центральна Україна. До території сучасної Росії християнство йшло набагато довше і з більшими проблемами.

Але сьогодні йдеться про визнання чи невизнання сучасних реалій та держав, а не якихось «канонічних» тез.

Наратив II

«Україна – це штучний проєкт Заходу»

Меседж 1¹⁶⁴

«Україну придумали поляки та австрійці»

Кирило Галушко

Традиційні для російської офіційної пропаганди – дві взаємно суперечливі тези:

1) Якщо український народ існує, то всі його здобутки відбулися лише «разом з російським народом», і в жодному разі ні з яким іншим, бо інші його лише пригнічували (радянський концепт).

2) Українців як окремого народу не існує, і тоді «декларування» існування українців сприймається конспірологічно як польська або австрійська, або американська «інтрига», підривна діяльність Заходу (російський імперський концепт).

Штучність українства обстоюється на підставі давнішої назви «Русь», яка начебто всіх об'єднувала. Слово «Русь» уперше щодо території сучасної Росії вживається лише в середині XIII ст. Тобто навіть самоназви відрізнялися: у Давній Русі не було «русских» як народу. На території майбутньої України жили русини, а десь із XV–XVI ст. росіяни назвуть себе «русскими». У цей же час для спілкування з русинами в Москві був потрібен перекладач. Хмельницький називав себе «государь и единовладец руский», тобто державцем Русі. Навряд чи він зазіхав на землі Росії, йшлося про місцеву історичну традицію. І ясно, що «руский» – це не етнічна належність, а прикметник.

Слово «Україна» у XVII ст. позначає ту ж територію, що й колись «Руська земля». Воно є в документах гетьманів як неофіційна назва земель Війська Запорозького. Так воно подається в картографічних європейських творах, зокрема Гійома де Боплана з 1648 р. та Йоганна Гоманна (1714) («Україна, або козацька земля»). «Україна» – дуже поширена назва для європейської географії XVIII ст., тому не було жодної потреби її «вигадувати». У назви країни та етноніму тут різна хронологія. Самоназва «українці» дійсно пізніша і пов'язується з модерним українським національним відродженням чи проєктом початку – середини XIX ст. і колом харківських романтиків. Згодом вона стала транскордонною спільною самоназвою для русинів та малоросів.

Про те, що «український сепаратизм» винайшли поляки, йтися не може. Адже ще у XVI ст. у Речі Посполитій відмінність русинів від московитів ніким (ані поляками, ані русинами-українцями) не піддавалася сумніву. Цю відмінність вважали чимось таким, що не потребує доказів. Тому згадані у російському

164 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 16

меседжі автори радше узагальнювали чи аргументували давню банальність за нових історичних обставин.

Звинувачення на адресу Австро-Угорщини з боку Росії мають ті ж засадничі причини, що й до поляків.

Після заборон української мови і друку в Російській імперії (1863, 1876) осередком українства стає Львів. Вільніша австрійська держава вважала русинську (українську) мову однією з 10 офіційних. Вона дозволяла друк книжок, пресу та освіту українською мовою.

Для Росії, що в Галичині підтримувала проросійський рух москвофілів, це видавалося пропагандою «мазепинства» (українського сепаратизму). Але незалежна Україна становила таку ж загрозу для цілісності Австро-Угорщини, як і для цілісності Російської імперії. Обидві імперії були заручниками одна одної в українському та польському питаннях.

Російська пропаганда стверджує, що прапор України походить від «прапора Нижньої Австрії». Але насправді прапор України походить від геральдичних кольорів Галичини/Королівства Русі XIV–XV ст. Герб України – родовий знак київського князя Володимира Хрестителя, зображений на його монетах кінця X ст., прекрасно відомих з археологічних джерел. Гімн наслідує модну серед національних рухів середини XIX ст. (поляків, литовців, сербів) інтонацію нового відродження: «ще не загинула батьківщина». Можемо говорити, найпевніше, про сербський вплив на автора гімну Павла Чубинського, який спілкувався із учасниками сербського визвольного антитурецького руху. Що ж до російського гімну «Боже, царя храни», то він був скопійований з британського «God, Save the King» (Боже, бережи короля).

Меседж 2¹⁶⁵

«Українську мову створили штучно»

Кирило Галушко

Неможливо в один момент вигадати мову, якою розмовляють 35 млн переважно неписьменних селян на початку XX ст.

Сучасне мовознавство¹⁶⁶ говорить про безперервний розвиток української мови від часу розпаду слов'янської мовної єдності в V–VI ст., спочатку через стадію протоукраїнських діалектів, а далі через проходження певних стадій до появи сучасної літературної стандартної мови. До інтеграції України Російською імперією, тут користувалися книжковою (нерозмовною) староукраїнською мовою, наближеною до церковнослов'янської. Але з поширенням загальноімперської ділової мови, українська книжкова вмирає і лишається тільки розмовна.

¹⁶⁵ Аналіз цього російського меседжу див. на с. 17

¹⁶⁶ Аналіз сучасних концепцій див. у: Moser M. *New Contributions to the History of Ukrainian Language*. Edmonton, Toronto, 2016

Вона набуває друкованої літературної форми 1798 р. («Енеїда» Івана Котляревського). Надалі розвиток її літературних форм і стилів стає справою діячів українського модерного національного проєкту XIX ст. Ще 1837 р. Ізмаїл Срезневський (коло «харківських романтиків») стверджував, що українська мова окрема. Так само стверджувала комісія Санкт-Петербурзької академії наук на поч. XX ст.

Непоширення української мови в певних сферах обумовлено офіційними заборонами її використання в царині освіти та прикладних знань (Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р.). Російська пропаганда стверджує, що українська мова була мовою тільки «однієї соціальної групи»; але, по-перше, ця «група» становила 35 млн людей, а по-друге, за XIX ст. українською мовою створено різноманіття жанрів та прекрасну літературу, тобто елітарні продукти.

Стандартизація мови (правопису та графіки) – це справа держави, яка формує соціальні норми. Тому, за відсутності української держави, писали, дотримуючись кількох стандартів («кулішівки», «желехівки» та ін.), були й ідеї латинської графіки (в Галичині), але вони не набули популярності, бо українці культурно та історично належать до кириличної традиції.

Ще одна теза російської пропаганди полягає в тому, що українська мова – це «ополяченний и искалеченный русский язык». Але мови часто піддаються зовнішнім впливам, і українська не є винятком. У X–XII ст. були впливи болгаризмів, у XVI–XVII ст. зайшло чимало полонізмів, у XVIII–XIX ст. – росіянізмів, у XX–XXI ст. – англіцизмів. Але це та ж ситуація, коли в російській мові з'являються «креативні менеджери» чи «системні адміністратори».

Меседж 3¹⁶⁷

«Україна відібрала чужі землі»

Кирило Галушко

Тут проблема полягає не в тлумаченнях різних міжнародно-правових договорів останніх століть, а в імперському синдромі, який не помічає явищ національного суверенітету чи нездатний його відрефлексувати.

У Росії та Україні наявні різні джерела легітимності державної території. Росія є спадкоємницею імперських державних утворень, а Україна – наслідок національного самовизначення на території, де більшість населення становлять українці. Це продекларовано і частково здійснено у 1917–1919 рр., коли на території домінування в населенні малоросів/українців (згідно з офіційною статистикою імперії) утворилася Українська Народна Республіка, а на територіях поширення русинів/українців – Західноукраїнська Народна Республіка. 1919 р. вони об'єдналися.

Відповідно, безвідносно до того, є Україна незалежна держава чи ні, до українських територій все одно належать і Закарпаття, і Буковина, і Галичина. Різні

ж історичні комбінації кордонів інших держав на її території тут не мають актуального значення.

Тут важливо пам'ятати про те, що сучасна Росія і сучасна Україна по-різному тлумачить історію. Офіційна та шкільна історія Росії – це історія російської державності, а не народу чи країни. З цієї перспективи, неясно, які (територіальні та хронологічні) межі народу (хоч би який зміст вкладався в поняття «росіяни»), і зовсім неясно, де географічно закінчується країна. Вочевидь, [з погляду офіційної історії Росії], вона не обмежується сучасними межами Російської Федерації.

У цьому російському дискурсі немає історії росіян як громадян сучасної Росії. Немає історії народів Росії. Немає історії відносин народів Росії з росіянами. Немає хронотопу (часопростору) Росії як держави і країни. Це особливість імперського дискурсу: ніде немає логічних чи зрозумілих меж.

Натомість «Історія України» – це історія культурного шару сучасної української держави. Є хороший приклад: Угорщина. У певний історичний момент мадяри здобувають свою батьківщину, але чомусь в курсі історії Угорщини ми бачимо римську провінцію Паннонію. Бо тут йдеться про історію території – відповідно, про ті різні культурні шари, які з цією територією пов'язані.

У Росії ж йдеться про історію держави. Стверджується, що в неї є державний народ («русские»), які, мовляв, могли мати такі субетноси, як українці та білоруси. Але це не змінює суті: хтось має монополію на спільну спадщину.

2012 року українці в офіційній російській ідеології перестали існувати. Вони перетворилися на «зіпсованих росіян».

Цей російський історичний дискурс позбавляє сучасну Росію і кордонів, і хронології. Згідно з [російськими] підручниками, перші триста років історії Росії відбувається в Києві. А згідно з реаліями останніх майже тридцяти років – це інша країна і держава. Ми розуміємо всі суперечності інтерпретації пострадянського минулого, але тут просто немає інтерпретації фактичної історії та розуміння причин появи пострадянських націй.

Наратив III

«Крим, Донбас і південний схід України – це Росія»

Меседж 1¹⁶⁸

«Крим споконвічно належав Росії»

Меседж 1а

«Крим завжди був російською територією»

Сергій Громенко

Всупереч поширеним міфам, ані Крим загалом, ані жодна його частина окремо не входила до складу Русі, тож виводити від неї історію «споконвічного володіння» півостровом безглуздо. Лише навесні 1783 року відбулися ліквідація Кримського ханства та анексія Петербургом його території, після чого півострів пробув у складі Російської імперії повних 134 роки – до весни 1917-го. Потім почалася революційна крутанина 1917–1920 рр., під час якої Крим побував під контролем різних «червоних» і «білих» російських урядів. А протягом року, з весни 1918-го до весни 1919-го, півострів окупували по черзі німецька та французька армії. До складу радянської Росії формально Крим входив упродовж 34 років – до 1954-го, але знову з перервою на німецьку окупацію з осені 1941-го до весни 1944-го.

Тож сумарно Петербург і Москва володіли Кримом з 1783-го до 1954-го, тобто 171 рік, а фактично, з урахуванням часу окупацій, на 3,5 року менше. Отже, з трьох тисячоліть писемної історії Криму (IX ст. до н. е. – XXI ст.) його фактична належність Росії тривала 168 років, або 5,6 % писемної кримської історії.

3 000 років

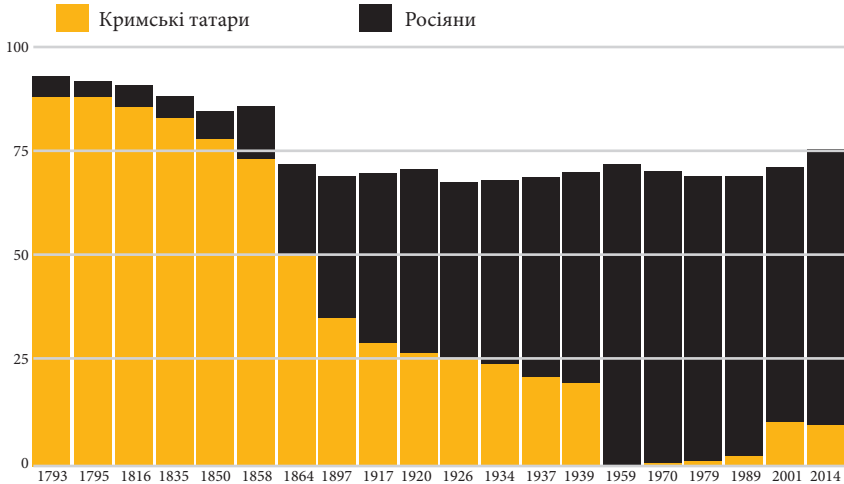

Тому «російський Крим» має не надто поважний вигляд на тлі існування того ж Кримського ханату (1441–1783) – 342 роки, або 11,4 %.

Постійне слов'янське населення на півострові з'явилося не раніше ніж у XIII столітті, до анексії Криму Російською імперією 1783 року було ледь помітним, а враховуючи ще, що й не всі слов'яни були росіяни, то казати про «споконвічно російську землю» означає суперечити базовим фактам.

Майже упродовж сторіччя з моменту анексії (1783–1860-ті рр.) Крим був «Сходом у мініатюрі» – типовою південною тюрко-мусульманською провінцією Росії, у якій росіяни становили лише незначний відсоток населення. «Титульний народ» імперії був репрезентований здебільшого чиновниками та солдатами (до 1830-х рр.), а пізніше – ще й земельною аристократією. Кримські ж татари, як і належить корінному народові, становили значну більшість населення, попри недружню владу й поступову еміграцію.

Лише після невдалої для Росії Кримської війни уряд серйозно взявся до місцевого населення, практично змусивши його масово перебраться до Османської імперії. У 1860-х рр. склалася парадоксальна ситуація: у діаспорі опинилося більше кримських татар, ніж лишилося на батьківщині. Водночас зросла кількість російських переселенців. Але тільки на початку XX століття (не раніше від 1901 р.) частка росіян у Криму перевищила частку кримських татар. І навіть при цьому аж до депортації кримськотатарського народу (1944 р.) росіяни не становили абсолютної більшості на півострові, як це є нині.

Отже, росіяни в Криму стали більшістю лише внаслідок адміністративного тиску імперського й радянського урядів на кримських татар (від маніпуляцій зі статистикою до депортації-геноциду), а не шляхом своєї «споконвічності», а з трьох тисячоліть писемної історії Криму (IX ст. до н. е. – XXI ст.) росіяни на півострові становлять відносну етнічну більшість лише 4 %, а абсолютну – 2,5 % усієї кримської історії.

Меседж 1б

«Росія зрадила кримчан після розпаду СРСР, тому тепер виправляє помилку»

Сергій Громенко

Почнімо з історії, яка почалася ще до розпаду СРСР. 19 листопада 1990 року Леонід Кравчук і Борис Єльцин підписали в Києві договір між РРФСР та УРСР, стаття 6 якого засвідчувала взаємну повагу до наявних тоді кордонів, а отже і перебування Криму в складі України, а не Росії, бо саме така належність була зафіксована в чинних на той час обох республіканських конституціях. Отже, 1991 року півострів нікуди не передавали, а кримчан не зраджували, адже на ту мить він уже майже чотири десятиліття перебував у складі України.

Заяви російського парламенту в 1992–1996 рр. про «неукраїнський Крим» були лише односторонніми документами. У всіх двосторонніх угодах між Києвом і Москвою українська належність півострова не заперечувалася. Після укладення 1997 року «великого» Договору про дружбу, співробітництво й партнерство між Україною та Російською Федерацією, який набрав чинності 1999 року, офіційна Москва відмовилася від претензій на Кримський півострів. До 2013 року включно керівництво Росії публічно відхрещувалося від Криму й лише після усунення з посади Президента України Віктора Януковича взяло свої слова назад.

А найголовніше те, що більшість кримчан (54,2 %) на референдумі 1 грудня 1991 року проголосували на підтримку незалежності України, тим самим легітимізуючи суверенітет нової держави й над територією півострова. Так що жодного «зранку прокинулися в іншій державі» не було.

Меседж 1в

«Передача Криму при Хрущові була 'формальністю' та сваволею»

Сергій Громенко

Протягом першої половини 1954 року Крим – на той момент область Росії – був включений до складу України. Причини цього досі однозначно не встановлені й продовжують викликати дискусії істориків. Однак всупереч поширеним в останні роки російським мітам, цей акт, по-перше, не був одноосібним «царським подарунком» Хрущова, а по-друге, не зводився до якогось одного документа, легітимність якого можна було б оскаржити. Процес приєднання Криму до України тривав понад півроку і пройшов усі передбачені тодішнім законодавством етапи. І навіть попри те, що правомірність Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого обґрунтовано піддається сумніву, включення Криму до складу України все одно відбулося відповідно до радянської Конституції, нехай де-юре і пізніше – 12 травня.

25 січня на засіданні Президії ЦК КПРС під головуванням голови радянського уряду Маленкова ухвалюється принципове рішення про включення Криму до складу України.

1 лютого пропозиція про порядок проведення спеціального засідання Президії Верховної Ради СРСР, присвяченого передачі Криму, відправляється на розгляд Хрущову.

5 лютого Рада Міністрів Російської Радянської Соціалістичної Федеративної Республіки ухвалює Постанову про доцільність передачі Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР. Як причину називають «територіальне тяжіння Кримської області до Української РСР, спільність економіки і тісні господарські та культурні зв'язки між Кримською областю та Українською РСР». Цього ж дня Президія Верховної Ради РРФСР ухвалює Постанову про передачу Криму Україні і вносить його на затвердження Президії Верховної Ради СРСР.

13 лютого Президія Верховної Ради Української РСР ухвалює Постанову «Про подання Президії Верховної Ради РРФСР з питання передачі Кримської області до складу УРСР».

19 лютого відбувається засідання Президії Верховної Ради СРСР, на якому розглядається питання про включення Криму до складу України. Рішення ухвалюється одностайно. У той же день Президія Верховної Ради СРСР видає Указ «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». Президія справді не мала повноважень для такого акту – це була прерогатива парламенту загалом. Саме тому передача Криму Україні відбулася пізніше.

26 квітня Верховна Рада СРСР ухвалює Закон «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР» і Закон «Про затвердження Указів Президії Верховної Ради СРСР», яким закріплює зміни в радянській Конституції: Крим викреслюють зі списку адміністративно-територіальних одиниць РРФСР і вносять до списку адміністративно-територіальних одиниць УРСР.

12 травня обидва закони публікуються в пресі і набувають чинності. Крим де-юре стає українським.

2 червня Верховна Рада РРФСР ухвалює Закон «Про внесення змін і доповнень до статті 14 Конституції (Основного Закону) РРФСР», яким викреслює з республіканської конституції Кримську область.

17 червня Верховна Рада УРСР ухвалює Закон «Про внесення змін і доповнень до статті 18 Конституції (Основного Закону) Української РСР», яким вписує в республіканську конституцію Кримську область. Процес приєднання Криму до України завершено.

Пізніше українську належність Криму і Севастополя підтвердила Конституція УРСР 1978 року.

Після здобуття Україною незалежності, згідно з результатами останнього законного перепису населення 2001 року, росіянами в Криму й Севастополі разом назвали себе 60 % опитаних, українцями – 24 %, кримськими татарами – 10 %. Але при цьому 77 % мешканців регіону рідною мовою вважали російську. На вулицях і в зовнішній рекламі цілковито панувала російська мова.

Попри твердження російської пропаганди, російській мові в Криму нічого не загрозувало, а вживання російської мови ніколи не обмежувалося законодавчо. Навпаки, згідно зі ст. 10 Конституції АРК, «російська мова як мова більшості населення в Автономній Республіці Крим і прийнятна для міжнаціонального спілкування застосовується в усіх сферах суспільного життя», відповідно до ст. 11, «паспорт, трудова книжка, документи про освіту, свідоцтво про народження, про шлюб тощо, – виконуються українською та російською мовами». При цьому, щоб отримати документ кримськотатарською мовою, необхідно було звертатися зі спеціальним клопотанням до органів влади. Згідно зі ст. 12 Конституції АРК, як мова судочинства та нотаріату, а відповідно до ст. 13, у всіх сферах обслуговування може за вибором громадянина використовуватися російська мова.

У Криму до 2013 року освіту російською мовою здобували 89,4 % школярів, тоді як українською та кримськотатарською – 7,4 % і 3,1 %, відповідно. З майже 600 шкіл на півострові до моменту захоплення його Росією лише 15 були з кримськотатарською мовою навчання й тільки 7 – з українською. З понад 500 дошкільних закладів україномовними були 11, кримськотатарською навчання велося лише в одному. У ВНЗ Криму тільки 5 % дисциплін викладали українською мовою, решта – російською. Частка студентів вишів, які навчалися лише російською мовою, в АРК загалом становила 83,1 %, а в Севастополі – 86,7 %. Для технікумів і коледжів цей показник в АРК сягав 94,5 %, у Севастополі – 100 %. Лише у двох вишах Криму готували вчителів кримськотатарської мови й літератури.

Понад 80 % друкованих ЗМІ виходили лише російською мовою, повністю україномовною була тільки одна державна газета півострова – «Кримська світлиця». Лише 7 % телепрограм на державному кримському телебаченні випускали кримськотатарською мовою. Схожа ситуація спостерігалась і в інших галузях. Тому ніякої «трагедії» після розпаду СРСР не сталося.

Меседж 2¹⁶⁹

«Донбас і 'Новоросія' – це частина 'русского мира'»

Геннадій Єфіменко

«Русский мир» – конструкт нового часу, який значною мірою повторює позицію керівних кіл Російської імперії до революції 1917 р. Тоді російські керівні кола під назвою «малороси» означували українців як складову частину російського («русского») народу, до якого зараховували також «великоросів» та «білорусів». У тих умовах не могло бути й мови про означення території Донецького вугільного басейну російським чи українським.

169 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 22

Коли владу захопили більшовики, стратегічно вони вбачали майбутнє в «злитті націй», що на підконтрольній їм території, знову-таки, означало зросійщення. Однак водночас більшовицьке керівництво усвідомило об'єктивність тенденції розвитку національних рухів, формально ці рухи не заперечувало і навіть використовувало їх до своїх цілей. Тому створена в добу Української Народної Республіки українська державність була збережена в радянській формі. Це стосувалося і території України, основним принципом формування якої став національний склад населення. Він на той час визначався за мовою. На більшій частині Донбасу переважали українці, тому ці території включено склад української радянської держави.

1920 р. через економічні чинники в Кремлі погодилися об'єднати увесь Донбас у складі радянської України. Однак уже в жовтні 1925 року заселені переважно росіянами терени Донбасу (Шахтинський округ), а разом і Таганрозький округ, де більшість становили українці, передано до складу Росії. Сформований 1925 року кордон між Україною та Росією залишився незмінним до наших днів. Отже, якщо й була якась «історична помилка», то вона полягала в тому, що всупереч декларованим тоді принципам заселена переважно українцями Таганрожчина 1925 року була передана до Росії.

Перебування в складі СРСР, керівництво якого прагнуло перетворити Донбас на «плавильний котел» для творення «радянського народу» та вживало жорстких репресивних заходів проти українського руху, справді послабив український характер Донецької та Луганської областей, з територією яких нерідко і асоціюється термін «Донбас». Але навіть після всіх асиміляційних заходів радянської влади абсолютна більшість населення цих областей за переписом 1989 року визнали себе українцями.

Кирило Галушко

Якщо говорити про називання та хронологію історії Одеси, Катеринослава, Павлограда, Севастополя, Сімферополя, [на яких сучасна Росія будує тезу про «російськість» ледь не половини території України – «Юго-Востока» чи «Новороссии. – Ред.] та інших міст, тут виникає так звана «проблема Александра Македонського». А саме: що робити з численними «Александріями»? Наприклад, чи мають належати Македонії чи Греції Александрія Єгипетська в Єгипті чи Александрія Оксіана (на річці Аму-Дар'я в Центральній Азії)?

Якщо так, тоді Лондон (Лондініум) та Йорк (Еборакум), засновані римлянами, мають належати Італії, а Нью-Йорк (Новий Амстердам) – Нідерландам, а не США. Усі значні міста Латинської Америки мають належати Іспанії чи Португалії. І ці приклади можна нескінченно продовжувати.

Меседж 3¹⁷⁰

«Україна в 1991-му та 'ДНР' і 'ЛНР' у 2014-му були створені однаково»

Геннадій Єфіменко

Щоб проаналізувати цей меседж, звернімося до витоків сучасної української держави – проголошення незалежності. 24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР проголосила Акт про незалежність України. Серед мотивів була вказана «смертельна небезпека, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року». Тоді йшлося про спробу державного перевороту в СРСР, однією із засновниць якого формально була радянська Україна (тоді – УСРР).

У складі СРСР українці були хоч і підкореним, але все-таки державним народом. У 1945 році радянська Україна стала однією із країн-засновниць ООН. Від заснування СРСР у 1923 році до кінця його існування у 1991 році в конституціях СРСР (1923, 1936, 1977 років) незмінно фіксувалося право радянських республік вийти з його складу. Цим правом і скористалася Україна 24 серпня 1991 року.

При написанні Акту про незалежність у його першому проєкті йшлося про *відновлення* проголошеної Українською Центральною Радою в січні 1918 р. незалежності України. Однак на той час більшість Верховної Ради становили комуністи, для яких ворожа більшовикам УЦР залишалася чужою. Тому, щоб уникнути суперечок, незалежність була *проголошена*, а не відновлена.

Вже 22 серпня 1992 року президент Української Народної Республіки в екзилі Микола Плав'юк склав свої повноваження перед Президентом України Леонідом Кравчуком і від імені Державного Центру УНР в екзилі проголосив молоду українську державу правонаступницею УНР.

Отже, сучасна Україна поєднала в собі обидві безперервні традиції української державності ХХ століття – як національну, так і радянську, а саму незалежність проголосили чинні депутати Верховної Ради УРСР.

Нічого подібного не було при проголошенні так званих «ЛНР» та «ДНР». 2014 року Кремль намагався розколоти Україну та утворити так звану «Новоросію», що мала потім увійти до складу Росії. Загалом та спроба зазнала краху, однак Росії вдалося анексувати Крим та окупувати частину Луганської та Донецької областей, де, аби замаскувати перед світовою спільнотою агресію проти України, російські окупанти й ініціювали проголошення цих псевдореспублік.

Наратив IV

«СРСР – потужна імперія, Сталін – герой»

Меседж 1¹⁷¹

«СССР був потужною імперією, а українці знехтували її здобутками»

Кирило Галушко

СРСР загинув через неефективність економічної моделі та штучність ідеології. Радянська модернізація виявилася шляхом у глухий кут, і подолання її наслідків лишається важкою проблемою – не так економічною, як соціальною. Саме анклав радянського індустріалізму сьогодні створюють бар'єри для руху вперед нових незалежних держав, і Донбас – промовистий приклад. На 2014 р. у зоні економічної моделі, яка загинула, перебували 5 млн людей. Через безвихідь їхнього життя, найпростіше було їх закликати до радянської ностальгії та підтримати накинутий ззовні «сепаратизм». Подібні приклади можна знайти в багатьох нових пострадянських державах – від Латвії та Естонії до Казахстану.

Російська пропаганда наголошує на тому, що наслідком розпаду СРСР і незалежності України стала депопуляція. Але ця теза маніпулятивна. Депопуляція почалася 1986 р. (спад народжуваності після аварії на Чорнобильській АЕС) і посилилася у 1990-ті (економічна криза). Але на ці цифри накладаються періодичні хвилі динаміки народонаселення, спричинені демографічними кризами ХХ ст. (світові війни, Голодомор), а також зміною моделі родини в пізній радянський період.

Якщо говорити про перетворення СРСР на наддержаву, то тут оцінки можуть бути різні. Перетворення колишньої Російської імперії на одну з наддержав поруч із США на 1945 р. дійсно відбулося. Тільки цей досвід для різних народів СРСР був специфічний. За умов незалежності Україна не може позитивно оцінити перетворення на наддержаву тоталітарного режиму, який заради «високої мети» забрав: близько 1 млн жертв голоду 1921 р.; близько 1 млн загиблих у російській громадянській війні 1917–1921 рр., жертвою якої, зокрема, стала Українська Народна Республіка; 200 тис. української політичної еміграції 1920-х років; 3 млн 900 тис. загиблих від Голодомору 1932–1933 рр. (визнаного актом Геноциду українського народу Верховною Радою України та низкою світових держав); близько 1 млн жертв голоду 1946 р.; який криваво придушив дії Опору тоталітаризмові в Україні (Української Повстанської Армії) у 1944–1950 рр.,

171 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 26

масові політичні репресії 1920–1950 рр. щодо українських інтелектуалів, політичних діячів, церкви і навіть радянських українських діячів.

Тут є ситуація нехтування морально-етичними оцінками на користь підтримки «комплексу великої держави – переможниці фашизму». Сьогодні цей дрейф підтримує Москва.

У дослідників в Європі та Америці цей дрейф зазвичай вважається «неподоланим колоніалізмом». Країни, що відпали від СРСР (Росії), не можуть вважати такі пріоритети необхідними для себе. А що вони не претендують на статус «наддержави», то їй не схильні виправдовувати акти геноциду та масових репресій таким «статусом».

«Соціалістична цивілізація» дійсно існувала в часи СРСР, а надто у 1950–1990 рр., але виявилася економічно, політично неефективною та неспроможною пережити конкуренцію з капіталістичною економікою та політичними цінностями свободи та прав людини. За цю прикру помилку заплачено (у зоні радянського впливу та впливу Китаю) мільйонами людських жертв у мирний час.

Меседж 2¹⁷²

«Більшовики і Сталін створили Україну»

– відповідь на цей меседж дивіться в інтерв'ю Ярослава Грицака, с. 89.

Меседж 3¹⁷³

«Саме Сталін створив культ Шевченка в Україні»

Яна Примаченко

Формування образу Шевченка як «національного пророка» почалося відразу після його смерті. Більшовики лише використали «розкручений бренд» у боротьбі за владу проти Української Народної Республіки (УНР).

Шевченко був похований 13 березня 1861 року в Санкт-Петербурзі на Смоленському кладовищі. Завдяки клопотанням його близького друга Михайла Лазаревського у квітні 1861 року отримано дозвіл на перепоховання праху Кобзаря в Україні, згідно з його заповітом.

У XIX столітті упорядкуванням могили Шевченка займалися його родичі та громадські активісти. Її територія перебувала у віданні Канівської міської думи, 1869 року була передана в оренду, а згодом викуплена троюрідним братом поета – Варфоломієм Шевченком.

172 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 28

173 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 29

З 10 червня 1918 року рішенням Ради міністрів УНР могила Шевченка перейшла під опіку держави. Більшовики також прагнули використати мобілізаційний потенціал постаті поета для своїх цілей. Головним завданням більшовиків було «не допустити, щоб пам'ять великого співця батрацької долі була використана для боротьби з робітничо-селянською владою».

Саме тут доречно згадати про українізацію, початок якій був покладений 1923 року. Вона стала результатом компромісу більшовиків з українськими есерами та соціал-демократами, також відомими як українські націонал-комуністи. Саме завдяки цьому компромісові більшовики, що прийшли в Україну як окупанти, змогли здобути і утриматися при владі. Україна ж натомість дістала національно-культурну автономію.

Сучасного вигляду меморіальний комплекс заповідника на території могили Тараса Шевченка набув наприкінці 1930-років. Але Сталін лише закінчив те, що розпочали робити українські націонал-комуністи. І зробив він це не з великої любові до українського народу. Просто після Голодомору, знищення української еліти та церкви потрібно було підтримувати ілюзію, що більшовицький режим «свій» для українського народу й опікується українською культурою. Сформований за часів Сталіна «канонічний» образ Шевченка нівелював національну та антиколоніальну тематику в його творчій спадщині.

Наратив V

«Усі українські націоналісти були фашистами»

Меседж 1¹⁷⁴

«УПА – це колаборанти Гітлера»

Меседж 1а

«УПА обслуговувала Гітлера»

Яна Примаченко

Радянська пропаганда намагалася представити ОУН і УПА як маріонеток Гітлера. Це продовження давньої тези російської пропаганди, що завжди відмовляла українцям в незалежницьких прагненнях, вбачаючи в них ще з часів Першої світової війни руку німецького / австрійського генштабу.

Ніхто не наполягає на безвинності ОУН-УПА, зокрема у питанні Голокосту. Але, по-перше, це не скасовує того факту, що ОУН і УПА є українським національно-визвольним рухом, який боровся з нацистами та більшовиками. По-друге, згідно з рішенням Нюрнберзького трибуналу, ані ОУН, ані УПА не були визнані злочинними організаціями. По-третє, питання ступеню відповідальності різних дійових осіб лишається відкритим і потребує мікроісторичних досліджень, які після відкриття архівів радянських спецслужб в Україні зараз тривають. По-четверте, українська ситуація не є унікальною, а скоріше типовою для країн Центрально-Східної Європи. Через подібні процеси пройшла Польща після публікації книги Яна Гросса «Сусіди». Такі дискусії відбуваються і в країнах Балтії.

Так, допоміжна поліція dopravляла євреїв до місць розстрілів. І цей факт Україна визнає. Але не треба забувати, що українська допоміжна поліція отримала свою назву не через етнічний склад, а за територіальним принципом. Окрім українців, які дійсно переважали, в ній були і представники інших національностей. З точки зору ідеологій, склад допоміжної поліції був надзвичайно строкатим і не був суто «націоналістичним». Сюди входили і колишні радянські військовополонені, і місцеве населення. Для них участь у поліції (особливо для військовополонених) було просто шляхом виживання. Бо військовополонені просто гинули від голоду в таборах. Це не мало відношення до національності. Сьогодні Україна відходить від принципу колективної відповідальності, що було властиво тоталітарним режимам і зосереджується на пошуку конкретних винуватців злочинів.

Розгляньмо цей меседж у його ключових епізодах, які були виявлені.

¹⁷⁴ Аналіз цього російського меседжу див. на с. 30

Епізод 1: **ОУН і нацистські злочини**

Справді, протягом певного часу ОУН симпатизувала нацистам і прагнула співпрацювати з ними, аби відродити українську державність. Але не будемо забувати, що до 1939 року нацистська Німеччина ще не вчинила страшних злочинів Голокосту та масових вбивств, а «лідером» у масовому знищенні людей на той час був сталінський СРСР.

Від самого початку німці не вважали українських націоналістів потенційними партнерами: на думку німців, вони не мали політичної ваги. Справді, націоналісти охоче приймали фінансову і матеріальну допомогу від Абверу і навіть готові були співпрацювати. Однак німці пропонували співпрацю тільки на індивідуальній, а не інституційній основі. ОУН як цільної організації для них не існувало.

Чи брали націоналісти участь у злочинах, скоєних нацистами? Кожен епізод вимагає ретельного дослідження і відкриття архівів радянських спецслужб в Україні цьому сприяє.

Наразі спростовано низку тверджень радянської пропаганди. Зокрема, про участь Буковинського куреня – збройного формування ОУН(м) – у масових розстрілах євреїв у Бабиному Яру. Доведено, що курінь прибув до Києва у листопаді 1941 року, тому не міг брати участь у розстрілах, які відбулися 29-30 вересня¹⁷⁵.

Останні дослідження показують, що історія про масовий перехід української допоміжної поліції до лав УПА в березні 1943 року (до 5 тис. осіб), яка нібито і стала ядром повстанської армії, також не відповідає дійсності¹⁷⁶. Наразі відомо, що мова йшло про приблизно 1 тис. осіб, більшість з яких не пройшли процес фільтрації і покинули лави УПА.

УПА і націоналісти ніколи не здійснювали охорону концтаборів. Для цього була створена окрема служба – Вахманшафт СС. Відповідно до наказу Гайнріха Гімлера від 25 липня 1941 року, дозволявся призов серед місцевого населення і радянських військовополонених, захоплених на східних територіях. Всі вони попередньо проходили вишкіл у тренувальному таборі в Травниках. Кістяк цієї служби становили радянські військовополонені, серед яких було чимало етнічних українців, але вони не мали жодного стосунку до УПА чи ОУН.

Якщо говорити про Голокост, то з 2000 року працює Український інститут вивчення Голокосту «Відродження» (Ткума¹⁷⁷) на чолі з Ігорем Щупаком, а у 2002 році був створений Український центр вивчення історії Голокосту (УЦ-ВІГ¹⁷⁸) головою якого є Анатолій Подольський.

175 В.Р. Нахманович. Буковинський курінь і масові розстріли євреїв Києва восени 1941 р. // Український історичний журнал. – 2007. – № 3 (474). – С. 76–97. – <http://www.kby.kiev.ua/komitet/ru/history/art00044.html>

176 Науковий семінар «Повсякденне життя учасників підпілля ОУН та УПА (1930-і – 1950-і рр)» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lonckoho.lviv.ua/podiji/naukovyj-seminar-povsyakdenne-zhyttya-uchasnykivpidpillya-oun-ta-upa-1930-i-1950-i-rr.html> – Дата доступу: 08.12.2015 р

177 <http://tkuma.dp.ua/ua/>

178 <http://www.holocaust.kiev.ua>

Також в Україні існує «Комітет «Бабин Яр»¹⁷⁹, який опікується збереженням пам'яті про цю трагедію.

В 2018 році українські науковці презентували концепцію¹⁸⁰ Меморіального музею пам'яті Бабиного Яру, з якою можна ознайомитися на сайті Інституту історії України НАН України.

Наразі, ступінь причетності ОУН і УПА до Голокосту є предметом академічної дискусії. І відкриття доступу до архівів спецслужб істотно полегшує завдання науковців у пошуках істини.

Епізод 2: **ОУН, німці і батальйон «Нахтігаль»**

Яна Примаченко

Співробітництво ОУН з німецькою розвідкою і контррозвідкою тривало ще з часів Ваймарської республіки. Керівники ОУН сподівалися, що напередодні війни з СРСР Німеччина допоможе їм у формуванні власної армії. Але це не входило до німецьких планів. Створені з українців у лютому 1941 року батальйони «Нахтігаль» та «Роланд», також відомі під назвою Дружини українських націоналістів, уже в серпні були роззброєні й інтерновані як політично неблагонадійні.

30 червня 1941 року «Нахтігаль» зайняв стратегічні об'єкти покинутого Червоною армією Львова і взяв участь у проголошенні Акту відновлення Української держави. Командиром батальйону з боку українців був майбутній головнокомандувач УПА Роман Шухевич. Власне, саме він висловив демарш від імені батальйону після арешту німцями лідерів ОУН (б) – Степана Бандери та Ярослава Стецька.

Питання причетності батальйону до розстрілів польської та єврейської інтелігенції Львова поширила радянська пропаганда з метою дискредитації Теодора Оберлендера – до війни професора Кенігсберзького університету, спеціаліста з проблем СРСР. У 1953–60 роках Оберлендер обіймав міністерську посаду в уряді ФРН, а під час війни служив зв'язковим офіцером батальйону «Нахтігаль».

Питання причетності батальйону до розстрілів розглядав Нюрнберзький трибунал 15 лютого і 30 серпня 1946 року. Тоді генеральний прокурор СРСР Роман Руденко не надав переконливих доказів. 1960 року Верховний суд НДР звинуватив Оберлендера і батальйон «Нахтігаль» у розстрілах інтелігенції 3–4 липня 1941 року у Львові. Дуже швидко були зібрані відповідні свідчення і навіть опублікована книга «Правда про Оберлендера». Він був заочно засуджений до довічного ув'язнення як воєнний злочинець. 1966 року на прохання Польщі прокуратура Гамбурга провела нове слідство в цій справі й встановила, що злочини були скоєні за наказом бригаденфюрера СС Шенгарта. Тож Оберлендер і «Нахтігаль» були реабілітовані. Хоча Кондрад Аденауер таки відправив його у відставку.

179 <http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/>

180 Див. за посиланням: bit.ly/2noE47x

Питання щодо ступеня причетності «Нахтігалю» до скоєного у Львові 1 липня єврейського погрому наразі лишається дискусійним. Відкриття архівів радянських спецслужб (один з елементів нинішньої української політики декомунізації), дозволять нарешті поставити крапку в цьому питанні.

Загалом же спроба перекласти відповідальність за злочини нацистів виключно на членів ОУН – старий радянський метод.

Епізод 3: **Роль митрополита Андрея Шептицького**

Яна Примаченко

Стосунки митрополита Андрея Шептицького [предстоятеля Української греко-католицької церкви. – *Ред.*] з ОУН, особливо фракцією Бандери, були аж ніяк не прості. З одного боку, він вітав справу відродження незалежності України й усіяко прагнув її підтримати. З іншого – не сприймав їхніх методів. Він також не сприйняв методів нацистів: 14 січня 1942 року Митрополит Шептицький написав листа Гітлерові, де критикував політику нацистів щодо України.

На початку війни симпатії до німців були природним явищем для мешканців Західної України. Вони мали позитивний досвід австрійського врядування й очікували від німців сприяння у відновленні української державності. Натомість ненависть до більшовиків була очевидним наслідком радянської окупації 1939–1941 років, внаслідок якої з території Західної України депортовано понад 900 тис. осіб, з яких понад 200 тис. українців, 600 тис. поляків і понад 80 тис. євреїв – утікачів із Центральної Польщі. Тобто понад 10 % усього населення регіону.

Справжнім шоком для мешканців Галичини стало вбивство в'язнів львівських тюрем, скоєні НКВД у момент відступу Червоної армії. Тіла в'язнів мали сліди нелюдських тортур. Тож вороже ставлення до більшовиків цілком можна зрозуміти.

Андрей Шептицький протягом усього свого життя лишався вірним принципам християнської моралі. 21 листопада 1942 року Шептицький звернувся до вірних греко-католицької церкви з пастирським посланням «Не убий!», де засудив людинобвиство і нагадав про шосту заповідь. Він засудив вбивство євреїв. Сам особисто переховував у соборі Святого Юра у Львові 150 осіб єврейської національності, переважно дітей. Серед тих, хто завдячує йому життям, був і майбутній рабин Військово-повітряних сил Ізраїлю Давід Кагане.

1 листопада 2013 року Антидефамційна ліга США – правозахисна група, що бореться з антисемітизмом – посмертно удостоїла Андрея Шептицького нагородою імені Яна Карського за мужність і героїзм у порятунку євреїв у часи Другої світової війни. Це перший крок до визнання його Праведником народів світу.

Меседж 16

«УПА сіяла терор і страх серед місцевого населення»

Яна Примаченко

Українське націоналістичне підпілля проіснувало в глибокому радянському тилу без зовнішньої підтримки аж до 1954 року. Без загальнонародної підтримки це було б неможливо.

На етапі становлення повстанської армії у 1942–1943 роках ОУН проявила жорстокість, інкорпорувавши до своїх лав усіх, хто погодився, і роззброїла решту загонів. Така позиція відповідала програмним положенням ОУН і світогляду націоналістів. Найбільшим лихом для України вони вважали отаманщину. Саме це, на думку оунівців, спричинило поразку українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Тож від самого початку вони були націлені на створення єдиної монолітної і дисциплінованої армії.

У протистоянні з більшовиками, після 1944 року, СБ ОУН дійсно проявляла надмірну жорстокість, що було пов'язано з інфільтрацією підпілля великою кількістю радянських шпигунів та брутальними діями НКВД, спрямованими на підлив системи СБ ОУН з виявлення шпигунів. Тож не варто плутати причину і наслідки. Це була битва двох спецслужб. І саме енкаведистські методи спровокували відповідну жорстокість з боку ОУН.

Під підозру СБ потрапляли як місцеві активісти, так і «східняки», яких у Західну Україну відправляло радянське керівництво. У 1947 році дії СБ викликали критику з боку керівництва ОУН, тож цю практику припинили.

Перехід рядових оунівців на бік НКВД досягався зазвичай шантажем депортувати родину. В умовах небажання Заходу боротися з більшовиками, керівництво ОУН і УПА вирішило згортати збройну боротьбу і переходити в підпілля. Оголошені радянською владою у 1944–1946 рр. амністії стали в пригоді, адже таким способом можна було легалізуватися і продовжувати підпільну боротьбу. Проте сталінська обіцянка помилувати всіх, хто «щиросердно покається у своїх злочинах», як завжди, виявилася обманом.

Крім того, обіцяючи амністію, радянське керівництво також погрожувало місцевому населенню депортацією в разі допомоги УПА харчами, одягом тощо.

З вересня 1949 року головнокомандувач УПА Роман Шухевич наказав повстанським відділам згорнути діяльність і влитися в підпілля. Так збройний етап був завершений, але спротив тривав до 1954 року. Окремі спорадичні виступи спостерігалися до початку 1960-х років.

Меседж 1в

«Карпатська Січ – нацистська українська організація»

Іван Гоменюк

Територія сучасної Закарпатської області станом на 1918 рік належала до Угорського королівства Австро-Угорської імперії. Внаслідок цього місцеве населення – передусім українці, які становили більшість, а також словаки, євреї, румуни – зазнавало посиленого адміністративного та культурного тиску з боку угорської влади.

Після розпаду імперії місцеве українське населення виступало переважно за возз'єднання в одну державу з українськими землями, розташованими на північ від Карпатських гір. У січні 1919 року про таке возз'єднання ухвалено рішення на з'їзді представників громад регіону в Хусті. Тоді ж на сході Закарпаття виникає самопроголошена Гуцульська республіка, яка прагнула возз'єднатися з Західноукраїнською Народною Республікою. Але відсутність власних збройних сил у місцевих українців та слабкість українських держав по інший бік Карпат призвела до окупації регіону військами Чехословаччини та Румунії.

В цих умовах місцеві еліти та представники закарпатської еміграції в США погодилися на пропозицію чехословацької влади приєднати регіон до Чехословаччини. Місцеве українське населення було розділене за політичними симпатіями на три групи: прихильники української державності, прихильники повернення регіону до складу Угорщини та прихильники ідеї, що місцеве населення – частина російського народу. Для зміцнення своїх позицій, чехословацька влада постійно розпалювала ворожнечу між цими політичними течіями, діючи адміністративними та фінансовими інструментами. Крім того, на регіон впливали Угорщина та Польща. Вони мали територіальні претензії до Чехословаччини, тому посилено сприяли дестабілізації в сусідній державі.

Наприкінці 1930-х років політична боротьба в Чехословаччині значно посилилася. Політики Словаччини та Закарпаття вимагали від Праги виконання проголошених у 1918–19 рр. обіцянок про надання автономії. Саме в цей час українські організації Закарпаття об'єдналися в єдину політичну силу – Українське Національне Об'єднання. Аналогічна концентрація політичних сил була і в чеських та словацьких землях республіки. Молоді патріотично налаштовані українці Закарпаття законно створили 1938 року Організацію народної оборони «Карпатська Січ». Вона допомагала чехословацькій армії захищати регіон від нападів угорських і польських терористів.

Безумовно, Німеччина теж мала в регіоні власні інтереси, але місцеві українські політики діяли самостійно, а вплив на них Абвера чи інших структур Райху не підтверджують ніякі документи. Українці Закарпаття продовжували зберігати лояльність до Чехословацької Республіки, яка надала регіонові в жовтні 1938 р. обіцяну автономію. Лише після того, як 14 березня 1939 р. Словаччина оголосила власну незалежність, а 15 березня Німеччина анексувала чеські землі, парламент автономного регіону – Сойм – проголосив незалежність

Карпатської України. При цьому вже 14 березня почалася відкрита військова агресія Угорщини з метою окупації регіону. 14–15 березня Закарпаття захищали спільно чехословацька армія та «Карпатська Січ», потім до кінця березня окупації опиралися тільки вояки «Карпатської Січі», яка офіційно стала збройними силами незалежної української держави.

Гітлер таємно дав згоду на угорську окупацію Карпатської України, а Німеччина ніколи не підтримувала незалежність цієї держави. Ба більше, представники Райху вимагали не чинити опору угорській агресії. Своєю чергою, уряд Карпатської України просив про захист від вторгнення всіх потенційних союзників – як Німеччину, так і Румунію, Велику Британію, Францію та США. Знищення проголошеної легальним шляхом незалежності Карпатської України вітали як союзники Угорщини – Німеччина та Польща, так і СРСР. Варшава і Москва боялися незалежної української держави навіть такого невеликого розміру. Для Німеччини це теж було не вигідно, хоча вона цілковито підтримала незалежність Словаччини. Окупація регіону Угорщиною відбувалася в атмосфері тотального терору і військових злочинів, кількість жертв окупантів обчислюється тисячами.

Меседж 2¹⁸¹

«Гасло ‘Слава Україні!’ – це калька з нацистського гасла ‘Гайль Гітлер!’»

Яна Примаченко

Вітання «Слава Україні! Героям Слава!» почали використовувати ще під час українських національно-визвольних змагань 1917–1921 років, задовго до того, як нацисти прийшли до влади в Німеччині.

Вперше майбутнє гасло з’являється 1840 року в посланні Тараса Шевченка «До Основ’яненка»:

*Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!*

У кінці XIX століття його почали використовувати в середовищі харківської студентської громади. Щоправда, тоді на заклик «Слава Україні!» відповідали «По всій землі слава!».

Розповсюдження вітання набуло під час української революції. З 1917 року його стали використовувати загони чорних козаків Армії УНР, тоді воно звучало так: «Слава Україні! Козакам слава!». 1918 року, під час врядування гетьмана

181 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 33

Скоропадського вітання зазнало невеликої трансформації «Слава Україні! Гетьману слава!». Взагалі протягом 1918–1922рр. в Армії УНР існували різні варіації відповіді на вітання «Слава Україні!» – «Україні слава!», «Навіки слава!», «Віра! Слава!».

Після поразки національно-визвольних змагань [1917–1921 рр.], вітання відродилося в середовищі української молоді на еміграції. Воно стало широковживаним серед представників «Легії українських націоналістів», що була створена 1925 року в Чехословаччині. «Легія» стала однією зі співзасновниць Організації українських Націоналістів (ОУН).

Вітання «Слава Україні! Героям слава!» набуло широкого розповсюдження в Українській Повстанській Армії (УПА), яка апелювала до спадщини Армії УНР.

У 1990-х роках, після проголошення Україною незалежності, це вітання стало поволі повертатися в публічний простір. Найбільшої популярності воно набуло під час Євромайдану. Українське суспільство, яке повстало проти неоімперської політики Кремля, звернулося до антиколоніальної спадщини українського визвольного руху. Принесене на Майдан сучасними українськими правими, вітання «Слава Україні! Героям слава!» втратило націоналістичне забарвлення, яке тривалий час йому нав'язувала радянська/російська пропаганда. За своєю суттю Євромайдан був національною революцією, що об'єднала всіх громадян України, попри їхні етнічні, мовні релігійні, соціально-економічні, вікові та ідеологічні відмінності довкола спільної ідеї кращого життя у своїй країні – Україні. Спроби приписати Євромайдану політичне / ідеологічне забарвлення не витримують критики. Консолідація українських громадян будувалася на спільності світоглядної позиції, а не ідеології.

Ба більше, на парламентських виборах в Україні 2014 року жодна права партія не змогла подолати 5 % бар'єр. [Подібна ж ситуація склалася і на парламентських виборах 2019 р. – *Ред.*] Тільки 8 представників правих (на 450 депутатів!) змогли пройти в парламент у мажоритарних округах. Необхідність боротьби за власну незалежність проти російської агресії привела до швидкої адаптації вітання «Слава Україні! Героям слава!» у Збройних силах України (ЗСУ) на неформальному рівні.

2018 року Верховна Рада України фактично узаконила наявну в ЗСУ практику вітання. Відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо вітання «Слава Україні! – Героям слава!», воно стало офіційним для ЗСУ та поліції. Також було замінене офіційне звернення «товариш» на «пан»/ «пані». Отже, Україна звільняється від радянської спадщини і відроджує традиції УНР.

Меседж 3¹⁸²

«Мазепа, Петлюра, Бандера, Шухевич стали героями в Україні тільки тому, що були проти Росії»

Кирило Галушко

Парадоксально, але гучні образи, пов'язані з іменами Мазепи («мазепинці»), Петлюри («петлюрівці»), Бандери («бандерівці»), створено переважно російською імперською та радянською пропагандою. Було чимало інших історичних постатей, не менш негативних для російського сприйняття, але дехто був офіційно демонізованим, і створилася відповідна «демонологія».

Популяризація (себто таврування) імперією певних особистостей показує, кого імперія найбільше боялася чи вважала дійсно небезпечним. Для українців, натомість, це створювало зрозумілу періодизацію національно-визвольного руху. За логікою «від зворотного», ті особистості, які демонізувалися в Росії, стали вартими шанування та глорифікації в українському контексті. Врахуймо, що Бандеру убив радянський агент Сташинський, Петлюру – ймовірно, теж радянський агент Шварцбард у Парижі 1926 р. (хоча прямих доказів самої зумовленості убивства немає, це могло бути реакцією Москви на переворот Юзефа Пілсудського в Польщі. Той був другом Петлюри, і міг підтримати якісь нові українські політичні акції), Шухевича убили радянські органи безпеки.

Цілком очевидно, що за умов чергового російського пресингу та агресії саме ці постаті стають популярними в Україні.

Кожна з цих особистостей складна і неоднозначна. «Зрадник» Росії Мазепа довгий час (двадцять років) був будівничим Московії і близьким соратником Петра I, поки його принципи не зайшли в суперечність з політикою царя. Цілковитий «європеєць» в уявленнях царя, який хотів європеїзації Московії, Мазепа виступав як консультант у зовнішніх зносинах, порадник і лояльний підданий, який брав участь у всіх військових виправах Московії поблизу українських земель. Але очікувані адміністративні реформи Петра передбачали скасування автономії України. Мазепі довелося зробити вадкий вибір між лояльністю до сюзерена та інтересами своєї спільноти. Але в будь-якому разі під час Великої північної війни 1700–1721 рр. московський цар порушив угоди з українськими гетьманами, отже, Мазепа мав і юридичне право змінити свій васалітет на користь Швеції.

«Юдофоб» Петлюра насправді був юдофілом ще від часів навчання в полтавській православній семінарії, і мав прізвисько «єврейський батько». Під час війни він карав за погроми, але не міг контролювати все, що відбувалося в Україні. Особистої відповідальності він за це не несе, хіба що як політик, який мав би контролювати все...

Наратив VI

«Україна забула про перемогу над нацизмом»

Меседж 1¹⁸³

«Україна нехтує перемогою 1945-го року»

Яна Примаченко

Ця теза суперечить нормам, що прямо закріплені в українському законодавстві. Відповідно до Закону України «Про увічнення Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років»¹⁸⁴, 9 травня – державне свято – День Перемоги. Крім того, з метою вшанування всіх жертв Другої світової в Україні також відзначають 8 травня як День пам'яті та примирення. Останнє відповідає європейській практиці та культурі покаяння. Цей закон ухвалила Верховна Рада України 9 квітня 2015 року в межах декомунізаційного пакету, на зміну Закону «Про увічнення Перемоги у Великій вітчизняній війні 1941–1945 років», чинного в Україні з 2000 року¹⁸⁵. Нова редакція Закону не тільки розширює хронологічні межі війни, що відповідає загальновідомим історичним фактам, а й також відображає досвід українського народу в Другій світовій війні як де-факто бездержавної нації. Внаслідок російської агресії проти України, інформаційний супровід якої відбувається в символічному полі Великої Вітчизняної війни, українські законодавці відмовилися від низки радянських символів та практик. Щоб зберегти в українському суспільстві пам'ять про перемогу над нацизмом, новим законом передбачені меморіальні та урочисті заходи, серед яких: встановлення почесної варти біля Вічного вогню, могил Невідомого солдата і Невідомого матроса, покладання квітів та вінків до пам'ятників і меморіалів. Закон також передбачає упорядкування, збереження та спорудження пам'ятників і пам'ятних знаків учасникам та жертвам Другої світової війни, а також державну підтримку на проведення пошукових робіт з метою встановлення імен загиблих, пропалих безвісти, перепоховання останків воїнів, які загинули в Другій світовій війні. Наруга над пам'ятниками Другій світовій війні та їх руйнування карається законом. Українці пам'ятають високу ціну, яку їм довелося заплатити в цій війні, початок якій покладено через геополітичні амбіції Гітлера та Сталіна. Підписавши 23 серпня 1939 року Пакт Молотова – Ріббентропа, вони відкрили шлях для початку Другої світової війни. Оцінки людських втрат коливаються в діапазоні 10–14 млн осіб. Процес підрахунку ускладнює недоступність архівних матеріалів. Основна інформація про склад Червоної армії міститься в Центральному архіві Міністерства оборони (ЦАМО) РФ. Доступ до неї наразі

183 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 36

184 <http://www.memory.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-uvichnennya-peremogi-nad-natsizmom-u-drugii-svitovii-viini-1939-1945-rokiv>

185 <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1684-14>

мають тільки російські військові історики. За різними оцінками, людські втрати України в Другій світовій війні становлять від 5 до 14 млн осіб. За останніми підрахунками, що їх зробили українські історики та демографи, за час війни населення УРСР зменшилося з 42,4 млн (станом на червень 1941 рік) до 32 млн осіб (травень 1945 року). Отже, Україна втратила 10,4 млн осіб, з них від 2,8 до 3,3 млн – солдати Червоної армії. На примусові роботи до Німеччини з території України були вивезені 2,4 млн осіб. Під час військових дій знищено 714 міст, 28 тис. сіл, 419 тис. виробничих об'єктів, окупанти вивезли 330 тис. одиниць творів мистецтва, історичних реліквій, колекцій.

Меседж 2¹⁸⁶

«Україна забороняє 'георгіївські стрічки', але люди продовжують їх носити»

Яна Примаченко

Сама ідея «великої перемоги» – це ідея, сконструйована нещодавно. І вся символіка, з нею пов'язана, наприклад «георгіївські стрічки», – нещодавній винахід.

У нагородній системі СРСР ані георгіївської стрічки, ані відповідного їй ордена не існувало. В роки Другої світової війни російську імперську символіку, зокрема й георгіївську стрічку, використовували Російська визвольна армія (рос. аббревіатура – РОА) генерала А. Власова, козачі з'єднання отамана П. Краснова та інші російські колабораціоністи з нацистами. Орден Св. Георгія заснувала Катерина II 1769 р. для нагородження вищих військових чинів. 1807 р. заснували його солдатський аналог – «Знак відзнаки воєнного ордена Святого Георгія», з 1913 року перейменований на Георгіївський хрест. 1917 р. більшовики ліквідували всі дореволюційні ордени, медалі та відзнаки.

Проте під час Другої світової війни Сталін почав активно повертати стару імперську символіку, що апелювала до героїчного спадку російської армії. Це мало підвищити бойовий дух і патріотизм у лавах Червоної армії. 21 травня 1942 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР були повернуті гвардійські звання, які присвоювалися з'єднанням Червоної армії і ВМФ за особливий героїзм та звитягу. А за кілька тижнів нарком ВМФ СРСР адмірал М. Кузнецов затвердив опис гвардійської стрічки. Вона становила «шовкову репсову муарову стрічку жовтогарячого кольору з нанесеними на неї трьома подовжніми чорними смужками».

Саме гвардійська стрічка – символ перемоги Радянського Союзу над Третім Райхом. Після битви під Сталінградом, 8 листопада 1943 р., Президія Верховної Ради СРСР заснувала орден Слави, стилістично подібний до Георгіївського хреста. 9 травня 1945 р. була заснована медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.». На її колодці також була використана

186 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 37

гвардійська стрічка. У 1960-х рр. гвардійська стрічка стала одним з офіційних символів перемоги.

Після розпаду СРСР стара символіка царської Росії почала поволі повертатися в публічний простір. 1992 р. Президія Верховної Ради РФ відновила орден Св. Георгія та Георгіївський хрест, а 2008 р. затвердила їхній статут. Георгіївська стрічка стала одним з атрибутів цих нагород. Першими відроджені нагороди отримали військовослужбовці, які брали участь у провокаціях у Південній Осетії та нападі на Грузію. У березні 2005 р. російська державна інформагенція РІА «Новості» ініціювала всеросійську акцію «Георгіївська стрічка». Офіційною метою акції заявлено необхідність «зберегти і передати новому поколінню пам'ять про те, хто і якою ціною добився перемоги у Великій Вітчизняній війні». Насправді ж акція стала початком приватизації Росією героїчного спадку Великої Вітчизняної війни. Впровадження георгіївської стрічки як символу перемоги мало поєднати героїку Російської імперії та СРСР, щоб створити універсальний російський символ. Росія почала використовуватися історію як інструмент у політичній боротьбі на пострадянському просторі.

Після анексії Криму та російської агресії на Донбасі, георгіївська стрічка остаточно перетворилася в символ «руського мира» та російської імперської неоколоніальної політики. Тому від її використання, як символу перемоги, у 2014–2015 роках відмовилася не тільки Україна, але й Білорусь і Казахстан. 2019 року до них приєднався Узбекистан.

Через те що РФ не полишає спроб розхитати внутрішню ситуацію в Україні, 2017 року українські законодавці були змушені ініціювати внесення змін у Кодекс України про адміністративні порушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки¹⁸⁷.

Документ передбачає покарання за публічне використання, демонстрацію або носіння георгіївської стрічки у вигляді штрафу від 50 до 150 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850 – 2 550 гривень) або адміністративного арешту на строк до 15 діб з конфіскацією стрічки.

За повторне порушення передбачаються ті ж санкції, але штраф уже може становити до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (5 100 гривень). Новий закон набув чинності 17 травня 2017 року.

Однак ці положення не розповсюджуються на випадки, передбачені частиною третьою Статті 4 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Мова йде про зображення та використання гвардійської стрічки в оригіналах бойових знамен; на державних нагородах, якими нагороджувалися особи до 1991 року; музейних експозиціях, приватних колекціях і приватних архівних збірках; документах, створених до 1991 року. Бо, як відомо, закон не має зворотної дії. По-друге, заборона на гвардійську стрічку не поширюється на підручники, матеріали наукового, освітнього, навчального характеру та твори мистецтва за умови, що це не призводить до пропаганди злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму.

187 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2031-19>

Отже, українське законодавство визнає георгіївську/ гвардійську стрічку як історичний артефакт, але забороняє її виготовлення і публічне носіння як символ «руського мира» та російської експансії, на який вона була перетворена зусиллями російської пропаганди, починаючи з 2005 року.

Вигадки про погрози розстрілами чи застосування якихось нелюдських покарань щодо порушників, які носитимуть георгіївську / гвардійську стрічку, – інсинуації російської пропаганди.

Меседж 3¹⁸⁸

«Європу від нацизму звільнили росіяни»

Яна Примаченко

Спроби Російської Федерації привласнити собі «лаври переможців» не відповідають історичним фактам. Україна, на рівні з Польщею та Білоруссю, заплатила одну з найвищих цін у цій війні. Якщо говорити тільки про воєнний вклад, то в лавах Червоної армії воювало близько 7 млн представників України, тобто приблизно 23 % від загальної чисельності Збройних сил СРСР. Загальні втрати Червоної армії становлять 8,6 млн осіб, з них українців – близько 3,5–4 млн, тобто практично половина від сукупних безповоротних військових втрат Німеччини та її західних союзників (Італії, Угорщини, Румунії, Фінляндії і національних підрозділів у складі Вермахту) разом узятих – 8,7 млн осіб.

Кількість українських громадян у Червоній армії постійно змінювалася. 1941 р. вони становили 15–20 % (другі після росіян). 1942 р., внаслідок полону та окупації території УРСР, їхнє число різко впало. На початку 1944 р., під час звільнення території України завдяки мобілізації число українців зросло до понад 22 %.

Не варто забувати і про якісні показники. За участь у Великій Вітчизняній війні близько 2,5 млн українців нагороджено орденами і медалями. За виняткову мужність 2 тис. удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Тричі Героєм Радянського Союзу став І. Кожедуб, двічі Героями – 32 українці, зокрема О. Молодчий, Д. Глінка, П. Таран, М. Бондаренко, О. Мазуренко, А. Недбайло, В. Михлик. Багато українців було і в командуванні Червоної армії: Г. Кулик, С. Тимошенко, І. Черняхівський, А. Гречко, А. Єрьоменко, К. Москаленко, П. Жмаченко, Р. Малиновський та ін. Групу прапороносців, що підняла прапор Перемоги над Райхстагом, очолював українець О. Берест.

Міжнародним визнанням внеску українців у перемогу над нацизмом було надання УРСР членства в ООН. Цей факт, на відміну від служби українців у рядах Вермахту і військах СС, росіяни також часто обходять мовчанкою.

Українці воювали також в арміях інших держав-учасниць антигітлерівської коаліції. Це, на відміну від участі українців у збройних формуваннях Німеччини, російські історики люблять обходити мовчанкою.

Наприклад, на момент початку Другої світової війни у польській армії, яка налічувала 1 млн осіб, служило близько 106–112 тис. етнічних українців. Під час вересневої кампанії в боях проти нацистів загинуло 8 тис. українців – громадян Польщі. До речі, не будемо забувати, що саме пакт Молотова – Ріббентропа поклав початок цій війні. А СРСР на рівні з нацистською Німеччиною взяв участь у розчленуванні Польщі.

Серед військових США, які брали участь в операції «Оверлорд» (висадка союзних військ у Нормандії), налічувалося 40 тис. американців українського походження. Загалом в американській армії служило 80 тисяч українців. Кількість українців у канадській армії, за різними джерелами, становила від 35 до 50 тис. З 1940 р. 5 тис. українців воювало у французькому Іноземному легіоні. 1944 р. французький рух Опору сформував три окремих українських підрозділи. Тисячі етнічних українців – колишніх польських громадян, які після 1939 р. були депортовані в східні області СРСР, увійшли до складу 2-го Польського корпусу під командуванням генерала В. Андерса. 1942 р. корпус залишив територію СРСР і в складі британського експедиційного війська брав участь у боях в Єгипті і на Близькому Сході. Влітку 1943 р. була сформована 1-а окрема Чехословацька бригада під командуванням полковника Л. Свободи. З 15 тис. особового складу 11 тис. були закарпатські українці. Не варто забувати про ленд-ліз та відкриття другого фронту, які істотно допомогли у звільненні Європи від нацизму.

Російська пропаганда обурюється, що в Польщі зносять пам'ятники радянським солдатам. Але важливо пам'ятати контекст. Польща стала першою жертвою німецької агресії – однак це було б неможливо, якби СРСР 23 серпня 1939 року не підписав Пакт Молотова – Ріббентропа, який розв'язав Гітлерові руки. Відповідно до таємних протоколів, у радянську сферу впливу, крім Естонії, Латвії, Фінляндії, Бессарабії, потрапила і східна частина Польщі (на схід від річок Нарва, Вісла, Сян). Ба більше, СРСР претендував не тільки на етнічні українські та білоруські землі, але й на Люблінське і частину Варшавського воєводства. Таємні протоколи свідчать, що Сталін прагнув зібрати у складі СРСР всі території, що входили до складу «єдиної і неподільної» Російської імперії.

Зволикання радянського керівництва зі вступом у війну було якраз і зумовлене побоюваннями Сталіна, щоб Велика Британія і Франція, що виступали гарантами незалежності Польщі, не оголосили війну СРСР. Після тривалих роздумів і погроз Гітлера, що в разі відмови зайняти зону своїх інтересів це зробить німецька армія, 17 вересня 1939 року Червона армія перетнула польсько-радянський кордон. Турбота про братні український та білоруські народи була лише прикриттям цих дій. Зрештою Сталін відмовився від етнічних польських земель на користь Німеччини, а натомість отримав у сферу радянського впливу Литву. Так реноме «визвольного походу» Червоної армії було збережене. Щоправда, не надовго.

30 листопада 1939 року СРСР оголосив війну Фінляндії, за що був виключений з Ліги Націй. Тут уже риторика допомоги «братньому народові» не спрацювала.

Розчленування Польщі було відсвятковане спільним радянсько-німецьким парадом, який відбувся 22 вересня 1939 року в Бресті. 5 березня 1940 року Політбюро ЦК ВКП (б) ухвалило рішення про знищення без суду і слідства

25 700 польських військовополонених. Мова йшла переважно про офіцерів. Цей злочин став трагедією польського народу, відомою під назвою «Катинь» – за місцем одного з наймасовіших розстрілів. Загалом спецоперація НКВД зі знищення польських військовополонених тривала одночасно в Катині, Калініні, Харкові, Києві та інших місцях.

У серпня 1944 року, під час наступу Червоної армії, польська Армія крайова підняла у Варшаві повстання проти німецьких окупантів. Але радянське керівництво не спішило підтримувати своїх союзників, які водночас були політичними опонентами. Слідом за Червоною армією їхав Польський комітет національного визволення (ПКНВ). Він був сформований з лояльних до СРСР польських комуністів. Саме вони мали керувати Польщею, а насправді просто бути провідниками волі Сталіна.

Виходить ось така неоднозначна історія про «визволення» Польщі.

III. Відповідь
українських істориків:
Ярослав Грицак

Наратив I

«Україна – це невдала тінь Росії»

Меседж 1¹⁸⁹

«Україна – це 'окраїна' Росії»

Ярослав Грицак

Говорити, що Україна – «окраїна» Росії – це одна з підставових помилок. Вона базується на неправильному припущенні, що всі слова мають одне й тільки одне значення. Ми знаємо, що так не буває.

Слово «Україна» має два значення. Буквально кажучи, це відкрояна територія; слово «край» походить від «кряяти», to cut. Значення цього слова залежить від перспективи – звідки ти на цей край дивишся? Якщо ти дивишся на ці території ззовні, умовно кажучи, з перспективи Варшави чи Москви, – це «окраїна». Якщо дивишся зі сторони внутрішньої – то це твоя країна.

Перша згадка України з'являється 1187 року – йдеться про смерть переяславського князя, за яким «Україна много постана».

Питання: хто може плакати – окраїна чи країна? Очевидно, що країна. Тобто слово «Україна» дуже в багатьох випадках – назва території.

Ми таких прикладів знаємо багато. Приміром, знаємо слово «Deutschland». Звідки воно походить? Слово «Deutschland» походить від самоназви місцевих племен, старогерманського слова «tuit», і це слово означало «місцеві». Тобто «Deutschland» – це країна місцевих людей. Відповідно, це дуже загальна схема. Коли тебе питають, хто ти є, то ти кажеш: я місцевий, я походжу з цього краю. Я не маю потреби означати себе точно – я й так знаю, хто я є. Назву племенам переважно дають не самі племена, а інші, їхні сусіди. Зверніть увагу: назва «Deutsch» не повторюється в жодній з сусідніх мов. Для французів вони є Allemands, для англійців – Germans, для слов'ян – німці (буквально: «німі», ті, які не розуміють нашої мови).

Тобто «Україна» могла означати і країну, і окраїну. Ми не знаємо, з якою регулярністю вживалася одна чи друга назва... Можемо, однак, припустити, що термін «Україна» вживали дуже рідко, бо не було потреби його вживати.

До XVII ст. маємо один текст, але важливий, коли слово «Україна» вживається в значенні «країна». Це Пересопницьке Євангеліє, але в ньому йдеться про «україни іудейські» – тобто про «іудейські краї». Але в більшості текстів XVI–XVIII століття, це слово вживається як територія, де живуть козаки. Це є територія на межі заселених земель і степу, тобто окраїна.

189 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 12

Зрештою, треба сказати, що частіше вживається таки «Русь», «русини», «руські землі». Але ці слова, як я вже казав, мають переважно релігійне значення. Казати «я руський» означало, що «я не католик», «не мусульманин», «не юдей». Ці два терміни, «Русь» та «Україна» вживаються паралельно дуже довго, хоча, припускаю, частіше вживається термін «Русь».

Але термін «Україна» починає дуже активно функціонувати за часів Хмельниччини. Хмельниччина приводить до цього вибуху, коли термін «Україна» козацтва перетворюється на термін, що позначає одну територію, так звану Україну «на обох берегах Дніпра». І, що важливо, в цій території з'являється навіть Львів, а її крайня межа на Заході – Сян: «тікай ляше – по Сян наше». А вже в козацьких літописах XVIII ст. Україна фігурує як Батьківщина в нашому розумінні слова, з великої букви. Тобто слово «батьківщина» перестає означати те, що дістаєш у спадок від батька. Під цим поняттям розуміють ширшу територію – землю, яку знать має обов'язок захищати шаблею, і за це взамін дістає привілеї правити цією країною. Це поняття «Батьківщини» також приходить із Заходу. Це є італійське і латинське слово «*patria*», у значенні, яке ще є у Вергілія – «*dulce pro patria mori*» («солодко вмерти за батьківщину»). Є дослідження, що чітко показує, як це поняття появляється в старопольській мові XVI ст. як запозичення з італійської. Шляхта вважає «Річ Посполиту» своєю батьківщиною. Козацька старшина теж хотіла мати такі привілеї, які шляхта – бо ж вона теж захищала кордони Речі Посполитої від невірних! А коли шляхетська еліта відмовила козацькій старшині в цьому статусі, козаки підняли повстання і творять свою власну державу. І ця держава – Україна, територія, яку козаки захищають шаблею від ворогів: католиків та мусульман.

Козацька держава зникає і розчиняється в Російській імперії. Але саме слово «Україна» не зникає. Воно осідає в народних піснях. Як символ далекого й омріяного краю, де можна жити у волі і свободі. Вона така собі селянська утопія. Як поняття високої культури його відроджують романтики, передусім Тарас Шевченко. Його візія України як краю, де немає національного і соціального гніту, стає наріжним каменем української національної ідеї.

Тому тяжко говорити про Україну як про одне поняття. Бо воно має різні значення в різні часи, і то з'являється, то зникає. Важливо, що воно також функціонує з паралельним «Русь». Але за сто років – від народження Шевченка до початку Першої світової війни – «Україна» поступово витискає «Русь». Хоча Грушевський ще поєднує ці два терміни – «Русь-Україна», після війни і революції «Русь» відпадає. І це логічно: релігійна спільнота зникає, його місце переймає сучасне суспільство. А сучасне суспільство потребує національної, не релігійної назви.

Меседж 2¹⁹⁰**«Росія – наступниця Русі; українці – це ‘русские’»****Ярослав Грицак**

Російська пропаганда часто стверджує, що українські землі завжди називали Руссю, Росією; тому вони мають належати сучасній Росії. Але ми не маємо аж так багато старих карт, щоб перевірити те, як називали ці землі. Бо ще одна особливість нашого регіону полягає в тому, що до певного часу тут було мало або й зовсім не було карт – як не було багато книжок. Картографувати цю територію почали серйозно аж у XVIII–XIX ст. До того ж часу карти, які описують ці території, походять з Заходу. Місцевих карт не було, або ми їх не знаємо.

По-друге, якщо ми дивимося на західні карти, там нема однієї Русі. Одна з перших карт цієї території – це карта Фра Мауро, ченця з Португалії, приблизно 1450-й рік. І там є сім Русей. До того ж вони всі мають дивні назви. Скажімо, Біла Русь – це не сучасна Білорусь. «Біла» в той час могло означати територію, з якої не брали данину.

По-третє, якщо подивитися на карту Боплана – а це вже «карта України» – ви будете здивовані, що єдиною територією, яка мала назву «Russia», була Галичина. «Russia», «Руссія» – це латинська назва, і вона застосовується до нинішньої Галичини, а не нинішньої Росії, яку, своєю чергою, Боплан називає «Московія».

Всі ці приклади ілюструють тезу, яку треба назвати «золотим правилом історика»: минуле – це інша країна, там усе роблять по-іншому. Зокрема чи насамперед, назви минулого не тотожні з назвами сучасними. Сучасна Росія і стара Русь – це два різні поняття. Говорити, що Росія – пряма спадкоємниця Русі, – це так само, як казати, що Румунія (Romania) є спадкоємниця Риму. Якщо Румунія є спадкоємниця стародавнього Риму, то що ж тоді робити з Італією?

У минулому ми мали традиційні спільноти. У сучасності ми маємо модерні нації. Коли спільноти стають націями, вони часто міняють імена. Наприклад, колишня Римська держава стає Італією, колишні литвини стають білорусами, жмудь – литовцями, русини колишньої Речі Посполитої й Австро-Угорської імперії – українцями, московити («москалі») – росіянами.

Старі назви були дуже живучі. Але це не означало, що в головах у людей була плутанина. Коли у XIX ст. мешканців Київщини питали, хто вони такі, вони відповіли: «ми руські». А коли їх питали, чи вони ті самі, що й росіяни, вони обурювалися: «Які ми москалі?». Для них їхня «Русь» і «Московщина» були два різні поняття, що на землі, що на небі.

Важливо пам'ятати ще одну річ: «Русь» – це назва, яка прийшла до цієї території ззовні. Найпевніше, це назва, якою називали себе варязькі князі, які при-

Йшли сюди і встановили свою владу над територією, поліетнічною за складом свого населення.

Звісно, там було багато слов'ян. Але там були не тільки слов'яни – там були угро-фіни («чудь і весь»), там були степові народи. Стара Русь не була національною державою. Вона будувалася за іншим принципом. Як казав класик, у такій державі важливо було не те, якою мовою розмовляють селяни, а те, на якій землі вони працюють, скільки податків можуть платити. Більшість країн цього часу анаціональні, неетнічні, тому що вони жили за простою схемою: хтось приїде, встановлює владу і збирає податки з цієї території.

Тому казати, що «Русь» була російською державою – це значить не знати або не розуміти історії. «Русь» – це була передусім політична еліта скандинавського походження. Це є загальне правило цих часів: еліта іншого походження, аніж більшість місцевого населення. Візьміть, наприклад, норманів часів норманського завоювання Англії, які, до слова, такі самі скандинави, що й «русь». А навіть якщо еліта того самого походження, що й місцеве населення, то вона вдає, що має інше походження, аби підкреслити різницю між собою і простолюдом. Класичний приклад – шляхта Речі Посполитої з її «сарматським мітом». Вона вдає, що вона походить від королівських сарматів, що, своєю чергою, походять від біблійного Яфета, а селяни – це простолюдини, які походять від Хама.

Загальне правило є таке: еліта чужоземного походження асимілюється за три-чотири покоління. Це дуже добре видно з імен київських князів. Засновник династії був Рюрик (Ерік), його сином був Ігор (Інгвар), його дружиною була Ольга (Гельга). Натомість син Ігора й Ольги вже називався по-слов'янськи Святославом, їхній внук – Володимиром, їхній правнук – Ярославом і т. д. Русь була територією, якою правили слов'янізовані «руські нормани» Рюриковичі. А що таких князівств було багато, то було багато «Русей». Більшість цих князівств за декілька століть впали під тиском близьких або далеких сусідів, а на межі XVI і XVII ст. вигасла сама династія Рюриковичів. Тоді назва «Русь» стає синонімом церкви – це єдина структура, яка пережила всі зміни. А коли ця церква в Речі Посполитій реформується під викликом католицького Заходу, то її освічена еліта переносить разом з собою назву «Русь» у Московське царство і пізнішу імперію.

Тобто між Руссю і Росією існує зв'язок, але дуже непрямий, дуже опосередкований – як, зрештою, між Румунією і Римом. Його не можна заперечити, але й не можна доводити, як робить кремлівська пропаганда, до абсолюту. Бо частку «руської» спадщини мають не лише росіяни, українці чи білоруси, але й поляки, литовці і навіть шведи. Чи це значить, що вони теж мають належати до Росії? Якщо так, то чому б Румунії не заявити свою претензію на Рим та Італію?

Наратив II

«Україна – це штучний проєкт Заходу»

Меседж 1¹⁹¹

«Україну придумали поляки та австрійці»

Ярослав Грицак

Всі країни – це проєкти. Жодна нація не з'явилася природно. Вся соціальна реальність сконструйована. Якби все, що навколо нас, залишалося природним, то ми всі тепер мали б жити на деревах, у лісах.

Тож питання полягає не в тому, чи нація – «проєкт», чи ні. Питання в тому, чи цей проєкт життєздатний.

Я завжди кажу своїм студентам: iPhone – це конструкція, яка не «нормальна». Його теж хтось створив. Але це одна з найжиттєздатніших конструкцій, яка тепер є на світі.

Є дискусія, коли і за яких обставин з'явилися нації. Але факт те, що в XX столітті нації стали нормою. Бо головна світова організація називається «Організація Об'єднаних Націй», а не, скажімо, «Організація Об'єднаних Імперій» чи «Організація Об'єднаних Монархій».

Ернест Геллнер у своїй класичній праці «Нації і націоналізм» дає дуже приблизний підрахунок: у світі близько двох тисяч народів і близько двохсот націй. Тобто шанси, що народ перетвориться на націю, досить низькі – 1 до 10.

Якщо виходити з цього розрахунку, то український проєкт виявився навіть дуже життєздатним. Шанси його були досить невеликі, зокрема, з огляду на всі ті заборони і репресії, який цей проєкт зазнавав у XIX та XX століттях.

Що ж до тези, що українців спеціально «вигадали» австрійці чи поляки, то складімо повний список. Відповідно до нього, Україну створили: а) поляки; б) австрійці; в) німці; г) євреї («жидобандерівці», а перед Бандерою – «жидомазепинці»; г) більшовики. А тепер подумаймо: де і коли всі ці «творці української нації» могли діяти заодно? Логіка тут відпочиває.

Ми можемо сказати інакше: чомусь сталося так, що у XIX-му, а особливо у XX-му ст. було дуже багато неукраїнських держав і політиків, які тією чи іншою мірою були зацікавлені в проєкті «Україна». А раз хтось зацікавився в цьому проєкті «Україна», значить щось у ньому таки було, і щось можна було в нього вкладати.

¹⁹¹ Аналіз цього російського меседжу див. на с. 16

Я не буду тут вдаватись у деталі. Повторю тільки слова британського історика Домініка Лівена: більше за що-небудь на світі доля Першої світової війни залежала від того, що робилося навколо України. Український фактор був передовсім питанням контролю над великими природними і людськими ресурсами, що їх мали українські землі. Хто мав контроль над ними, той мав кращі шанси виграти війну. Те саме було під час Другої світової війни. Прочитайте, що Гітлер говорив про Україну – якою мірою він пов'язував свій успіх з контролем над українськими ресурсами.

Але щоб дістати контроль над українськими ресурсами, треба було щось з ними робити. Одного батога було мало. Треба було ще пряника. Говорять, що Гітлер виграв би війну, якби на воротах Києва німці вивісили не свастику, а український тризуб. Але тоді Гітлер не був би Гітлером. Натомість Сталін переграв Гітлера у грі українською картою. З одного боку, він нищив українців мільйонами, а з другого – зробив Україну державою-засновницею ООН.

Українське питання проявляється в часи воєн і революцій. Натомість коли приходять мирні часи, його пробують поховати і вдавати, що його не існує.

Якщо пам'ятаєте, ще в 1990–1991 роках Тетчер [тодішній прем'єр-міністр Великої Британії] та Буш [тодішній президент США] приїжджали до Києва, щоб сказати «Ми не хочемо бачити Україну незалежною самостійною державою». Я б сказав, що власне проєкт «Україна» тому видається дивним, що Україна подала значною мірою не завдяки, а всупереч [зовнішній] політичній підтримці. Просто українці вирішили для себе: досить, *enough is enough*. Ми не хочемо, щоб нами більше грали – ми самі хочемо бути гравцями і розпоряджатися своєю долею. І це було дуже природне рішення.

Між іншим, Росія – це теж сконструйований проєкт. До того ж Росія – проєкт пізніший і проблематичніший за український. Якщо конструкція України почалася з козаків і Хмельниччини, то Росія була сконструйована за Петра I. Нагадаю, що ще на початку XIX ст. один видний російський діяч пропонував переназвати Росію «Петровією» – такою аж допетровська дійсність була інакша, аніж за Петра і після Петра.

До Петра Росія не була нацією. Вона була частиною т. зв. *Slavia Orthodoxa* – православного світу, мешканці якої розмовляли різними слов'янськими діалектами, мали якийсь рудиментарне уявлення про свою історію, але не мали ані уявлення про свої кордони, ані літературної мови, бо сама література була дуже бідна. Це була традиційна спільнота, яку об'єднувала одна річ – православ'я, «руська віра». Вона була схожа на мусульманський світ, який протиставляється концепції нації, вважає її гріховною, бо нації і націоналізми розбивають єдність цього світу.

«Нація» є підставово західний конструкт, як і демократія, парламент чи iPhone. Вона експортована з Заходу, як той самий iPhone. Стара Русь не мала концепту нації. Вона не мала інструментів, тому що головний інструмент [націєтворення] – уява, а уява неможлива без читання книжок. Книжки дають спільні сенси і відчуття належності до спільного простору, більшого за село в якому живеш. Юрій Слезкін сказав блискучу фразу: «Нації – це племена, які читають книжки». Якщо забрати в них книжки – лишаються племена.

Якщо скласти каталог книжок, які циркулювали на православному просторі від часів хрещення Русі і аж до часів Петра I, ця кількість залишалася більш чи менш одна й та сама. І в середньому дорівнювала числу книжок у бібліотеці середньостатистичного візантійського монастиря.

Поява друкарського верстата щось змінила, але небагато. Якщо на католицькому Заході за 150 років від моменту його винаходу в західнохристиянській Європі надруковано 6 млн книжок, то в Східній Європі – щонайбільше 40 тисяч. Тобто Русь не мала інструментів [для творення нації].

Ту саму історію бачимо з освітніми центрами. Дуже довго тут [на території колишньої Русі] не було жодного університету, жодного колегіуму. На Заході вони з'явилися ще в XI столітті. До XV століття сітка університетів дійшла до Кракова, до межі з православним світом – але далі цієї межі не перейшла.

Перші православні освітні центри, з'явилися на межі XV і XVI століття в Остро-зі, Львові та Києві. Чому? Бо тут був сильний тиск католицизму, на який треба було відповідати. А вистояти проти сильнішого противника можна лише тоді, коли оволодієш його зброєю. А головною зброєю католиків була освіта і книжка. Тому не дивно, що православні братські школи та Києво-Могилянська академія ведуть навчання за програмою єзуїтів, і при кожній з них існує друкарня.

У Росії цей рух почався значно пізніше, аж за Петра I, який теж відчув потребу відповісти на виклик Заходу. Тому петровська Росія – продукт вестернізації Русі. Так само як Україна й Білорусь. Тільки в Україні ця вестернізація почалася раніше, та й пішла вона значно глибше за російську та білоруську. У Росії були вестернізовані тільки еліти, народ продовжував жити «по старинке». В Україні вестернізація торкнула аж до самого низу, до народної культури. Не дивно, що роль перших вестернізаторів Русі за Петра I виконують вихідці з «Малоросії».

Вестернізація в нашій частині світу тотожна з модернізацією. Православний світ не мав достатніх сил і потуг, щоб себе змодернізувати. Модерність прийшла тут із Заходом, у відповідь на виклик Заходу. Росії це ніколи не вдалося, хоча вона декілька раз пробувала. Останній раз це сталося за Горбачова і Єльцина. Тепер цю невдачу Кремль назвав «русским миром». Мовляв, ми не можемо жити по-іншому, бо ми окрема цивілізація, ми підемо іншим шляхом, у нас свій *Sonderweg* [особливий шлях. – *Ред.*]. У нас інші цінності, тому ми можемо арештовувати без суду і слідства, розправлятися з опозицією, анексувати чужі території.

Російська нація ніколи так і не звільнилася з-під своєї імперії. Росіянам так і не вдалося чітко зрозуміти, де закінчуються кордони їхньої нації, а починаються територія сусідів. Вони й далі думають, що в сусідів є території, які належать їм, росіянам.

По-друге, імперія – це не тільки про території і про владу над чужими народами. Це також трактування свого власного населення як підданих, за формулою «що хочу, то з ними зроблю». Нація ж – це не спільнота, це суспільство, з наголосом на префікс «су-». Тобто вона є об'єднання громадян, які свідомі своїх прав і готові їх захищати.

Загалом кажучи, Україні теж це поки не вдається. Але вона не здається. Вона не трактує Захід як ворога. Та й українці не дають себе перетворити в підданих. І тут вони дійсно більше схожі на австрійців, поляків, американців, євреїв, аніж на росіян.

Меседж 2¹⁹²**«Українську мову створили штучно»**

Всі мови є штучні. Мови не існує в природі – в природі існують говірки і діалекти. Була колись суперечка, чому іврит – мова, а їдиш – це діалект. Найкращу відповідь дав професор, викладач їдишу: мова – це діалект, за яким стоїть армія. Але сучасний іврит – одна з найштучніших мов світу, бо він творився активно і свідомо в ХХ ст. Однак він мова Ізраїлю і його армії, тобто життєздатний.

Тобто всі мови – конструкти. Сучасні мови – це переважно конструкти ХІХ ст. У той час складаються граматики і словники. Це так само стосується як російської, так і української мови. Питання в тому, як і на основі чого вони конструювалися. Очевидно, що мають бути якесь ядро чи ядра.

У російській мові одним з головних ядер послужила старослов'янська. Можна було б сказати, що це була мова еліт – мова, якою писав Ломоносов або Тредіаковський, зі складними конструкціями, «вичурна» і вимучена. Але тут треба зробити істотну поправку: російські еліти не розмовляли цією мовою. Більшість розмовляла французькою. Зверніть увагу, якою мовою розмовляє російський вищий світ у «Війні і мирі» Толстого, або якою мовою переписуються Євгеній Онегін та його кохана Татьяна. Можна припустити, що мова Ломоносова і була така вимучена, бо так насправді ніхто цією мовою не розмовляв. Переворот звершив Пушкін: він почав писати мовою простолюду. Відтоді до російської мови додалося друге ядро.

В українській мові теж існує велика різниця між мовою Сковороди та мовою Шевченка. Але роль і місце церковнослов'янського ядра в ній значно менші, аніж у російській. В основі сучасної української мови була покладена говірка Полтавщини. Але на цій говірці не можна сказати складніших, сучасніших речей. Тому абстрактна і понятійна лексика в українській мові переважно галицького походження. Не тому, що галичани особливо були схильні до абстрактних речей, а тому що в Галичині діяла негласна українська академія наук – Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Зрештою, воно було галицьке лише за місцеперебуванням. Бо гроші на його створення дала українська поміщиця з Російської імперії, зі спонуки українських діячів з тієї ж імперії, а головою цього товариства 20 років був киянин Михайло Грушевський. У кожному разі, українська мова не лише двоядерна, вона ще й побудована на консенсусі між полтавською говіркою та галицькою книжкою лексикою, у якій, як і у польській, багато запозичень з латини і німецької.

Ми значно менше знаємо, що робилося перед цим етапом конструкції української та російської мов, і якими говірками говорили, скажімо, у ХІІ чи ХІV ст. Маємо надто мало текстів і тому можемо послуговуватися тільки непрямими даними. Скажімо, писар, який переписує церковнослов'янський текст, мимоволі може робити помилки й описки відповідно до своєї говірки. За цими описками можемо судити, що існували певні елементи тяглості між сучасною українською мовою і тією говіркою, якою розмовляли на наших землях у ті часи.

192 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 17

Значно більше маємо текстів з часів, коли руські землі переживали своє культурно-національне відродження на межі XVI – XVII ст. Бачимо, що запозичень з латини, польської і німецької мови в них так багато, що українська цілком могла б стала західно-, а не східнослов'янською мовою. Тобто вона була б ближче до чеської чи польської, аніж до білоруської чи російської.

Перебування в Російській імперії та Радянському Союзі різко змінило вектор розвитку. У Російській імперії робилося все для того, щоб українська мова «не сталася». Її двічі забороняли, вона не стала мовою ані школи, ані церкви, не говорячи вже про армію. Української мови «не було і не могло бути».

У Радянському Союзі її ніколи формально не забороняли. А в 1920-і роки, у часи українізації, вона сильно розвинулася. Але, починаючи з 1930-х років, почалася інша тенденція: максимально зблизити українську і російську мову, знищивши в українській мові всі ті елементи, які найбільше відрізняли її від російської – скажімо, заборонити «тверде г» чи передавати латиномовне «h» через «х». По-друге, робилося все, щоб понизити соціальний статус української мови. Аналіз радянських переписів чітко показує: у Радянській Україні що вищим був статус групи, то меншою була частка україномовних. Робити нормальну кар'єру можна було лише в російській мові. Українська мова була зведена до статусу розмовної мови тубільців-селян. Ці факти є очевидні, але вони заперечуються: мовляв, українці самі охоче асимілювалися! Але є статистика книговидаць у всіх соціалістичних країнах, не тільки у СРСР, але й поза ним. У ній за кількістю видань рідною мовою на душу населення українці стояли на останньому місці. У них забирали книжки, щоб вони перестали бути нацією, а стали простим племенем.

Ця політика мала всі ознаки «лінгвоциду». Вона зробила злу послугу українцям ще й в іншому: через те що українська мова переслідувалася і понижувалась у статусі, то вона перетворилася в щось на зразок національного святошу для свідомих українських патріотів. Створювалося враження, що мова – головний національний критерій. Насправді це не так. Якби це було так, то не існувало б тепер хорватів і сербів – була б одна сербсько-хорватська нація. Бернард Шоу якось дуже влучно сказав, що англійська мова розділяє дві нації – американську і британську. Маємо масу подібних до цього прикладів.

У нашому ж регіоні з різних причин ми чомусь зациклюємося на мові. В нас є цей концепт, що нація – це є її мова. Це особливо яскраво звучить в російському контексті: мовляв, російська нація простягається так далеко, як звучить російська мова. Дуже схоже на концепцію німців і Гітлера. Мовляв, німецький «Райх» – це там, де звучить німецька мова. Тоді Карпати також можна було назвати німецькою територією, тому що були карпатські німці. Причорномор'я – теж тоді німецькі, бо там були німецькі колоністи. Тож думання росіян дуже схоже на концепцію німців, коли націю змішують з мовою. Це концепція «фольку»: нації, яка формується на основі мови, – на противагу французькій чи американській політичній концепції нації.

Наратив III

«Крим, Донбас і південний схід України – це Росія»

Меседж 1¹⁹³

«Крим споконвічно належав Росії»

Ярослав Грицак

«Споконвічно» Крим – це не російські землі, а грецькі землі. Або кримсько-татарські землі, залежно від того, від чого рахуємо. Але не російські. Тому що російський елемент з'явився дуже пізно. Навіть Русь не контролювала Крим. Крим – це територія сама по собі, тому про споконвічність нема тут що говорити.

Меседж 2¹⁹⁴

«Донбас і 'Новоросія' – це частина 'русского мира'»

Щодо Донбасу – це така сама історія: Донбас не був ані український, ані російський – він був донбаський, регіональний. Це той регіон, який ніколи не мав сильно розвинутої національної ідентичності. Кожен уряд, який намагався цей регіон контролювати, мав з ним величезні проблеми. Тому що це регіон, де був видобуток. А видобуток завжди пов'язаний з непомірною експлуатацією, а з другого боку – з високим рівнем бандитизму. Там, де добуваються нафта, газ, діаманти, над тим завжди є злочинні структури.

Порівняйте це з золотою лихоманкою в Каліфорнії, чи з видобутком діамантів в Африці, чи з чимось іншим – і будете бачити ці всі речі. Це те, що називається «карбонова демократія» – що більше видобувається карбовоних ресурсів [ресурсів на основі вуглецю – вугілля, нафта, газ, діаманти тощо. – *Ред.*], то бандитськішим буде цей регіон. Бо він дає надзвичайно великі прибутки.

З другого боку, величезні маси населення живуть тут в умовах постійного ризику, бо праця в шахтах небезпечна. І з цими людьми ви не можете конфліктувати, тому що кожен їхній день – на межі життя і смерті, і коли вони на поверхні, їм нема чого боятися.

193 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 19

194 Аналіз цього російського меседжу див. на с. 22

Умовно кажучи, ці землі ніколи ніхто не міг собі «проковтнути». Цього не зробили ані Російська імперія, ані тим більше Радянський Союз. І це дісталось в спадок Україні.

Якщо ж говорити про південний схід України, яку російська пропаганда називає «Новоросією», то це була територія колонізації. І Російська імперія, і сама Катерина II активно запрошували найкращих колонізаторів: це були німці, греки, євреї. Але головним колонізатором було українське селянство. Адже це було селянство, яке відчувало сильну потребу в землі – бо був земельний голод. Маса колонізували цю територію до кінця XVIII століття. І від кінця XVIII століття майже кожна область з цієї території переважно україномовна, якщо не брати до уваги міста.

Що сталося з демографічного погляду? Після ліквідації Кримського ханства і його анексії Російською імперією ця територія стала етнічно українською. Бо її колонізувало селянство, і селянство там становило більшість.

А коли приходить принцип демократії, коли вирішує не меншість, а більшість, то саме українці починають вирішувати долю цих земель. Бо є колонізація «згори», а є колонізація «знизу», яку проводять самі народні маси. Тому проєкт «Новоросія», який означав «колонізацію згори», розбився об «колонізацію знизу».

«Новоросія» була створена, але вона була така ж нетривка, не *sustainable*, як російська чи радянська модернізація. І крах «російської весни» та й всього проєкту «Новоросії» 2014 р. це наочно показали.

Друга річ, яку хочу розповісти. Принцип, що, мовляв, «є країни, які мають наші території» – це принцип, який пасує до 1920–1930 рр. чи до Другої світової війни. Бо сучасний світ передусім будується на відмові від думки, що є наші території, які належать чужим державам.

Класичний приклад – Ельзас і Лотарингія. Це були території, навколо яких велися французько-німецькі війни щонайменше 50 років. Починаючи з 1870 року і до Другої світової війни.

Але після Другої світової війни приходить період французько-німецького порозуміння, яке вирішує, що кордон не міняється. При цьому створюється ідея Спільноти сталі і вугілля, яка дозволяє ці території спільно використовувати. І це закріплюється французько-німецьким примиренням, коли де Голль і Аденауер потиснули один одному руки під час служби в Реймському соборі, ключовому елементі французької ідентичності, де відбувалася коронація королів.

Тож головний принцип сучасної Європи – кордони непорушні. Вони недосконалі, вони нам не подобаються, але вони непорушні. Якщо виходити з логіки, якою користується сучасна Росія, тоді поляки мали б казати, що є великі території в Україні, які належать Польщі – аж до Дніпра, аж по Київ. Що Київ – це польське місто. І так було, тому що в XVII – XVIII столітті основною мовою в Києві була польська. Тобто, мовляв, Київ – це «віковічно польська територія». А що вже говорити про Львів?

Але що сталося в українсько-польських стосунках? У 1950-х роках з'явилася еліта, яка сказала, що для добра польської справи треба визнати, що Вільнюс – литовське місто, а Львів – це українське місто. Це був Єжи Ґедройць.

Ми не почули таких голосів з російського боку. Були лише голоси поодиноких інтелектуалів.

Якщо ми говоримо про когось із російського боку, могли б очікувати це від Солженіцина. Натомість Солженіцин пише «Как нам обустроить Россию?» і каже, що є, мовляв, наші території в Казахстані і в Україні. Тому ми не повинні їх відпускати.

Тож проблема в тому, що Росія і російські інтелектуали і далі думають категоріями 1920–30 років, ніби війни не було, ніби не було цієї великої трагедії. Для них продовжує бути чинним «можем повторить». Це архаїчний спосіб мислення, але також і небезпечний спосіб мислення. Бо якщо ми цей спосіб мислення використовуємо, то ми маємо суцільні зони конфлікту знов, як у Європі, не говорячи вже про весь світ. І тоді ми маємо привід для нової великої війни.

Наратив IV

«СРСР – потужна імперія, Сталін – герой»

Меседж 1¹⁹⁵

«СССР був потужною імперією, а українці знехтували її здобутками»

Ярослав Грицак

Без сумніву, Радянський Союз був модернізаційним проєктом. Йому належать дуже великі заслуги перетворення колишнього аграрного суспільства в індустріальну країну.

Але це сталося майже в усіх країнах тогочасного старого світу, а також Західної Європи і Північної Америки. До того ж сталося: а) набагато меншим коштом; б) з набагато меншими жертвами і в) набагато успішніше.

Тому промисловий потенціал Радянського Союзу, якщо рахувати за валовим продуктом на душу населення, був досить слабкий. Модернізаційний потенціал Радянського проєкту був дуже сумнівний, тому що він не створив інноваційних структур. Винятком була хіба що військова промисловість. Тому про СРСР і говорили, що це Верхня Вольта (африканська країна) але з ядерними ракетами.

По-друге, радянська схема індустріалізації не була sustainable [тобто не мала довготривалого потенціалу. – *Ред.*]; вона могла привести до результатів у короткому часі, але була безперспективна на довшу мету.

Є загальне правило: якщо починаєш модернізувати відсталу країну, то що відсталіша вона, то більш «запаморочливіших» результатів ти досягаєш на перших порах. До слова: це саме те, що тепер робиться з Китаєм.

Але постає питання: що далі? Чи ти далі втримаєшся на цій траєкторії? Комунізм показав, що він на цій траєкторії не втримався в жодній країні. Ця індустріалізація швидко вичерпала свій потенціал.

І найголовніше: радянське керівництво проґавило перехід від індустріальної до постіндустріальної доби. Цей перехід почався на Заході у 1960-х роках, і тепер він давно вже постіндустріальний. Головна частка валового продукту тепер видобувається не з диму від фабричних труб, а від диму чашки кави. Хрущов у 1960-і обіцяв догнати і перегнати США за видобутком сталі та іншими показниками розвитку важкої промисловості. Він, однак, не розумів, що закликає бігти в інший бік, аніж туди, куди рухається розвинутий світ.

¹⁹⁵ Аналіз цього російського меседжу див. на с. 26

Україна пережила розвал радянської індустрії у 1990-х. Але від 2000-х вона пережила перехід до постіндустріальної доби. Як і на Заході у 1960-х, у ній тепер теж більша частка валового продукту виробляється в сервісній економіці. Так що вона не проїдає радянський індустріальний запас – вона створила йому адекватну альтернативу.

До слова: не можна зрозуміти, звідки взялися перший і другий Майдан, чи навіть революція «Зе», якщо не брати до уваги факту цього переходу. Бо по всьому світі він приводить до появи нового середнього класу і нового покоління, яке не готове більше терпіти авторитарний режим, хоче змін і вимагає поваги до людської гідності.

Меседж 2¹⁹⁶

«Більшовики і Сталін створили Україну»

Ярослав Грицак

Є відома дискусія між Розою Люксембург і Леніним 1918-го року. Роза Люксембург тоді звинуватила Леніна, що він неправильно робить революцію. Один із закидів з її боку полягав у тому, що Ленін загравав з українським націоналізмом.

Ленін відповів їй, мовляв, «а ти дивилася на карту виборів, де проходили установчі збори восени 1917 р.? Чи випадково, що в українських губерніях виграли не російські, а українські соціалістичні партії? Як можна ігнорувати територію, де більшість населення голосує не за нас, а за українців?»

Те, що робили Ленін і більшовики, були поступками в національному питанні. Бо те, що робив Радянський Союз, – це не була добра воля. Це був вимушений компроміс, аби утримувати владу на цій території. А що на периферіях колишньої Російської імперії були сильні національні рухи, зокрема селянські, то більшовики були змушені погодитися на утворення СРСР, хоча первісно це не входило в їхні плани: вони були централізатори і були проти федеративної держави. Але стали єдиною російською партією, яка була готова піти на цей крок. «Білі» були категорично проти. Саме це, на думку кількох істориків, стало одною з причин, чому більшовики змогли перемогти, а «білі» прогнали.

Поразка «білих» у тому сенсі схоже на поразку Гітлера, про яку вже говорив вище. Хочеш виграти – мусиш рахуватися з українцями й з українським питанням.

Ще раз повторю: утворення СРСР взагалі і Української РСР зокрема було союзом між двома силами – російськими більшовиками в центрі та національними рухами на окраїнах. Жодна з цих двох сил не мала достатньо сил, щоб встановити одноосібний контроль над неросійськими периферіями. Звідси – політика коренізації в 1920-х. В українському випадку це була політика українізації, і з усіх політик коренізації вона зайшла найдалше.

¹⁹⁶ Аналіз цього російського меседжу див. на с. 28

Але чим був цей союз? Це був союз вужа і гадюки – сил, які воліли дивитися одне на одного через приціл гвинтівки. Кожна з цих сил вважала, що цей союз є тимчасовий компроміс, і рано чи пізно він скінчиться.

Він загалом скінчився в 1929-му році – після згортання українізації і початку сталінського плану. Це насамперед привело до зламу опору українського села, до Голоду, пізніших репресій. Але це можна було робити, поки не було війни, поки українське питання було внутрішнім.

Але коли починається війна, українське питання стає питанням не внутрішнім, а зовнішнім. Ним маніпулюють усі. Як я вже казав, у розігруванні української карти Сталін виявився найвправнішим.

Якщо коротко, українське питання було таке важливе, що його не можна було: а) ані ігнорувати, б) ані програвати. І те, що Сталін «збирає» ці землі, – спроба це питання контролювати. З одного боку – привласнити, а з другого – контролювати.

Але виявилось, що, попри всі ті спроби Україну контролювати, вона виявилася однією з найнеконтрольованіших територій. Бо український рух у Радянському Союзі був одним з найсильніших. Він був особливо сильний на Західній Україні, в Галичині, де націоналістичне підпілля вело збройну боротьбу аж до кінця 1940-х. Навіть після придушення цього руху Радянська Україна залишалася проблематичною територією.

Наприклад, однією з головних причин введення радянських танків у Прагу 1968 року було українське питання. Бо партійна еліта УРСР наголошувала, що якщо не будуть введені танки, то вони не гарантують, що можна втримати Україну в межах Радянського Союзу. 1989–1991 рр. це добре показали. Україна, з одного боку, складає враження, що вона умиростворена територія, коли часи спокійні. Коли ж часи неспокійні, і з'являється зовнішній виклик – чи то війна, чи криза комунізму – українське питання знову постає. Кінець кінцем українці вийшли зі складу Радянського Союзу і тим самим забили останній цвях у його труну. Тому кажуть, що возз'єднання українських земель було одним з найбільших прорахунків Сталіна.

Тож підсумую: поступки Україні в СРСР – це не була добра воля більшовиків. Це була спроба рахуватися з обставинами прагматично. Спроба утримати контроль над цими територіями, без яких не можна втримати владу в центрі.

Наратив V

«Усі українські націоналісти були фашистами»

Меседж 1¹⁹⁷

«УПА – це колаборанти Гітлера»

Ярослав Грицак

Мені важко назвати колаборантами армію, головний символ якої сидів у нацистському концтаборі 3 роки підряд. Це якийсь дивний спосіб колаборації.

У роки війни колаборація, на жаль, була нормою. Вона універсальна. Спротив був винятком. І це логічно, тому що в кожній людині є особисте життя. І нема такої ціни, яку люди не готові заплатити за життя своє чи життя своїх найближчих, особливо якщо колаборація дає шанс. Тому треба відрізнити вимушену колаборацію від колаборації добровільної.

Що з цього випливає? Рівень колаборації не визначається бажанням населення колаборувати, тому що колаборують майже всі. Рівень колаборації визначається тим, якою мірою окупаційна влада дозволяє цю колаборацію. Позиція німців – не трактувати українців як союзників. Вони, як «унтерменші», на цей статус не заслуговують. До колаборації якщо їх і допускати, то дуже обмежено, на певних умовах: жодного створення власної держави, відсутність українців на найвищих посадах (ці посади координують німці).

Колаборацію дозволяли передусім у поліції. Бо хтось повинен виконувати брудну роботу. Найбрудніша робота – це винищення євреїв. А що вважається, що українці – це недолуди, то їм така робота, мовляв, «найкраще підходить». До речі, так само німці сприймають білорусів і прибалтів. Тому, щоб поберегти психіку німецького солдата чи офіцера, для найбрудніших акцій використовується поліція.

Тогочасна українська поліція етнічно не була повністю українською. Там були різні групи і прошарки, разом з солдатами колишньої Червоної армії. «Українською» вона була тільки за назвою, але не мала жодної свободи дій, вона була під керівництвом німецьких офіцерів.

Тобто колаборація була, але, якщо порівняти з Західною Європою, вона була дуже обмежена. Росія має те щастя, що вона не була окупована. Якби вона була окупована, то, припускаю, була б і «російська поліція».

Не маємо дуже багато польської колаборації, але це сталося тому, що Гітлер взагалі не допускав ідеї польської колаборації. Польща, вважав Гітлер, мала бути просто знищена.

З тієї ж причини майже не маємо єврейської колаборації. Хоча є теза, над якою сперечаються, що в Judenräte [«Єврейських радах», створених нацистами у Східній Європі для керування євреями в гетто. – *Ред.*] був елемент колаборації.

А тепер уявімо собі найгірше: що у війні переміг Гітлер. Якби так сталося, то найбільшими колаборантами Радянського Союзу були б українці. Бо українці були досить добре представлені на фронті і на високих посадах.

Тобто колаборація була «вибором без вибору» для українців. Хоч би яка сторона перемогла, українців все одно б вважали за колаборантів.

Інше питання: чи оунівці були фашисти? На нього нема однозначної відповіді. Бо якщо говорити про нього не публіцистично, а науково, то воно дуже складне.

Бо публіцистично – є такий відомий «аргумент Гітлера»: в тяжкій суперечці кожен, хто хоче збити з ніг противника, на другому-третьому реченні буде називати його «фашистом» чи «Гітлером».

З наукового погляду, питання треба формулювати так: до якої міри український рух був чи пробував бути фашистським, а до якої міри він таким не був?

У 1930-х роках, після Голоду (це дуже важливо), після посилення репресивних дій щодо українців з боку Польської держави, і особливо ближче до кінця 1930-х років, в українців з'являється сильна тенденція до фашизму. Не до [німецького] нацизму, а радше до [італійського] фашизму. Адже більшість діячів того часу вважали, що зразок для націоналістів – Італія, а не Гітлер. З тієї простої причини, що фашистська Італія була релігійна, а німецький нацизм був антирелігійний.

Такою була загальна тенденція, і ця тенденція зміцнювалася ближче до 1939 року. І 1939 року маємо виразні впливи фашизму на практику та ідеологію ОУН. Цілком можливо, що вона стала б фашистською, якби німці не поклали цьому край. Бо німцям не було вигідне існування українського фашизму.

Є текст, на який мало звертають в Україні увагу. Це текст Александра Ватта «Мое ХХ століття». Коли він, лівий ліберал, пише про 1930-ті роки, то з гіркотою відзначає, що близько 1939 року зникають усі інші опції. Залишаються тільки дві: фашизм або комунізм. Люди приймають або одну, або другу опцію. І це загальна тенденція. В українському випадку фашистську опцію найбільше представляв Донцов, що, як і Муссоліні, до війни був соціалістом.

Як не дивно, майже парадоксально, еволюцію українського націоналістичного руху до фашизму спиняє сам Гітлер. Бо йому не вигідно мати ще один фашизм на цій території, особливо там, де німці хочуть безроздільно панувати. Вибираючи собі в союзники між поміркованими націоналістами і радикальними націоналістами, нацисти завжди обирають поміркованих – це було загальне правило. Тому Горті, а не Салаші. Тому Кубійович, а не Бандера.

А друга теза полягає в тому, що «фашизаційна» тенденція українського націоналізму розбилася об Східну Україну. Тому що українські націоналісти не дума-

ли тільки про Галичину чи навіть Західну Україну. Для них йшлося про велику Україну – Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донбас. Коли вони пішли туди, то зрозуміли, що ідеологія донцовізму там не діє. Місцеві люди – українці. Але вони не сприймають ідеї «Нація понад усе!». Вони більше зацікавлені в соціальних питаннях: 8-годинний робочий день, розпуск колгоспів і т.д. Тоді ці молоді українські націоналісти під впливом свого досвіду почали вимагати перегляду ідеології українського націоналізму.

Пізніше, після війни, вони опинилися на Заході, й у них був гострий конфлікт з Бандерою. Бо бандерівці цієї еволюції не прийняли, вони вважали, що ці націоналісти-ревізіоністи підпали під вплив радянської пропаганди або самі агенти НКВД. І тоді ці дві гілки дуже радикально розійшлися між собою.

Тож український націоналістичний рух еволюціонував, але за загальним напрямком, який був тоді в Європі. Коли панував марксизм-комунізм, у 1920 роках український рух був на лівій стороні, але коли ситуація в Європі міняється, він переходить вправо. Під час війни знову міняється ситуація, і він рухається вліво.

Український рух не «річ сама по собі», він не діяв у вакуумі, він відображає загальні обставини. І ці обставини навіть не українсько-російські, вони глобальні.

Меседж 2¹⁹⁸

«Гасло ‘Слава Україні!’ – це калька з нацистського гасла ‘Гайль Гітлер!’»

Ярослав Грицак

Ну яка це калька? Якби було «слава вождю» – то так. До слова: така спроба була, до того ж першими це пробували запровадити навіть не бандерівці, а мельниківці: це було гасло «слава нації, слава вождю». Але це не прижилося.

Гасло ж «Слава Україні! Героям слава!» не оунівське. Це лозунг, який виник раніше, в часи революції 1917–1918-х років, задовго до Гітлера.

По-друге, є два лозунги. Перший – «Слава Україні! Героям слава!», а другий – «Слава нації! Смерть ворогам!». Якщо перший лозунг прижився на Майдані, то другий лозунг не прижився. Тому що перший лозунг не має ксенофобічного відтінку. Перший лозунг нейтральний, а другий – виразно ксенофобічний. І він не прийнявся.

Наратив VI

«Україна забула про перемогу над нацизмом»

Меседж 1¹⁹⁹

«Україна нехтує перемогою 1945-го року»

Ярослав Грицак

Ми не хочемо забути про перемогу. Але ми хочемо нагадати, що війна почалася 1939 року, а не 1941-го. І що український фактор у цій війни був присутній не від 1941-го, а від самого початку війни. Інакше не було б введення радянських військ в Західну Україну, Західну Білорусь і Балтійські країни, і не було б масових жертв на цій території. Ян Грос у своєму дослідженні про «радянізацію» колишніх польських територій показує, що кількість жертв у радянській зоні окупації була в 3–4 рази вища, ніж у німецькій.

Якщо б Гітлер не почав 1941 року війни проти СРСР, пальму першості в знищенні населення мав би Радянський Союз. Це була найкривавіша диктатура. Українці не хочуть забути про 1939 рік. Але 1939 рік – це дуже близько до 1933 року: всього лише шість років. Ті українці, які воювали в Червоній армії, пам'ятали, що робилося в Україні у 1933 році.

Є багато свідчень того, що Сталін ставився з підозрою до українців в армії, вважав, що вони не хочуть воювати, що вони «записалися в козачки», масово здаються в полон.

Звісно, ці підозри здебільшого були безпідставні. Українці добре воювали, і це показує і статистика нагород, і число українців – героїв СРСР. Але принаймні влітку 1941 р., коли Червона армія зазнавала поразки за поразкою, Сталін мав бодай почасті рацію.

Збереглися щоденники і листи німецьких вояків зі Східного фронту. Один німецький офіцер, який був в Україні влітку 1941 року, пише, що українці зустрічають німців з хлібом і сіллю. Виглядає, що українці – це «остання нація Європи, яка нас ще любить».

Зрозуміло чому. Це не була любов до Німеччини. Це була надія багатьох українців, що німецька армія звільнить їх від Сталіна і сталінського режиму. Звісно, ця надія виявилася ілюзорною. Гітлер виявився ще гіршим від Сталіна.

Але нелюбов до Сталіна збереглася. Одна з головних відмінностей між Росією й Україною тепер полягає в тому, як росіяни й українці ставляться до Сталіна. Якщо росіяни ставляться до Сталіна переважно позитивно і бачать у ньому

¹⁹⁹ Аналіз цього російського меседжу див. на с. 36

творця перемоги у війні, то українці ставляться до нього переважно негативно й ототожнюють його з Голодом та репресіями.

Якщо для росіян головна засаднича подія – це «Велика вітчизняна війна», то для українців за останні 10–15 років це Голодомор. У всіх українських регіонах склався консенсус щодо трьох пунктів: а) Голод був, б) він був штучний і в) в Україні він мав характер геноциду.

Друга річ – це те, що тепер з'явилася нова і страшна цифра про війну – 42 мільйони жертв. Вона демонструє те, про що говорили інші солдати, зокрема фронтовики. Я весь час звертаю увагу на одну з найкращих книжок про Другу світову війну, чи «Великую отечественную», як її тоді називали – це спогади Ніколая Нікуліна. Це працівник Ермітажу, який у часи війни був молодим солдатом-артилеристом. Він пише, що тоді відбувалося на фронті. Наступ німців спиняли тілами радянських солдат. За його словами, німецький військовий «ніж» проходив через радянську територію як крізь «масло», і єдиний спосіб зупинити його – це дати йому заіржавіти, «наситити» його солдатською кров'ю. Він розписує, які безумні накази давалися – роту за ротою, дивізію за дивізією слали на неминучу смерть заради «галочки». По війні він зустрічався з німецькими ветеранами. Вони розказували, як німецькі кулеметники божеволіли на передовій: вони змучувалися вбивати – бо скільки не вбиваєш, а радянські солдати, як смертники, все йдуть і йдуть.

У 1975 році він приїхав на поле битви, у якій брав участь. Що його найбільше вразило (це і стало причиною, чому він почав писати спогади) – він побачив там маси непохованих рештків від загиблих солдат. Їх немов убили вдвічі: спочатку – фізично, вдруге – забуттям.

Радянський Союз не міг перемогти, не «закидавши» німців трупами. Один мій знайомий передавав слова свого батька, польового командира: «За таку перемогу судити треба».

Як пише Ніколай Нікулін, ніхто з солдатів в атаці ніколи не кричав «за Сталіна». Кричали «Мама!» або матюкалися. Нікулін – росіянин, я не знаю, чи він мав, чи не мав якихось проукраїнських симпатій. У книжці це не простежується. Але його позиція близька до теперішньої української.

Він передбачає, що станеться по тому, як більшість ветеранів-фронтовиків відійдуть у той світ – разом з ними відійде і їхня фронтова правда війни. Бо хто найбільше розповідає і пише про війну в СРСР? Ті, хто сидів у тилу. Хто посилав людей на бійні. Тиловики, енкаведисти, головнокомандувачі. І в тій історії і Сталін, і Жуков будуть головними героями.

В українському випадку найближча до спогадів Нікуліна книжка Федора Моргуна. Він називає цю війну не інакше, як «сталінсько-гітлерівський геноцид українського народу». Моргун не був націоналістом. Він виходець з Донбасу, був першим секретарем Полтавського обкому – через те його текст заслуговує на особливу довіру. Бо, будши радянською людиною, він терпіти не міг офіційної радянської пропаганди.

Тому спроба українців мати свою правду – це набагато більше наближення до фронтової правди, аніж та офіційна «правда», яка йде з Кремля.

Автори та команда проєкту

Кирило Галушко – кандидат історичних наук. Старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ. Координатор громадського проєкту «Лікбез. Історичний фронт» з 2014 р. Історик, етносоціолог, публіцист, літератор. Член Громадської ради при Президентові України. Організатор та упорядник більше 30 видань з історії, зокрема 10-томної популярної історії України («Історія без цензури», Харків: КСД, 2015–2016), відвідав з лекційними проєктами 40 міст України та зону військових дій на сході. Автор та співавтор більше 10 підручників та монографій. Спеціалізується на проблемах історії націоналізму, політики пам'яті та історії картографії.

Іван Гоменюк – дослідник історії (м. Київ), автор книг «Пустощі східноєвропейської Кліо» (2011) та «Провісники Другої світової. Прикордонні конфлікти в Центрально-Східній Європі. Від розпаду імперій до Гляйвіцької провокації» (2017). Сфера інтересів: історія Західної України та Центральної-Східної Європи першої половини ХХ ст., колабораціонізм, ультраправі рухи.

Ярослав Грицак – український науковець, історик та публічний інтелектуал, професор Українського Католицького Університету. Має понад 500 наукових публікацій на історичну тематику. Відомий своїми творами: «Нариси Історії України: Формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст.», «Страсті за націоналізмом», «Куди рухається світ», «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота» та ін.

Сергій Громенко – кандидат історичних наук, публіцист. До 2014 року жив в Криму. Нині – оглядач української редакції «Радіо Свобода». Автор 5 та співавтор ще 6 книг по історії України та Криму.

Володимир Єрмоленко – філософ, есеїст, перекладач, доктор політичних студій (EHESS, Франція), кандидат філософських наук, директор з аналітики «Інтерньюз-Україна», головний редактор UkraineWorld.org, автор та ведучий програм «Громадське.СВІТ» та «Україна розумна» на Громадському телебаченні. Автор книжок: «Оповідач і філософ: Вальтер Беньямін та його час», «Далекі близькі. Есеї з філософії та літератури», «Ловець океану: Історія Одіссея», «Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі ХІХ–ХХ століть».

Геннадій Єфіменко – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України. Народився у Луганській області. Автор численних публікацій з історії радянської України 1917–1939 років. Предмет наукових зацікавлень – національно культурна політика в Україні, відносини між УСРР та Кремлем, вчительство, Голодомор.

Оксана Ілюк – аналітикиня ГО «Інтеньюз-Україна», дослідниця у сфері дезінформації, соціальних мереж та комунікативної безпеки. Навчалась в Університеті Гронінгена в Нідерландах, учасниця низки академічних обмінів. Дослідниця естонсько-української програми «Стійка Україна», Міжнародного центру оброни та безпеки (ICDS), а також авторка понад 20 статей у наукових та аналітичних виданнях.

Артур Кадельник – координатор проєктів громадської організації Інтерньюз-Україна. Голова та засновник громадської організації «Дипломатичний Центр». Журналіст-аналітик видання «Міжнародний кур'єр». Автор-дослідник в сфері пропаганди та інформаційної безпеки.

Яна Примаченко – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України. Сфера наукових інтересів становить історія Другої світової війни та політика пам'яті. Авторка понад 100 наукових та публіцистичних статей. Співавтор низки наукових та науково-популярних книг, серед яких: «Війна і міф: невідома Друга світова (2015), «В обіймах страху та смерті: більшовицький терор в Україні» (2016), Історія Українського війська (2016), «Україна радянська: ілюзії та катастрофи «комуністичного раю» (2017), «Від Рейхстагу до Івдзіми. У полум'ю війни. Україна та українці у Другій світовій» (2017).

Олена Сороцинська – аналітикиня, історикиня, громадська діячка, Посол європейської молоді, співзасновниця ГО «Крок. Вперед», учасниця та організаторка міжнародних шкіл, тренінгів, молодіжних обмінів. Навчалася в Університеті Глазго (Шотландія, Сполучене Королівство) на програмі Центральних та Східноєвропейських студій (CEES), успішно закінчила магістратуру з «Історії та археології» та сертифікатну програму з «Історії дипломатії» Національного університету «Києво-Могилянська академія». Була учасницею стажування в Апараті Верховної Ради України (2018 р.), стала лауреаткою MacFie Bequest 1st Prize (Університет Глазго, 2017 р.) та Всеукраїнського конкурсу наукових робіт МОН у галузі «Гендерні дослідження» (2017 р.).

Команда проєкту

Керівник проєкту - **Наталя Педченко**

Головний редактор - **Володимир Єрмоленко**

Координатор проєкту - **Оксана Ілюк**

Дизайн - **Тетяна Кабакова**

Інтерньюз-Україна – організація з експертизою на ринку медіа, комунікацій, освіти та консалтингу. Іновації, професіоналізм, ефективність – три опори нашої роботи. Служити українському суспільству – наш незмінний пріоритет з 1996 року.

UkraineWorld – ініціатива, метою якої є нетворкінг ключових українських і міжнародних експертів та журналістів, які цікавляться темою України. UkraineWorld створює аналітичні матеріали, інфографіки, подкасти та відеоексплейнери, які пояснюють процеси та тенденції, які відбуваються в Україну. Також проєкт покликаний протидіяти пропаганді та дезінформації. Ініціативу втілює громадська організація «Інтерньюз-Україна».

Проєкт «Громадська синергія» спрямований на посилення участі громадськості у впровадженні євроінтеграційних реформ в Україні шляхом розбудови інституційної спроможності та посилення діяльності Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС та Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства.

Міжнародний фонд «Відродження» – одна з найбільших українських благодійних фондаций, що з 1990-го року розбудовує в Україні відкрите суспільство де кожен почує себе гідно, де громадяни включені в творення держави, а влада є прозорою та відповідальною. Ми працюємо над розбудовою України, в якій права людини надійно захищені, а позитивні зміни працюють на благо громадян.

Likbez. Історичний фронт (з 2014) – неформальне об'єднання українських істориків, що популяризує історію. Формати: інтернет-сайт, книжкові видання, публічні та відеолекції, документальні фільми, експертна підтримка медіапроектів.

Singularex – це група науковців, аналітиків та програмістів. З 2013 року ми надаємо послуги з аналітики соціальних медіа для державних та некомерційних організацій в Україні та за її межами. Ми збираємо, вивчаємо та перетворюємо будь-які дані на інсайти.

Інформаційне видання

Ре-візія історії

Російська історична пропаганда та Україна

за редакцією Володимира Єрмоленка

Дизайн та верстка Андрія Чернявського

Підписано до друку 10.10.2019. Формат 70x100/16.
Умов. друк. арк. 7,9. Папір офсетний. Друк офсетний.

Виготівник ПП «Фірма «Гранмна»
м. Київ, просп. Повітрофлотський, 94А
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4135 від 11.08.2011 р.